

พิธีกรรมการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน
ตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช
Rituals of Healing Using Folk Wisdom by Healers in Bang Chak
Sub-district, Nakhon Si Thammarat Province

เปรมปรีดี โพธิ์ศรีทอง
Preampree Posritong

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทยและภาษาไทยประยุกต์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Degree of Master of Arts in Thai and Applied Thai
Prince of Songkla University

2561

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

พิธีกรรมการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน
ตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช
Rituals of Healing Using Folk Wisdom by Healers in Bang Chak
Sub-district, Nakhon Si Thammarat Province

เปรมปรีดี โพธิ์ศรีทอง
Preampree Posritong

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทยและภาษาไทยประยุกต์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Degree of Master of Arts in Thai and Applied Thai
Prince of Songkla University

2561

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ชื่อวิทยานิพนธ์   พิธีกรรมการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน
 ตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช
 ผู้เขียน   นางสาวเปรมปรีดี โพธิ์ศรีทอง
 สาขาวิชา   ภาษาไทยและภาษาไทยประยุกต์

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

คณะกรรมการสอบ

.....
 (รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณนะ หนูหมื่น)

.....ประธานกรรมการ
 (รองศาสตราจารย์มนตรี มีเนียม)

.....กรรมการ
 (รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณนะ หนูหมื่น)

.....กรรมการ
 (รองศาสตราจารย์ ดร.พรพันธุ์ เขมคุณาศัย)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อนุมัติให้บัณฑิตวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทยและภาษาไทยประยุกต์

.....
 (ศาสตราจารย์ ดร. ดำรงค์ดี ฟ้างู่งสง)
 คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้มาจากการศึกษาวิจัยของนักศึกษาเอง และได้แสดงความขอบคุณบุคคลที่มีส่วนช่วยเหลือแล้ว

ลงชื่อ .....

(รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณนะ หนูหมื่น)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ลงชื่อ .....

(นางสาวเปรมปรีดี โพธิ์ศรีทอง)

นักศึกษา

ข้าพเจ้าขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้ไม่เคยเป็นส่วนหนึ่งในการอนุมัติปริญญาในระดับใดมาก่อน และ
ไม่ได้ถูกใช้ในการยื่นขออนุมัติปริญญาในขณะนี้

ลงชื่อ .....

(นางสาวเปรมปรีดี โพธิ์ศรีทอง)

นักศึกษา

ชื่อวิทยานิพนธ์   พิธีกรรมการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน
 ตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช
 ผู้เขียน   นางสาวเปรมปรีดี โพธิ์ศรีทอง
 สาขาวิชา   ภาษาไทยและภาษาไทยประยุกต์
 ปีการศึกษา   2560

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช หมอพื้นบ้านที่ศึกษาได้แก่ หมอรักษาพิษงู หมอหยิกพยาธิ หมอสมุนไพร หมอเริ่ม หมอรักษาโรคต่อ และหมอชัวร์วด วิชาศึกษาคือการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกต กลุ่มผู้ให้ข้อมูลคือ หมอทั้ง 6 คนดังกล่าว รวมถึงผู้รับการรักษา ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยแนวคิด 1) คติชนด้านการสื่อสารการแสดง และ 2) คติชนด้านบทบาทหน้าที่ ผลการศึกษาพบว่า หมอทั้ง 6 คนดังกล่าว มีการประกอบพิธีกรรมรักษาโรค โดยช่วงแรกสวดบูชาพระรัตนตรัย และระลึกถึงครูผู้มอบวิชาความรู้ในการรักษาโรคดังกล่าว ช่วงที่สองมีการท่องคาถาประกอบการรักษา ช่วงที่สามมีการบอกข้อห้ามและข้อปฏิบัติสำหรับผู้ป่วย นี่เป็นการให้ความร่วมมือกับหมอพื้นบ้านในการรักษาโรคด้วยตามคำแนะนำของหมอ นอกจากนี้ผู้ป่วยได้มีโอกาสไปวัดเพื่อทำบุญสร้างขวัญและกำลังใจแก่ผู้ป่วยเอง

ทั้งนี้ พิธีกรรมที่ใช้ในการรักษาโรค มีบทบาทในการตอบสนองความมั่นคงทางด้านจิตใจให้แก่ผู้ป่วย บทบาทในการสร้างความมั่นคงในชุมชน ส่วนพฤติกรรมและวัตถุประสงค์ในพิธีกรรมที่อ้างอิงพระพุทธศาสนาและครูผู้มอบวิชาความรู้ รวมถึงคาถาที่ใช้ในการรักษาโรค สิ่งเหล่านี้มีบทบาทในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางสังคม โดยมีหมอพื้นบ้านเป็นศูนย์กลางของการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ที่ดีแก่ชาวบ้านทั้งในแง่การดูแลสุขภาพ การสร้างความเอื้ออาทร และการทำนุบำรุงศาสนา นี่คือภูมิปัญญาท้องถิ่นจนทำให้พื้นที่ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีระบบการแพทย์พื้นบ้านเป็นของตนเอง

คำสำคัญ : ตำบลบางจาก, นครศรีธรรมราช, ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน

Thesis Title	Rituals of Healing Using Folk Wisdom by Healers in Bang Chak Sub-district, Nakhon Si Thammarat Province
Author	Miss Preampree Posritong
Major Program	Thai and Applied Thai
Academic year	2017

ABSTRACT

This research article's objective was to study disease-healing rites performed by the folk medicine healers in Bang Jak Sub-district of Nakhon Si Thammarat Province in Thailand. The folk medicine healers to be studied were snakebite, parasite, herbal, herpes, cataracts, and inflammation healers. In conducting the research, in-depth interviews and observations were launched on the stated six informants and their patients. The qualitative analysis employed the conceptual frameworks, which are: 1) folklore performance and communication; and 2) folklore functions. The findings revealed that as part of the healing, the folk medicine healers performed spiritual rites consisting of three phases: the Triple Gem praying and praying for their medical masters, medicine incantation chanting as well as providing advice on prohibitions and practices for patients, which reflected the patients' willingness in taking the healers' advice and afterwards encouraged them to make merit at temples to build up their mental capability.

Today, rites used as part of the healing play crucial roles in bringing mental stability to the patient and social stability to the community. Behaviors and meanings of semiology in the rites concerning Buddhism, the healers' masters, and the healing incantation all play vital roles in connecting the relationships among social institutions. Folk medicine healers, therefore, act as the center of the villagers who provide advice on health, build empathy among the villagers and conserve religious teachings. With the incantation and rites as its local wisdoms, Bang Jak Sub-district of Nakhon Si Thammarat Province thus is considered as having its own traditional medicine system.

Key words: Bang Jak Sub-district, Nakhon Si Thammarat Province, folklore healing

กิตติกรรมประกาศ

การที่ผู้วิจัยได้เข้ามาศึกษาต่อระดับบัณฑิตศึกษาในสถาบันแห่งนี้เพราะเป็นการได้รับคำแนะนำและสนับสนุนที่ดีจาก ดร.พัชรีย์ จำปา ซึ่งเป็นอาจารย์ที่สอนผู้วิจัยในระดับปริญญาตรี ทำให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสเรียนรู้ เพิ่มประสบการณ์ เป็นการได้พัฒนาตนเอง จนเป็นส่วนหนึ่งที่จะสามารถทำให้ก้าวหน้าไปสู่ความสำเร็จในหน้าที่การงานต่อไปในอนาคต ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ ด้วยความเพียรพยายามของผู้วิจัยและด้วยความเมตตากรุณาจาก รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณนะ หนูหมื่น อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่คอยติดตาม ให้กำลังใจเอาใจใส่ ช่วยชี้แนะ และตรวจงานเป็นอย่างดีเสมอมา ให้ความช่วยเหลือในหลายสิ่งหลายอย่างจนกระทั่งสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ผู้วิจัยตระหนักถึงความตั้งใจจริงและความทุ่มเทของอาจารย์ รู้สึกซาบซึ้ง และประทับใจในความกรุณาของอาจารย์เป็นอย่างยิ่ง จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ มนตรี มีเนียม และรองศาสตราจารย์ ดร.พรพันธุ์ เขมคุณาศัย ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่กรุณาตรวจงาน ให้แนวคิดคำแนะนำเพิ่มเติมที่เป็นประโยชน์ และให้กำลังใจตั้งแต่เริ่มต้นจนไปสู่การทำวิทยานิพนธ์ที่สมบูรณ์และมีคุณค่ามากยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบคุณพระอาจารย์อนันต์ กิตติโก (หมอสุมไพร) นางเกสร อุปการรอด (หมอเริ่ม) นายจิต ช่อผูก (หมอรักษาโรคต่อ) นางลำดวน เลิศทรัพย์ (หมอชีรวด) นางสร้อย ทองพิจิตร (หมอรักษาพิษงู) และนายผ่อง สมกานดา (หมอหยิกพยาธิ) หมอพื้นบ้านที่เปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้ศึกษาเรียนรู้ในภูมิปัญญาพื้นบ้านอันล้ำค่านี้ ขอขอบคุณผู้นำชุมชนและชาวบ้านตำบลบางจากที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้

ขอขอบคุณ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ที่ได้มอบเงินทุนอุดหนุนในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ ตลอดจนขอขอบคุณบุคลากรคณะศิลปศาสตร์ที่ให้ความช่วยเหลือและคอยอำนวยความสะดวกในการดำเนินเรื่องการทำวิทยานิพนธ์ตั้งแต่เริ่มต้นจนสำเร็จไปได้ด้วยดี

ขอขอบคุณเจ้าของบทความ เอกสารวิชาการ หนังสือ และงานวิจัยทุกเล่มที่ผู้วิจัยได้นำมาใช้ประกอบในการศึกษาครั้งนี้จนทำให้การทำวิทยานิพนธ์สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอกราบขอพระคุณ “คุณพ่อคุณแม่” ที่เปิดโอกาสให้ผู้วิจัยโดยการสนับสนุนให้ได้รับการศึกษาที่ดีเสมอมา คอยอบรมสั่งสอน ห่วงใยผู้วิจัยด้วยความรัก คอยอยู่เคียงข้าง และเป็นส่วนสำคัญที่เป็นแรงผลักดันให้ผู้วิจัยมีกำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ ตลอดจนขอบคุณพี่ๆ เพื่อนๆ นักศึกษาปริญญาโท สาขาภาษาไทยและภาษาไทยประยุกต์ที่มีน้ำใจให้คำแนะนำ ให้กำลังใจ และช่วยเหลือผู้วิจัยเสมอมา

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขออัญเชิญอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งปวง จงดลบันดาลให้ทุกท่านประสบแต่ความสุข และความเจริญตลอดไป

เปรมปรีดี โพธิ์ศรีทอง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(5)
ABSTRACT.....	(6)
กิตติกรรมประกาศ.....	(7)
สารบัญ.....	(8)
สารบัญตาราง.....	(10)
สารบัญภาพ.....	(11)
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
คำถามที่ใช้ในการวิจัย.....	4
ขอบเขตของการวิจัย.....	4
วิธีดำเนินการวิจัย.....	5
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	8
แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรม.....	8
แนวคิดเกี่ยวกับคาถา.....	10
แนวคิดเกี่ยวกับหมอพื้นบ้าน.....	10
แนวคิดคติชนด้านการสื่อสารการแสดง.....	12
แนวคิดพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรม.....	12
แนวคิดคติชนด้านบทบาทหน้าที่.....	13
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	13
บริบทของพื้นที่ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	17
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	29

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3 องค์ประกอบของพิธีกรรมการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน	
ที่ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช	30
กลุ่มที่ 1 หมอพื้นบ้านที่ใช้สมุนไพรร่วมกับการใช้พิธีกรรมในการรักษาโรค	30
หมวดแรกขององค์ประกอบในพิธีกรรมการรักษาโรค	30
หมอสมุนไพร : หลวงพ่อนันต์ อุปการรอด	31
หมอเริ่ม : นางเกสร อุปการรอด	38
หมอรักษาพิษงู : นางสร้อย ทองพิจิตร	43
กลุ่มที่ 2 หมอพื้นบ้านที่ไม่ใช้สมุนไพรในการรักษาโรค แต่ประกอบพิธีกรรม	
การรักษาโรค	49
หมวดแรกขององค์ประกอบในพิธีกรรมการรักษาโรค	49
หมอชีรวัด : นางลำตวน เลิศทรัพย์	49
หมอรักษาโรคต่อ : นายจิต ช่อผูก	53
หมอหยิกพยาธิ (พะยาด) : นายผ่อง สมกานดา	58
หมวดที่สองขององค์ประกอบในพิธีกรรมการรักษาโรค	62
4 การสื่อสารการแสดงในพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน	
ที่ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช	84
องค์ประกอบสำคัญของการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค	84
พิธีกรรมกับการสื่อความหมาย	102
หิ้งบูชาของหมอพื้นบ้านผู้ช่วยอำนวยความสะดวกในการรักษาโรค	109
บทบาททางวัฒนธรรมในภูมิปัญญาการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน	122
บทบาทพิธีกรรมการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน	124
บทบาทในการตอบสนองความมั่นคงทางด้านจิตใจ	124
บทบาทในการสร้างความมั่นคงในชุมชน	126
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	131
สรุปและอภิปรายผลการวิจัย	131
ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	135
บรรณานุกรม	136
บุคลากร	140
ภาคผนวก	142
ประวัติผู้เขียน	156

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	จำนวนประชากรของหมู่บ้านตำบลบางจาก.....	20
2	จำนวนพื้นที่ทำการเกษตร.....	23
3	เครื่องบูชาที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน.....	63
4	การประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน.....	97
5	การวิเคราะห์พฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรม.....	103

สารบัญญภาพ

ภาพ	หน้า	
1	พื้นที่ตำบลบางจาก	18
2	กรอบแนวคิดในการวิจัย	29
3	หลวงพ่อนันต์ อุปการรอด	31
4	พิธีไหว้ครูหมอยาประจำปี 2560.....	33
5	พิธีไหว้ครูหมอยาประจำปี 2560.....	34
6	เครื่องยาสมุนไพร.....	35
7	เครื่องยาสมุนไพร.....	35
8	นางเกสร อุปการรอด.....	38
9	โต๊ะบูชาครู.....	40
10	พิธีไหว้ครูหมอยาประจำปี 2560.....	40
11	พิธีไหว้ครูหมอยาประจำปี 2560.....	41
12	นางสร้อย ทองพิจิตร.....	43
13	เสลดพังพอนตัวผู้.....	46
14	ว่านดับพิษ	47
15	ตัวยาสมุนไพรและเหล่าชาวที่ใช้ในการรักษา.....	47
16	นางลำดวน เลิศทรัพย์.....	50
17	นายจิต ช่อผูก.....	53
18	มีด, ป๋อยตาเดียว.....	56
19	ครกตำข้าว.....	56
20	นายผ่อง สมกานดา.....	58
21	ตำราและของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมรักษาโรค	60
22	นางเกสรขณะท่องคาถา.....	74
23	นางสร้อยขณะบริการมคธารักษาให้กับผู้ป่วย	75
24	นางลำดวนขณะประกอบพิธีกรรมก่อนการรักษา	77
25	นางลำดวนขณะทำการชั่งรูด	78
26	นายจิตขณะตัดต่อเนื้อให้กับผู้ป่วย	80
27	นายผ่องขณะทำการรักษา.....	82
28	แผนผังการนั่งในขณะประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอสมุนไพร	88
29	แผนผังการนั่งในขณะประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอเริ่ม	89
30	แผนผังการนั่งในขณะประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอรักษาพิษงู.....	90

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ	หน้า
31	แผนผังการนั่งในขณะประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอชีรวด..... 91
32	แผนผังการนั่งในขณะประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอรักษาโรคต่อ 92
33	แผนผังการนั่งในขณะประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอหยิกพยาธิต(พะยาด).. 94
34	หิ้งบูชาพระและหิ้งบูชาครุหม้ออาจารย์ของหมอสมุนไพร..... 109
35	โต๊ะบูชาพระและโต๊ะบูชาครุหม้ออาจารย์ของหมอเริ่ม 111
36	หิ้งบูชาพระของหมอรักษาพิษงู..... 113
37	หิ้งบูชาครุหม้ออาจารย์ของหมอรักษาพิษงู..... 113
38	หิ้งบูชาพระของหมอชีรวด..... 115
39	หิ้งบูชาพระของหมอรักษาโรคต่อ..... 117
40	หิ้งบูชาบรรพบุรุษของหมอรักษาโรคต่อ 117
41	หิ้งบูชาพระของหมอหยิกพยาธิต (พะยาด)..... 119
42	หิ้งบูชาครุหม้ออาจารย์ของหมอหยิกพยาธิต (พะยาด)..... 120

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คนไทยปัจจุบันจำนวนมากให้ความสำคัญกับวิทยาศาสตร์มีความเชื่อมั่นว่า วิทยาศาสตร์คือ ความทันสมัย ความเจริญได้รับการยอมรับจนเป็นค่านิยมของคนในยุคปัจจุบัน แต่ในท่ามกลางค่านิยมนี้ก็มีคนไทยอีกจำนวนไม่น้อยที่มีความเชื่อในเรื่องพิธีกรรมพื้นบ้านทางคติชนวิทยาซึ่งให้ความสำคัญกับการดูแลเยียวยารักษาจิตใจ มีการหันมาใส่ใจจิตวิญญาณเพื่อพินิจพิเคราะห์ภาวะจิต โดยเชื่อว่าเป็นปัจจัยสำคัญของการประคับประคองความคิดและอารมณ์ของสภาพร่างกาย นับว่าเป็นมุมมองดั้งเดิมของคติความเชื่อในภูมิปัญญาไทย (เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ, 2540, น.19-20)

ในแง่ของภูมิปัญญาไทย มีภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน หรืออาจเรียกว่าการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านซึ่งเป็นที่สนใจในปัจจุบัน เนื่องจากเป็นวิธีการรักษาโรคแบบประสบการณ์ของชุมชนที่ได้รับการสั่งสมสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มีความหลากหลายกันไปในแต่ละภูมิภาค แต่ละสังคมวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นระบบการแพทย์ที่มีบทบาทในการดูแลสุขภาพของชุมชนมาเป็นเวลายาวนานและมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน นับว่าการแพทย์พื้นบ้าน หรือการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านเป็นภูมิปัญญาที่สร้างสรรค์และเป็นสิ่งสำคัญที่สามารถดูแลคนในของชุมชนได้อย่างเข้าใจ (เสาวภา พรศิริพงษ์, พรทิพย์ อุดุภรัตน์ และเพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ, 2539, น.1-2)

ทั้งนี้เมื่อพิเคราะห์ชุมชนแถบนครศรีธรรมราชในอดีต ซึ่งเป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่ระบุว่า “นครอันเป็นสง่าแห่งพระราชาทรงธรรม” และ “เมืองพุทธธรรมของพระราชาผู้ยิ่งใหญ่” (วิทยา ประทุมธารรัตน์, 2541, น.234) ชาวเมืองนครศรีธรรมราชทั้งในอดีตและปัจจุบัน มีวิถีชีวิตและระบบคตินที่อิงพุทธศาสนาอย่างใกล้ชิด ทั้งในด้านความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม จนกลายเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นอย่างยิ่งจนถึงทุกวันนี้ (อำนวยการ สุตสุข, 2556, น.2) ดังมีมุขปาฐะกล่าวถึงลักษณะเด่นของนครศรีธรรมราชว่า

เราชาวนครฯ	อยู่เมืองพระ
มันอยู่ในสัจจะ	ศีลธรรม
กอปรกรรมดี	มีมานะ พากเพียร
ไม่เบียดเบียน	ทำอันตรายผู้ใด

(วิทยา ประทุมธารรัตน์, 2541, น.234)

มุขปาฐะข้างต้นเห็นได้ว่าคณนครศรีธรรมราช มีวิถีชีวิตและฐานความคิดอย่างอ้างอิงกับพระพุทธศาสนา พิธีกรรมทางพุทธศาสนาก็เป็นเรื่องที่ผู้คนให้ความเคารพและศรัทธา ตลอดจนเป็นที่พึ่งทางจิตใจ โดยเฉพาะในแง่คติชนวิทยาพบว่า คณนครศรีธรรมราชมีการดูแลสุขภาพที่ผนวกรวมพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเข้าไปด้วยการรักษาแบบแพทย์พื้นบ้านก็มีการอิงหลักแนวทางพระพุทธศาสนาเช่นกัน

ประเด็นที่น่าสนใจคือ การแพทย์ในแบบคติชาวบ้านหรือการรักษาด้วยการแพทย์พื้นบ้าน เป็นการรักษาแบบองค์รวม มีความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรมประสานอยู่ด้วย โดยมุ่งพิเคราะห์ที่จิตใจเป็นเบื้องต้นเพราะเชื่อว่า “จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว” เมื่อจิตใจของผู้ป่วยดีเข้มแข็งย่อมมีผลต่อการรักษาร่างกาย ทั้งนี้มีการศึกษาพบว่า แพทย์พื้นบ้านมักนำหลักพระพุทธศาสนามาใช้ในการรักษาโรค โดยให้ความสำคัญต่อจิตใจ เช่น การฝึกสมาธิ หรือมีการท่องคาถาเพื่อทำให้จิตใจสงบ (เฉลิมพล เกิดมณี, ศุภลักษณ์ พักคำ และรังสิมา หุตินันท์, 2550, น.291)

การแพทย์ในแบบคติชาวบ้านหรือการแพทย์พื้นบ้านนี้ มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยมานาน โดยมีความผูกพันกับพระพุทธศาสนา การแพทย์พื้นบ้านได้อาศัยแนวทางของพระพุทธศาสนาเป็นหลักมีความสัมพันธ์กับพิธีกรรมและการดำรงชีวิตที่ใกล้ชิดธรรมชาติ ซึ่งสั่งสมเป็นวัฒนธรรมที่มีลักษณะโดดเด่นของชาวนครศรีธรรมราช (เฉลิม เกิดมณี, ศุภลักษณ์ พักคำ, รังสิมา หุตินันท์, 2550, น.285)

อนึ่งเมื่อพิจารณาถึงพิธีกรรม กล่าวได้ว่าเป็นวิธีการที่มนุษย์กระทำเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในกิจกรรมต่างๆ โดยมุ่งหวังผลของการกระทำเพื่อให้ตนสบายใจ พิธีกรรมจึงเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ และพิธีกรรมเป็นตัวแทนหรือเครื่องหมาย สัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรมปรากฏแสดงออกด้วยอุปกรณ์ กิริยาท่าทาง รวมทั้งถ้อยคำ (ธิดา โมสิกรัตน์ และจางง ทองประเสริฐ, 2537, น.7-8)

ทั้งนี้ สำหรับการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านที่มีการผนวกรวมพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเข้าไปด้วยเพื่อเป็นแนวทางการจัดการความเจ็บป่วยนั้น แพทย์พื้นบ้านเชื่อว่าสาเหตุของความเจ็บป่วยในบางกรณีเกิดจากสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นได้ นั่นคือจิตใจที่อ่อนแอ (กันทวิร์ วิวัฒน์พานิชย์ และขวัญจิต ศศิวงศาโรจน์, 2550, น.109) การรักษาของหมอพื้นบ้านหรือการแพทย์ในแบบคติชาวบ้าน จึงประกอบด้วยเรื่องสำคัญคือพิธีกรรมที่ใช้ในการรักษา อันเป็นผลมาจากความเชื่อพร้อมกับการบริกรรมคาถา ซึ่งเป็นตัวบทที่หมอพื้นบ้านใช้กล่าวเพื่อเชื่อมโยงถึงจิตใจของผู้ป่วย เป็นการแสดงถึงการเสริมแรงให้ผู้ป่วยรับรู้ และมีพลังใจจนกลับมาเข้มแข็งสู้กับความเจ็บป่วยได้ ประเด็นดังกล่าวนี้ เลิศชาย ศิริชัย และอุดม หนูทอง (2544, น.87) พิจารณาว่า การใช้คาถาและพิธีกรรมในการรักษาโรคจะมีผลต่อคนไข้โดยตรง ทำให้คนไข้มีความมั่นใจในการรักษาเพิ่มขึ้นเพราะเป็นการเสริมแรงให้กำลังใจแก่คนไข้และยังอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะอำนาจพระพุทธรูปที่เป็นความเชื่อร่วมกัน และมีการท่องคาถาทำให้หมอและคนไข้มีการส่งต่อพลังใจถึงกันได้

เมื่อย้อนกลับมาพิเคราะห์ถึงการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านในแถบตำบลบางจากของตัวอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ที่อิงพิธีกรรมทางพุทธศาสนา วิถีชีวิตกับระบบคิด และมีความเชื่อมโยงกับบริบททางวัฒนธรรมของจังหวัดนครศรีธรรมราชอย่างเหนียวแน่น ทั้งนี้พบว่ามีการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านเป็นจำนวนมากทั้งการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านที่รักษากระดูก การแพทย์ในแบบคติชาวบ้านที่รักษาเริม การแพทย์ในแบบคติชาวบ้านที่รักษาโรคต่อ การเลือกรักษาโรคกับหมอพื้นบ้าน มีเหตุผลหลายประการ ประการแรก การรักษามีความผูกพันอยู่กับความเชื่อจากประสบการณ์

ที่สืบทอดต่อกันมา เช่น หากเป็นโรคงูสวัดจะต้องได้รับการเป่าคาถาจากหมอพื้นบ้าน มิเช่นนั้นจะไม่หายขาดจากโรค ประการที่สองมีค่าใช้จ่ายน้อยกว่าแพทย์แผนปัจจุบัน เพราะหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่รักษาโรคโดยไม่เรียกค่าตอบแทน เพียงแต่ถวายเป็นเครื่องบูชาครู เพราะการรักษาด้วยแพทย์ในแบบคติชาวบ้านถือเป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ทั้งนี้การถวายเครื่องบูชาครูนั้นก็เพื่อรำลึกถึงครูหมออาจารย์ ซึ่งการยกครูที่ได้เครื่องบูชามานั้นหมอฟื้นบ้านก็จะนำไปทำบุญให้กับคนไข้ที่มารักษา

ทั้งนี้ เมื่อได้สังเกตและพิเคราะห์การแพทย์ในแบบคติชาวบ้านที่คนในท้องถิ่นตำบลบางจาก อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ยังเชื่อในแนวทางการรักษานั้น ประเด็นสำคัญที่พบในเบื้องต้นคือ กระบวนการรักษาจะประกอบด้วยคาถาและพิธีกรรมที่บูชาพระพุทธรูป เช่น มีการจุดธูปเทียนเคารพพระรัตนตรัย การตั้งจิตอธิษฐานถึงครูหมออาจารย์ และมีตัวอย่างคาถาที่อ้างอิงถึงคุณพระรัตนตรัย

ตัวอย่างคาถาถอนพิษงู

มีข้อความว่า

“พุทฺธัง พระระงับ ดับพิษอิ
 ธิมมะ พระระงับ ดับพิษอิ
 สังฆัง พระระงับ ดับพิษอิ
 พุทฺธัง ังบลิค ธิมมะ ังบลิค
 สังฆัง ังบลิค ลีคทม”

(สร้อย ทองพิจิตร, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2559)

คาถาบทนี้มีสองภาษาคือ ช่วงต้นในแต่ละวรรคเป็นภาษาบาลี ได้แก่ “พุทฺธัง ธิมมะ สังฆัง” หมายถึง พระรัตนตรัย ในวรรคที่สองและสามเป็นภาษาไทย ได้แก่ “พระระงับ” หมายความว่า เป็นการขอให้อำนาจของคุณพระสงฆ์ช่วยระงับและถอนพิษงูให้ออกจากร่างกาย ส่วนคำว่า “ดับพิษอิ” หมายถึง พิษซึ่งเป็นพิษของงู โดยเป็นของเสียของไม่ดีให้ออกจากร่างกาย และในวรรค “พุทฺธัง ังบลิค ธิมมะ ังบลิค สังฆัง ังบลิค ลีคทม” หมายความว่า เป็นการเน้นย้ำขอให้คุณพระศรีรัตนตรัยทั้งสามประการช่วยระงับและถอนพิษงูให้ออกจากร่างกาย เสมือนเป็นการเน้นย้ำการรักษา รอยแผลที่ถูกงูกัดเพื่อทำลายพิษงูให้หมดไป

ตัวอย่างคาถาข้างต้นเห็นได้ว่า ในคาถาจะมีข้อความสื่อถึงคุณของพระรัตนตรัย ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ช่วยให้ผู้ป่วยเกิดความมั่นใจว่ามีอำนาจของคุณพระรัตนตรัยช่วยปกป้องคุ้มครองรักษา ให้หายจากอาการป่วย

ในมุมมองทางคติชนวิทยา การแพทย์ในแบบคตืชาวบ้านที่มีพิธีกรรมและห้องคาถาขณะรักษานั้น เป็นวิธีการรักษาแบบมุขปาฐะที่สืบทอดกันมาคือมีการใช้บทสวดหรือคาถา และมีการประกอบพิธีกรรมตามแง่มุมคติชนการแสดงพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรม การได้มีที่พึ่งทางใจเมื่อรักษากับการแพทย์ในแบบคตืชาวบ้านที่ใช้คาถากับพิธีกรรมประกอบกันนั้นถือเป็นบทบาทของคติชนที่น่าสนใจศึกษา (ปานวาด มากนวล, 2556) โดยเฉพาะในท้องถิ่นภาคใต้ที่ตำบลบางจาก ตำบลอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งมีการแพทย์ในแบบคตืชาวบ้านเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์อย่างเจาะลึกต่อไปถึงบทบาทของพิธีกรรมในเชิงคติชนวิทยาที่มีความสัมพันธ์กับการรักษาโรคของการแพทย์ในแบบคตืชาวบ้านในท้องถิ่นข้างต้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาพิธีกรรมที่มีความสัมพันธ์กับการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านที่ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

คำถามที่ใช้ในการวิจัย

พิธีกรรมที่ใช้ในการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน ที่ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีบทบาททางภูมิปัญญาอย่างไร

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้สัมภาษณ์หลัก คือ หมอพื้นบ้านในตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยการแบ่งหมอพื้นบ้านออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 หมอพื้นบ้านที่ใช้สมุนไพรร่วมกับการใช้พิธีกรรมในการรักษาโรค ได้แก่ หมอสมุนไพร หมอเริ่ม และหมอรักษาพิษงู

กลุ่มที่ 2 หมอพื้นบ้านที่ไม่ใช้สมุนไพรในการรักษาโรค แต่ประกอบพิธีกรรมในการรักษาโรค ได้แก่ หมอชัวร์วด หมอรักษาโรคต้อ และหมอหยิกพยาธิ (พะยาด)

ผู้ให้สัมภาษณ์รอง คือ ผู้ที่มารับการรักษาที่หมอฟันบ้าน

ขอบเขตด้านเนื้อหา

1. ประวัติและภูมิหลังของหมอฟันบ้าน
2. บทบาทของพิธีกรรมในการรักษาโรคของหมอฟันบ้าน

ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ทั้งนี้จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่า พื้นที่ตำบลบางจากเป็นตำบลหนึ่งที่ยังคงมีการรักษาโรคกับหมอฟันบ้าน และตำบลบางจากมีหมอฟันบ้านที่ชำนาญเฉพาะโรคในหลายสาขาซึ่งสามารถตอบสนองความต้องการปัญหาด้านสุขภาพของชาวบ้านในชุมชนได้

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยมีวิธีการเก็บข้อมูล ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย
  - 1.1 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการรักษาโรคของหมอฟันบ้าน
  - 1.2 เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์โดยสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ต่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)
  - 1.3 สัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม (Participant and Non-Participant) ในการรักษาและการประกอบพิธีกรรม
2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก(In-depth Interview) ต่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสองกลุ่ม (Key Informants)
3. การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย
  - 3.1 นำข้อมูลมาตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์
  - 3.2 นำข้อมูลมารวบรวมองค์ความรู้ของการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอฟันบ้าน

3.3 วิเคราะห์บทบาทของพิธีกรรมในการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน โดยใช้แนวทางการศึกษาคติชนด้านการสื่อสารการแสดง พฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรมและคติชนด้านบทบาทหน้าที่

4. การสรุปผลการวิจัย

4.1 เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

4.2 สรุปผลการวิจัยและเสนอแนะ

นิยามศัพท์เฉพาะ

ภูมิปัญญาการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช 2559 – 2560 หมายถึง ความรู้และการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ทั้งนี้ภูมิปัญญาดังกล่าวสื่อผ่านพิธีกรรมการรักษา ตำรายาที่ใช้รักษา ข้อชี้แนะในการปฏิบัติตัวสำหรับผู้ป่วยที่รับการรักษาและคาถาประกอบการรักษา โดยองค์ประกอบดังกล่าวอยู่ภายใต้การดูแลรักษาของหมอพื้นบ้าน ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช (สรุปจากการศึกษาและการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้าน, 2559-2560)

หมอพื้นบ้าน หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลสุขภาพของชาวบ้านในตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช วิธีการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านเป็นวิธีการรักษาที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้โดยมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน จนเป็นที่ยอมรับและสามารถตอบสนองความต้องการในการแก้ไขปัญหาสุขภาพของชาวบ้านได้ (สรุปจากการศึกษาและการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้าน, 2559-2560)

หมอหยิกพยาธิ (พะยาด) หมายถึง หมอพื้นบ้านที่รักษาความเจ็บป่วยที่เกิดจากการติดเชื้อพยาธิหรือการที่เด็กทารกร้องไห้ติดต่อกันในเฉพาะช่วงเวลาเดิมซ้ำๆ กันหลายวัน โดยไม่สามารถอธิบายสาเหตุ เป็นการหยิกพยาธิ (พะยาด) ออกจากร่างกายประกอบกับการใช้คาถา (ผ้อง สมกานดา, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2559)

หมอชี้รวด หมายถึง หมอพื้นบ้านที่รักษาบาดแผลเรื้อรังที่รักษาไม่หาย ลักษณะของแผลจะเป็นวงกลม บริเวณรอบนอกของแผลนั้นแห้ง แต่บริเวณจุดตรงกลางของแผลจะมีลักษณะเป็นรู คล้ายผี มีหนอง รักษาแผลโดยการใช้น้ำชี้ชี้ที่ปากแผลประกอบกับการใช้คาถา (ลำดวน เลิศทรัพย์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2559)

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงบทบาทของพิธีกรรมด้านการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. เป็นแนวทางในการส่งเสริม และเผยแพร่ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเรื่องพิธีกรรมการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน ตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพิธีกรรมที่มีความสัมพันธ์กับการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน ที่ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษา โดยนำเสนอตามลำดับดังนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรม
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับคาถา
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับหมอพื้นบ้าน
- 2.4 แนวคิดคติชนด้านการสื่อสารการแสดง
- 2.5 แนวคิดพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรม
- 2.6 แนวคิดคติชนด้านบทบาทหน้าที่
- 2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.8 บริบทของพื้นที่วิจัย
- 2.9 กรอบแนวคิดในการวิจัย

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรม

การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมต้องมีแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน มีวินัย ระเบียบแบบแผนให้คนในสังคมได้ปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกันซึ่งจะเป็นจุดรวมคนไว้เป็นหนึ่งเดียวกัน โดยมีการสืบทอดต่อกันมาและสามารถทำให้มองเห็นถึงอัตลักษณ์ของคนในแต่ละสังคมได้นั้นก็คือพิธีกรรม

พิธีกรรมเป็นส่วนประกอบของศาสนา ทำให้ความศรัทธาเชื่อถือในศาสนาเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น เป็นการกระทำที่โน้มนำให้มนุษย์เข้าถึงศาสนา โดยพิธีกรรมเป็นตัวแทนหรือเครื่องหมายที่บอกถึงจุดมุ่งหมายและความเชื่อในการประกอบพิธี สัญลักษณ์ต่างๆ ของพิธีกรรมปรากฏแสดงออกด้วยอุปกรณ์ กิริยาท่าทาง รวมทั้งถ้อยคำ กล่าวคือ พิธีกรรมเป็นวิธีการหรือกลวิธีที่

มนุษย์คิดขึ้นตามความเชื่อช่วยเสริมสร้างบรรยากาศให้เกิดความสงบและศักดิ์สิทธิ์ โนม์นำวจิตใจให้ใฝ่ในการทำดี มนุษย์เชื่อว่าถ้าประกอบพิธีกรรมด้วยการเช่นสรวงบูชาสิ่งที่มีอำนาจ สิ่งนั้นย่อมจะดลบันดาลให้บรรลุผลตามความเชื่อและความต้องการ พิธีกรรมจึงเปรียบเสมือนหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ มนุษย์ (ธิดา โมสิกรัตน์ และจำนง ทองประเสริฐ, 2537, น.7-10) อย่างไรก็ตามบทบาทของพิธีกรรมยังมีความสัมพันธ์กับชีวิตและสังคมด้วย ศิราพร ณ ถลาง (2557, น.364-365) กล่าวว่า พิธีกรรมเป็นเรื่องของกลุ่มชนเป็นการ “รวมพลัง” ของคนในสังคม การประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้งทำให้รู้สึกมั่นคงอบอุ่น ช่วยสร้างความรู้สึกร่วมกัน “ความเป็นพวกพ้องเดียวกัน” ดังนั้นพิธีกรรมจึงเป็นกลไกในการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชน นอกจากนั้นหน้าที่ประการสำคัญของพิธีกรรม คือ ช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีความมั่นใจทางใจ เพราะพิธีกรรมมักเกี่ยวข้องกับการขอร้องให้อำนาจเหนือธรรมชาติ ช่วยเหลือในสิ่งที่มนุษย์ไม่มั่นใจ

ทั้งนี้ พิธีกรรมไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมที่เป็นแบบแผนทางสังคม หรือเพื่อต่อยอดอุดมการณ์เท่านั้น การประกอบพิธีกรรมของมนุษย์สะท้อนให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ระหว่างคน ธรรมชาติ อำนาจเหนือธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน และแสดงออกถึงความเชื่อของมนุษย์ที่แสดงออกในรูปของสัญลักษณ์และมักจะเกี่ยวข้องกับความเชื่อของคนในสังคม (เนาวรัตน์ นามวงศ์, 2543 อ้างถึงใน ชารินีย์ สวัสดิ์ตระกูล, 2552) พิธีกรรมมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญอย่าง ที่ นพนธ์ สัมมา และคณะ (2534, น.5-8) กล่าวว่า พิธีกรรมเป็นวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสื่อ นำความคิดและความสำเร็จมาสู่ตน เมื่อคนเราประกอบด้วยกายและจิต กิจกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นจึงจำเป็นต้องสนองและส่งเสริมส่วนทั้งสอง ถ้าวิธีการและพิธีกรรมมีความสอดคล้องกัน มนุษย์เราตลอดจนสังคมก็ย่อมพัฒนาได้ทุกแห่งทุกมุมไม่ว่าจะเป็นในด้านใด ทุกอย่างขึ้นอยู่กับความพอดี และในความพอดีพิธีกรรมย่อมยังประโยชน์ได้ พิธีกรรมมีคุณสมบัติสำคัญอยู่ 2 ประการคือ เน้นเรื่องจิตใจ เป็นการอ้างถึงบุคลิกหรือสิ่งประจักษ์ด้วย ซึ่งส่งผลให้เกิดความสบายใจและความมั่นใจ และเน้นเรื่องสัญลักษณ์ เป็นการใช้สัญลักษณ์ในรูปของอุปกรณ์ กิริยาท่าทาง ตลอดจนถึงถ้อยคำ เพื่อช่วยให้จิตเกิดมโนภาพความคิดรวบยอด จินตนาการและเป้าหมายที่ชัดเจน ดังนั้นหากเราต้องการผลทางอารมณ์เราต้องใช้สัญลักษณ์ช่วย

ในด้านรูปแบบและกระบวนการนั้นพิธีกรรมมีลักษณะสอดคล้องกับการสื่อสารทางสังคม แต่ลักษณะของการสื่อสารโดยพิธีกรรมเป็นการสื่อสารโดยมีกิจกรรมในพิธีกรรมเป็นสื่อกลาง ผู้ประกอบพิธีกรรมจึงเป็นเสมือนผู้ส่งสาร ส่วนสารคือกิจกรรมที่ประกอบในพิธีกรรมนั้น และผู้รับสารคือผู้ที่เข้าร่วมหรือรับรู้ในพิธีกรรมนั้นๆ (นพนธ์ สัมมา และคณะ, 2534, น.66)

แนวคิดดังกล่าวข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจะนำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูลว่าการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านมีความสำคัญและส่งผลต่อผู้ป่วยอย่างไร ตลอดจนมีความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนอย่างไร

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับคาถา

การดำรงชีวิตของคนในปัจจุบันนอกจากมีความต้องการทางด้านร่างกายแล้ว ความต้องการทางด้านจิตใจเป็นสิ่งสำคัญ การมีที่พึ่งทางด้านจิตใจช่วยให้มีพลังเสริมสร้างกำลังใจในการดำรงชีวิตซึ่งตั้งอยู่บนความเชื่อความศรัทธา จะช่วยให้จิตสงบและมีความมั่นใจมากยิ่งขึ้น โดยการท่องคาถาเพื่อภาวนาสรางกระแสดิจและโน้มน้าวจิตใจให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ

คาถาเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของมายาศาสตร์ เป็นการเสริมสร้างพลังใจ และช่วยเสริมพลังอำนาจให้กับสิ่งลึกลับที่เชื่อว่ามิอยู่ในโลก ให้เข้ามาสู่ตัวมนุษย์แล้วบังคับสั่งการให้อำนาจนั้นกระทำในการอันเป็นประโยชน์แก่ตน ผู้ปฏิบัติทางคาถาจะเป็นผู้จัดการและควบคุมกลไกแห่งจิตใจด้วยภาวะจิตที่มั่นคงและวิธีการที่จะเสริมสร้างพลังงานและควบคุมพลังงานดังกล่าวนั้นได้จะต้องอาศัยการปฏิบัติให้ถูกต้องตามหรือกฎเกณฑ์ (เช่น สวัสดิ์, 2537, น.220 – 221) นอกจากนี้ยังพบว่ามีการกล่าวถึงการใช้คาถาในสมัยอดีตโดย สมณะ สวัสดิ์ปุโต (2551, น.25-26) กล่าวว่า พระคาถามีมาแต่เนิ่นนาน แต่ก่อนความเจริญรุ่งเรืองทางด้านวัตถุยังไม่มีโรงพยาบาล เมื่อคนไม่สบายต้องหันไปพึ่งพาผู้มีวิชา ให้เสกเป่า ทำน้ำมันตรีทั้งกินและอาบ ถ้าเป็นไข้ต้องใช้ยาสมุนไพร กระจกหักต้องใช้ยาทาพร้อมทั้งมีการเสกเป่า เป็นโรคตาแดงรักษาด้วยการเป่าเสก โดยเกือบทุกโรคได้หันมารักษาด้วยวิธีการดังกล่าวเป็นวิธีการที่ใช้รักษาสืบต่อกันมานานจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ดีในแง่รูปแบบของคาถานั้น ถือเป็นระเบียบคำที่ประพันธ์และผูกขึ้นอย่างเป็นแบบแผน เช่น ร้อยกรอง ร้อยแก้ว หรือเป็นธรรมบท เป็นต้น (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก, 2552, น.85) ทั้งนี้ คาถาที่เป็นถ้อยคำศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งท่องภาวนาในขณะจิตเป็นสมาธิเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย ยังปรากฏการใช้คาถาใน 2 รูปแบบ คือ 1) การท่องคาถาระหว่างประกอบพิธีกรรม และ 2) การท่องคาถาประกอบกับวัตถุประสงค์ลักษณะในพิธีกรรม แต่ทั้งสองลักษณะนี้ต่างก็มุ่งเพื่อการเสริมสร้างพลังใจ และกำหนดจิตให้แน่วแน่ตามเป้าหมาย (เรไร ไพรวรรณ, 2553, น.49)

แนวคิดดังกล่าวข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจะนำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูลว่าคาถาที่ใช้ประกอบพิธีกรรมในการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านนั้น มีการใช้อย่างไร มีที่มาและมีการสื่อความหมายถึงอะไร รวมทั้งมีวัตถุประสงค์ในการใช้เพื่อสิ่งใด

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับหมอพื้นบ้าน

การดูแลสุขภาพของคนในปัจจุบันมีความนิยมโดยหันกลับมาให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านเพิ่มมากขึ้น อันเนื่องมาจากนโยบายของประเทศไทยที่มีการพัฒนาส่งเสริมให้ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านเป็นทางเลือกในการดูแลสุขภาพโดยการอาศัยความผูกพันกับความเชื่อในท้องถิ่นมาประกอบในการรักษาโรค

การดูแลรักษาโรคของชาวบ้านมักมาจากการช่างสังเกตจดจำและลองถูกลองผิดเป็นเบื้องต้น เมื่อมีการสะสมประสบการณ์มากขึ้น จะมีการบอกกล่าวหรือสั่งสอนสืบทอด จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ การถ่ายทอดกันในครอบครัว ชุมชน สำนัก ล้วนแต่ผ่านกระบวนการฝึกฝนเล่าเรียน ตั้งแนวคิด ความเชื่อ ความศรัทธา จรรยา มารยาท ความรู้ เทคนิค วิธีการ ไปจนถึงการมีจิตสำนึก มีจิตสาธารณะ เอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ พร้อมให้ความช่วยเหลือบำบัดบรรเทาทุกข์ของผู้อื่นด้วยความรับผิดชอบ ซึ่งการเป็นหมอพื้นบ้านนั้น เป็นศิษย์ที่มีครู มีจรรยาบรรณ มีธรรมเนียมปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างเคร่งครัด (ยิ่งยง เทาประเสริฐ และกันยานุช เทาประเสริฐ, 2547, น.33) มีความสอดคล้องกับ เสาวนีย์ กุลสมบุรณ์ และคณะ (2548, น.5) กล่าวว่า การแพทย์พื้นบ้านเป็นการแพทย์เชิงวัฒนธรรมที่มีฐานคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นวิถีคิด ไม่ใช่ความรู้เชิงเทคนิค เป็นความรู้ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ (situated knowledge) เป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดเวลา และผสมผสานการเรียนรู้อย่างหลากหลาย ซึ่งการแพทย์พื้นบ้านในแต่ละพื้นที่จะมีความแตกต่างกันโดยขึ้นอยู่กับประสบการณ์และการสืบทอด อย่างที่เสาวภา พรสิริพงษ์, พรทิพย์ อุกุภรัตน์ และเพ็ญนภา ทร์พย์เจริญ (2539, น.1-3) กล่าวว่า การแพทย์พื้นบ้านเป็นวิธีการรักษาโรคแบบประสบการณ์ของชุมชนที่ได้รับการสั่งสมสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มีความหลากหลายกันไปในแต่ละภูมิภาค แต่ละสังคมวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นระบบการแพทย์ที่มีบทบาทในการดูแลสุขภาพจิตของชุมชนเป็นเวลายาวนาน มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน มีรูปแบบและวิธีการรักษาที่ไม่ยุ่งยากและซับซ้อนเข้าใจ อย่างไรก็ตามการแพทย์พื้นบ้านมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสังคมด้วย ธนิตา ชุนบุญจันทร์ (2546, น.12-15) กล่าวว่า การแพทย์พื้นบ้านไทย เป็นการดูแลสุขภาพพินเองในชุมชนจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี วัฒนธรรม และทรัพยากรที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น และเป็นที่ยอมรับของชุมชน และหัวใจสำคัญของการแพทย์พื้นบ้านคือ เป็นการแพทย์แบบหลายมิติ มีความผสมผสานความรู้ในเรื่องมนุษย์และโลกเข้าด้วยกัน หมอพื้นบ้านมีหลายประเภทซึ่งแบ่งได้ตามอาการ โดยมาโนช วามานนท์ และเพ็ญนภา ทร์พย์เจริญ(2537, น.56) กล่าวว่า หมอทางการแพทย์แผนไทย หมายถึง ผู้รู้ ผู้ชำนาญ มีความรู้ความชำนาญเฉพาะโรค คือ

1. หมอยา : ชำนาญด้านการใช้สมุนไพร
2. หมอนวด : ชำนาญด้านการนวดกาย
3. หมอแหก : ชำนาญด้านการแหกเส้น
4. หมอเป่าน้ำมนต์ : ชำนาญด้านการเป่าเสก
5. หมอดูเมื่อ : ชำนาญด้านการดูหมอสะเดาะเคราะห์
6. หมอผี : ชำนาญโรคผีกระทำ ถูกคุณไสย
7. หมอกระดูก : ชำนาญการจัดต่อกระดูก
8. หมอสัถยา : ชำนาญสัถยาบนร่างกาย
9. หมอประคบ : ชำนาญการประคบตัวยา
10. หมอตำแย : ชำนาญการทำคลอด

แนวคิดดังกล่าวข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจะนำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูลว่า หมอพื้นบ้านในพื้นที่ตำบลบางจากนั้น มีประวัติและภูมิหลัง วิธีการเรียนรู้ การสืบทอด วิธีการรักษาโรค ด้วยภูมิปัญญาอย่างไร ตลอดจนการศึกษาถึงขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค

2.4 แนวคิดคติชนด้านการสื่อสารการแสดง

การศึกษาคติชนด้านการสื่อสารการแสดงให้ความสำคัญแก่ภาวะแวดล้อม (บริบท) หรือ context ของการนำคติชนมาใช้หรือที่เรียกว่าภาวะแวดล้อมของเหตุการณ์ (Context of the situation) โดยให้ความสำคัญแก่คติชนในแต่ละวัฒนธรรมโดยวรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน (2531 อ้างถึงใน ปานวาด มากนวล, 2556) กล่าวว่า ความสำคัญของคติชน (folklore) ในฐานะเหตุการณ์ (event) และการสังสรรค์สัมพันธ์ (interaction) ในรูปแบบการแสดง (performance) ที่มีการสื่อความหมาย มีการใช้ถ้อยคำเป็นสัญลักษณ์ โดยสาระความหมายและความเป็นตัวเป็นตนของคติชน (holistic entity) อยู่ที่เหตุการณ์การสื่อความหมายและข่าย (network) ของการสื่อความหมายในสังคม แนวทางการศึกษานี้มุ่งเก็บข้อมูลในลักษณะจุลภาค คือ เก็บข้อมูลองค์ประกอบต่างๆ ของการแสดงโดยละเอียด ได้แก่ ใครแสดง (who) สิ่งที่แสดง (what) เวลาและโอกาสที่แสดง (when) สถานที่แสดง (where) เหตุที่ทำให้มีการแสดง (why) และมีการแสดงอย่างไร (how) เพื่อดูว่าองค์ประกอบแต่ละส่วนมีความสัมพันธ์กับบริบทในการใช้คติชนและบริบททางวัฒนธรรมอย่างไร

แนวคิดดังกล่าวข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจะนำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยแบ่งองค์ประกอบเป็นผู้เข้าร่วมพิธีกรรม เวลาและสถานที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม เหตุผลของการประกอบพิธีกรรม อุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรม และขั้นตอนตลอดจนบริบทในขณะประกอบพิธีกรรม เพื่อวิเคราะห์ว่าองค์ประกอบแต่ละส่วนมีการสื่อความหมายถึงการรักษาโรคอย่างไรและมีความสัมพันธ์กับบริบททางวัฒนธรรมอย่างไร

2.5 แนวคิดพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรม

การศึกษาพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรม ปานวาด มากนวล (2556, น. 5) กล่าวว่า เป็นการศึกษาความหมายเชิงสัญลักษณ์ของพฤติกรรมและวัตถุที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมตามแนวคิดของวิกเตอร์ เทอร์เนอร์ พิเชฐ สายพันธ์ (2539 อ้างถึงใน ปานวาด มากนวล, 2556) ได้สรุปแนวคิดของวิกเตอร์ เทอร์เนอร์ เกี่ยวกับการวิเคราะห์สัญลักษณ์ในพิธีกรรมไว้ว่า พิธีกรรมในมุมมองของเทอร์เนอร์เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางสังคม ซึ่งประกอบขึ้นจากสัญลักษณ์และชุดพฤติกรรมสัญลักษณ์ พิธีกรรมจึงเป็นระบบของความหมายที่สามารถเชื่อมโยงกลับ

ไปถึงโครงสร้างสังคมที่มีพิธีกรรมนั้นเกิดขึ้นการทำความเข้าใจความหมายสัญลักษณ์ในพิธีกรรมนี้จึงช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในโครงสร้างสังคมด้วย

แนวคิดดังกล่าวข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจะนำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยศึกษาพฤติกรรมการรักษาของหมอพื้นบ้านว่ามีการสื่อความหมายถึงการรักษาโรคอย่างไร และองค์ประกอบด้านตัวยาสมนไพรและอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่ง que แสดงให้เห็นว่ามีวิธีการแสดงอย่างไร (how) ซึ่งจะวิเคราะห์ในความหมายของอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมในฐานะวัตถุสัญลักษณ์

2.6 แนวคิดคติชนด้านบทบาทหน้าที่

การศึกษาคติชนด้านบทบาทหน้าที่ ปานวาด มากนวล (2556, น. 6) กล่าวว่า เป็นการศึกษาคติชนโดยเน้นความสัมพันธ์ระหว่าง (text) กับบริบททางสังคมของคติชน (social context of folklore) เพื่อวิเคราะห์ว่าคติชนในฐานะที่เป็นข้อมูลวัฒนธรรมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทางด้านจิตใจและช่วยสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงทางวัฒนธรรมให้แก่สังคมนิราพร ฤ ฤกลาง (2557, น.361-363) กล่าวว่า วิลเลียม บาสคอม (William Bascom) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าเราควรสนใจบริบททางสังคมของคติชน (social context of folklore) บาสคอมเห็นด้วยกับมาลินอฟสกี ที่บอกเราควรสนใจว่าเรื่องเล่าแต่ละประเภท ในแต่ละสังคมใช้เล่าเมื่อใด ที่ใด และในโอกาสใด

คติชนแต่ละประเภทอาจมีบทบาทต่างกัน และคติชนบางประเภทอาจมีบทบาทหลายประการ สุกัญญา สุจฉายา (2548 อ้างถึงใน ปานวาด มากนวล, 2556) กล่าวว่า บาสคอมได้สรุปบทบาทสำคัญของคติชนไว้ 4 ประเภท ได้แก่ บทบาทในการให้การศึกษา บทบาทในการสร้างความเพลิดเพลิน บทบาทในการรักษาปทัสถานทางสังคม และบทบาทในการยืนยันความสำคัญของพิธีกรรม

แนวคิดดังกล่าวข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจะนำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ว่า การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านนั้นมีบทบาทต่อผู้ป่วยและชาวบ้านในชุมชนอย่างไร รวมถึงมีความสอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมอย่างไร

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเกี่ยวกับการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านในประเด็นภูมิปัญญาวิธีการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมและคาถา ตลอดจนบทบาทและการสืบทอดของหมอพื้นบ้าน มีงานวิจัยที่น่าสนใจ ดังนี้

จิระภา ศิริวัฒนเมธานนท์ และกฤตยา แสงเจริญ (2538 อ้างถึงใน ปานวาด มากนวล, 2556) ศึกษาเรื่อง **ความคิด ความเชื่อทางศาสนา และการรักษาโรคแผนโบราณ:กรณีศึกษาที่วัดชัยภูมิพิทักษ์ จังหวัดชัยภูมิ** ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้บริการได้ใช้ประสบการณ์ที่สั่งสมจากการสังเกต การทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง การรักษาโดยใช้สมุนไพรการนั่งทางในร่วมกับการสั่งสอนทางพุทธศาสนา ส่งผลให้กระบวนการรักษาปรากฏความคิดความเชื่อทางพระพุทธศาสนาแฝงอยู่ ผู้ที่มารักษามีความเชื่อความศรัทธาในตัวให้ผู้บริการและกระบวนการรักษา ส่งผลให้ผู้ที่มารักษามีกำลังใจ และเชื่อมั่นว่าตนจะหายจากอาการเจ็บป่วยได้ ความเชื่อและศรัทธาจึงเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อการรักษาโรคอย่างเห็นได้ชัด

ทัศนีย์ ฉิมสุด (2542) ศึกษาเรื่อง **แบบแผนการดูแลสุขภาพตนเองด้วยวิธีการแพทย์พื้นบ้านของชาวเผ่ากระเหรี่ยง บ้านมอเกอร์ย่าง อำเภอบพพระ จังหวัดตาก** ผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีความเชื่อของสาเหตุการเจ็บป่วย 3 ประเภทคือ สาเหตุจากธรรมชาติ สาเหตุจากอำนาจเหนือธรรมชาติและสาเหตุจากเคราะห์กรรม ทั้งนี้แบบแผนการดูแลสุขภาพตนเองด้วยวิธีการพื้นบ้านมี 3 วิธีคือ การดูแลสุขภาพด้วยตนเองหรือสมาชิกในครอบครัวโดยใช้สมุนไพร การดูแลสุขภาพสุขภาพโดยถือปฏิบัติในช่วงเฉพาะเวลา เช่น การตั้งครุฑ หลังคลอด และเมื่อเจ็บป่วยบางประเภทจะมารักษาที่หมอฟันบ้าน ปัจจัยที่พบว่ามีผลต่อพฤติกรรมดูแลสุขภาพด้วยวิธีการแพทย์พื้นบ้าน ได้แก่ ปัจจัยทางด้านสังคม วัฒนธรรม และปัจจัยทางด้านบริการของรัฐ เห็นได้ว่าชาวมอเกอร์ย่าง ยังยึดมั่นอยู่กับแบบแผนการดูแลสุขภาพตนเองด้วยวิธีการแพทย์พื้นบ้านซึ่งเป็นศักยภาพของชุมชนในการพึ่งตนเองด้านสุขภาพในระดับหนึ่ง

ปรีชา ยาสุมทร (2549 อ้างถึงใน ปานวาด มากนวล, 2556) ศึกษาเรื่อง **ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการรักษาโรคผิวหนังด้วยคาถา** ผลการศึกษาพบว่า การถ่ายทอดความรู้มี 2 ทางคือ การเรียนรู้ด้วยตนเองจากตำราและการเรียนรู้โดยตรงจากครู การวินิจฉัยโรคจะใช้ประสบการณ์ของหมอเป็นหลัก การรักษาโดยการเป่าคาถาร่วมกับการตีมน้ำมันต์และใช้สมุนไพรร่วมด้วย การรักษาโรคผิวหนังด้วยคาถามีนิยแฝงคือ ความเชื่อ ผู้ที่รักษากับหมอคาถามีความเชื่อว่าคาถาที่หมอใช้รักษาสามารถช่วยหายจากอาการป่วยได้ ความเชื่อในตัวหมอเนื่องจากหมอคาถาเป็นผู้รักษาที่มีชื่อเสียงทำให้ผู้คนมีความศรัทธาและเชื่อมั่นในตัวหมอ และพิธีกรรมเป็นกระบวนการสำคัญในการรักษาอันเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดความสงบ ทำให้ผู้มารักษาเกิดความเชื่อมั่นว่าความเจ็บป่วยของตนสามารถรักษาให้หายได้

วิวัฒน์ ทาวัน (2551) ศึกษาเรื่อง **บทบาทของหมอฟันบ้านในปัจจุบัน : กรณีศึกษาหมอฟันบ้านในอำเภอโอง จังหวัดลำพูน** ผลการศึกษาพบว่า ประวัติและภูมิหลังของหมอฟันบ้านส่วนใหญ่ต่างมีญาติเป็นหมอฟันบ้าน ทำให้ได้ซึมซับองค์ความรู้ในการรักษาและได้รับการปลูกฝังให้สืบทอด หมอฟันบ้านทุกคนต่างให้ความสำคัญต่อข้อปฏิบัติและจรรยาบรรณที่ได้รับการถ่ายทอดมา ทำให้ได้รับความเชื่อถือจากคนทั่วไป การรักษาจะใช้ประสบการณ์และความเชื่อของหมอแต่ละคน ในปัจจุบันบทบาทของหมอฟันบ้านแม้ถูกมองว่าเป็นทางเลือกที่สองในการรักษา แต่หมอฟันบ้านก็ยังยึดมั่นในบทบาทของตนเองและเห็นความสำคัญในการรวมกลุ่มเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งในบทบาทของตน เพราะบทบาทของหมอฟันบ้านไม่ใช่แค่การรักษาเพียงอย่างเดียวเหมือนแพทย์ปัจจุบัน แต่ยังมีบทบาททางสังคมซึ่งถือเป็นจุดเด่นของหมอฟันบ้านทุกคนและคนในท้องถิ่นยังคงให้การยอมรับ

อริราชย์ นันชนตี (2551) ศึกษาเรื่อง **แนวคิดเชิงปรัชญาในพิธีกรรมหมอธรรม** ผลการศึกษาพบว่า แนวคิดเชิงปรัชญาที่ปรากฏในพิธีกรรมของหมอธรรม 2 ประการ คือ ประการแรก แนวคิดเชิงอภิปรัชญามี 3 ประการ แนวคิดแบบอำนาจเหนือธรรมชาติ แนวคิดพลังลึกลับ และแนวคิดจากอิทธิพลพระพุทธศาสนา ประการที่สองคือ แนวคิดเชิงจริยศาสตร์มี 4 ประการคือ แนวความคิดเกี่ยวกับความดี ปฏิบัติตามจารีต แนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าการกระทำซึ่งสะท้อนจากความคิดเกี่ยวกับความดี แนวคิดเกี่ยวกับอุดมคติคือ ระดับโลกียะและระดับโลกุตระ และแนวคิดเกี่ยวกับเกณฑ์การตัดสินคุณค่าการกระทำแบบสัมพันธนิยมโดยยึดถือตามจารีตของหมอธรรม และเกณฑ์การตัดสินแบบพุทธจริยศาสตร์คือ พิจารณาจากเจตนาและการกระทำ ความสำคัญในพิธีกรรมของหมอธรรมในการดูแลสุขภาพพื้นบ้านเป็นการรักษาสุขภาพแบบองค์รวมที่สัมพันธ์กันทั้งร่างกาย จิตใจ และสิ่งแวดล้อม เป็นการแพทย์ทางเลือกหนึ่งที่ตอบสนองความต้องการของชาวอีสานและพิธีกรรมของหมอธรรมได้ตอบสนองความต้องการทางจิตวิญญาณ ก่อให้เกิดขวัญกำลังใจในการดำรงชีวิตภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

สายหยุด บัวหมู (2553) ศึกษาเรื่อง **การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมอายุกรรมพื้นบ้านตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์** ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมอายุกรรมพื้นบ้านมีฉันทลักษณ์คล้ายฉันทลักษณ์ร่ายยาวมากที่สุด แต่จะมีลักษณะที่แตกต่างจากร่ายยาวในเรื่องของการใช้คำลงท้าย ส่วนลักษณะการใช้ถ้อยคำ สามารถจำแนกได้ 7 ลักษณะ ได้แก่ 1) การใช้ถ้อยคำกล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งในศาสนาพุทธ ศาสนาฮินดูและภูตผีปีศาจ 2) การใช้ถ้อยคำกล่าวบูชาครูบาอาจารย์ 3) การใช้ภาษาบาลีปะปนในตัวบทวรรณกรรม 4) การใช้ถ้อยคำกล่าวอวดอ้างความสามารถของหมอพื้นบ้าน 5) การใช้ถ้อยคำขู่มขู่สิ่งเหนือธรรมชาติ 6) การใช้ถ้อยคำอ่อนน้อมสิ่งศักดิ์ด้วยการตัดสินบนจะเช่นสรวงถ้าช่วยให้ผู้ป่วยหายจากโรคร้าย 7) การใช้ถ้อยคำหยาบโลนเพื่อให้เกิดอารมณ์ขัน

สุภาดา แจ็งกระจ่าง (2556) ศึกษาเรื่อง **การแพทย์พื้นบ้าน ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก** ผลการศึกษาพบว่า การแพทย์พื้นบ้านตำบลท่าโพธิ์วิเคราะห์ตามทฤษฎีบริบทนิยมโดยวิเคราะห์บริบททางสังคมและวัฒนธรรม จำแนกได้ 6 ประเภทคือ 1) บริบททางความหมายชื่อสมุนไพรและคาถาที่ให้ความหมายในการรักษาโรค 2) บริบททางสถาบันแพทย์พื้นบ้านทำให้ผู้มารักษาเชื่อว่าแพทย์พื้นบ้านมีความสามารถใช้สมุนไพรรักษาได้ถูกต้อง 3) บริบททางการสื่อสารการพูดถึงสรรพคุณของแพทย์พื้นบ้านปากต่อปากของคนในสังคม 4) บริบทพื้นฐานทางสังคมผู้มารักษามีความไว้วางใจเพราะผู้เป็นแพทย์พื้นบ้านอยู่ในสังคมเดียวกับตนและสามารถเข้าถึงได้ง่าย 5) บริบททางปัจเจกบุคคล แพทย์พื้นบ้านให้ความเอาใจใส่ผู้มารับการรักษาเป็นรายบุคคล 6) บริบททางสถานการณ์ค่าใช้จ่ายในการรักษาของแพทย์พื้นบ้านถูกกว่าการรักษาในโรงพยาบาลและเข้าถึงได้ง่ายกว่าตามทฤษฎีหน้าที่นิยมของมาลินอวสกีได้ 3 ด้าน คือ 1) ความจำเป็นด้านพื้นฐาน สมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรคสามารถหาได้ง่ายในพื้นที่ 2) ความต้องการทางสังคม แพทย์พื้นบ้านถือเป็นสถาบันหนึ่งของสังคมทำหน้าที่ในการรักษาความเจ็บป่วยให้แก่คนในสังคม 3) ความต้องการทางด้านจิตใจ การรักษาโรคด้วยสมุนไพร เวทมนตร์คาถาและการเสกเป่าเป็นการสร้างความมั่นคงทางด้านจิตใจ อีกทั้งยังมีการเชื่อมโยงกับมิติเหนือโลกหรือมิติเทพปกรณัม เพื่อเป็นการก่อให้เกิดความเชื่อมั่นทั้งแก่แพทย์พื้นบ้านและผู้มารักษา

ปานวาด มากนวล (2556) ศึกษาเรื่อง **บทบาทและการสืบทอดคาถาและพิธีกรรมของหมอพื้นบ้านในการรักษาโรคที่บ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี** ผลการศึกษาพบว่า การรักษาโรคเริ่มต้นด้วยการไหว้ครู แล้วจึงใช้สมุนไพรหรือการเป่าพ่น พิธีกรรมมุ่งสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ป่วย โดยผ่านความศรัทธาพระพุทธรูป อานาจครู และอานาจคาถาอาคม คาถาที่ใช้มีเนื้อหาเรื่องการรักษาโรคและเกี่ยวกับพระพุทธรูป บทบาทการสืบทอดพบว่า คาถาและพิธีกรรมของหมอพื้นบ้านยังคงสืบทอดกันในหมู่เครือญาติและครู-ลูกศิษย์ ทั้งยังมีบทบาทต่อชุมชนในการสร้างความมั่นคงทางจิตใจ การสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน และการสืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาโรค ปัจจัยที่มีผลต่อการสืบทอดคาถาและพิธีกรรมการรักษาโรคจึงประกอบด้วยระบบเครือญาติ วิถีชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งพาตนเอง ความศรัทธาในพระพุทธรูปและความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งค่านิยมนับถือผู้มีวิชาความรู้

อลงกรณ์ อธิติผล (2557) ศึกษาเรื่อง **วัจนกรรมจากคำเรียกขวัญในพิธีกรรมรักษาโรคของหมอเหยาชาวผู้ไทย** ผลการศึกษาพบว่า คำเรียกขวัญในพิธีกรรมรักษาโรคชาวผู้ไทยเรียกว่า “พิธีเหยา” เป็นคำเรียกขวัญที่เก่าแก่ที่สุดของคนไทย พิธีกรรมสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อการนับถือผีของชาวไทยโดยเฉพาะผีฟ้าพญาแถนซึ่งเป็นเทวดาที่มีอำนาจสูงสุด หมอเหยาใช้วัจนกรรมปลอบประโลมใจมากที่สุด และมีการใช้วัจนกรรมกลุ่มต่างๆ ได้แก่ การบอกเล่า การชี้หน้า การผูกมัด การแสดงความรู้สึกและการแถลงการณ์ สำหรับการใช้วัจนกรรมอ่อนน้อม มีการใช้ประโยชน์ที่เป็นคำถาม แต่มีเจตนาเพื่อบอกเล่าหรือขอร้องให้ขวัญของผู้ป่วยกลับมาเข้าร่าง เพื่อจะได้หายเป็นปกติ รวมทั้งมีการใช้วัจนกรรมปลอบประโลมใจแต่ใช้รูปประโยคเป็นคำสั่งห้าม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังที่กล่าวมานั้น พบว่า มีการศึกษาภูมิปัญญาการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านที่แตกต่างกันหลายประเด็นและหลายพื้นที่ ซึ่งผู้วิจัยจะได้พิจารณาเพื่อเป็นแนวทางการศึกษาเรื่องพิธีกรรมรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราชต่อไป

2.8 บริบทของพื้นที่ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

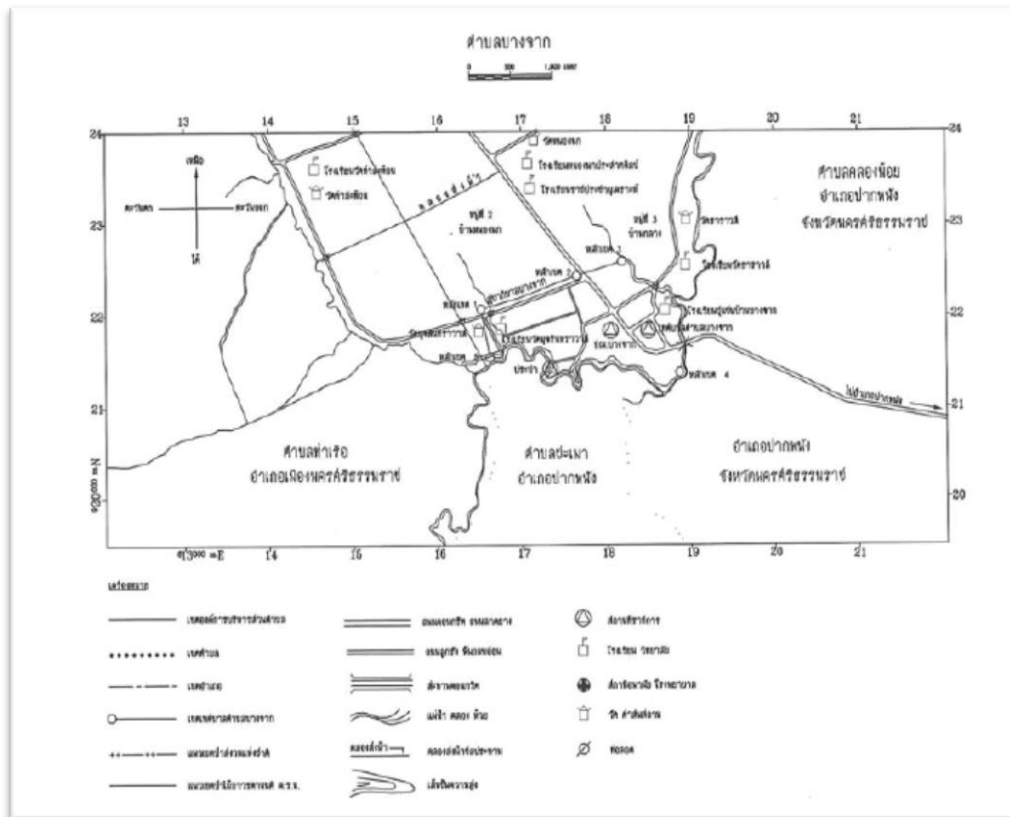
ประวัติความเป็นมา

เขตพื้นที่บริเวณนี้จะเป็นปากบางทั้งสองข้างซ้ายขวา ตั้งแต่บางจากปัจจุบันหรือคลองบางจากยาวตลอดแนวทั้งสองฝั่งจนถึงบางใหญ่ หรือปากทะเลบางใหญ่ ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยไม้และพืชรวมถึงสัตว์ชนิดต่างๆ ส่วนพืชที่มีมาก ก็คือ “ต้นจาก” ประโยชน์ของต้นจากจะช่วยยัตรีมฝั่งมิให้พังทลายเพราะเป็นดินอ่อน ซึ่งขณะนั้นถ้าบุคคลภายนอกพูดถึงเรื่องน้ำฝิ่งที่มีความหวานและสามารถหาซื้อได้ง่ายต้องเป็นน้ำฝิ่งบริเวณนี้ จนเป็นที่กล่าวขานกันมาว่า “น้ำฝิ่งบางจาก” ผลของต้นจากสามารถนำมารับประทานได้ ส่วนใบของต้นจากชาวบ้านนำมาเย็บใช้มุงหลังคา และห่อขนมปัง (ขนมจาก) จนชาวบ้านบริเวณนี้มีอาชีพที่มีรายได้มากกับต้นจาก เช่น น้ำฝิ่งจาก น้ำส้มจากการตัดเย็บจากมุงหลังคา ใบใช้ทำที่ตักน้ำหรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “หมาจาก” จนเป็นที่รู้จักกันว่าสิ่งของเหล่านี้มาจากที่ไหน ถ้าจะหาซื้อสิ่งเหล่านี้หาซื้อได้จากที่ไหน ทำให้เกิดการพูดต่อๆ กันว่า บางจาก หรือปากทะเล แต่ที่คนส่วนใหญ่เรียกกันติดปากและหนาหูมากในนามของชาวบ้านบางจากคือ มีต้นจากเยอะและมีผลผลิตจากต้นจากหลายชนิด ต่อมาก็ได้กำหนดขึ้นเป็นชื่อของตำบลว่า “ตำบลบางจาก” ตั้งแต่นั้นมา (องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

ลักษณะที่ตั้ง

ตำบลบางจากตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ระยะทางจากอำเภอเมืองถึงตำบลบางจาก ประมาณ 14 กิโลเมตร มีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4013 สายนครศรีธรรมราชถึงปากพองตัดผ่าน มีเนื้อที่ 44.6 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 27,503 ไร่

(องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

ภาพที่ 1 พื้นที่ตำบลบางจาก
ที่มา : แผนพัฒนา 3 ปี (พ.ศ. 2556-2558) เทศบาลตำบลบางจาก

โดยมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

- ทิศเหนือ   ติดต่อกับ ต.ท่าไร่ อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช และอ่าวไทย
- ทิศใต้   ติดต่อกับ ต.ชะเมา อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช
- ทิศตะวันออก   ติดต่อกับ ต.คลองน้อย อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช
- ทิศตะวันตก   ติดต่อกับ ต.ท่าเรือ อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช

(องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่ตำบลบางจากมีลักษณะภูมิประเทศพื้นที่ลาดเอียงไปทางด้านทิศตะวันออก ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบลุ่มบางส่วนและที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเล มีแหล่งน้ำรอบหมู่บ้าน โดยมีคลองบางจากไหลผ่านจากทิศใต้และทิศตะวันออก ทำให้พื้นที่ด้านทิศตะวันออกเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ พื้นที่ส่วนใหญ่เหมาะแก่การประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม (องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

ลักษณะภูมิอากาศ

ตำบลบางจาก มีลักษณะภูมิอากาศแบบมรสุม มี 2 ฤดู คือ ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ – เดือนเมษายน ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม – เดือนมกราคม โดยฤดูฝนจะยาวนานกว่าฤดูร้อน จึงประสบปัญหาฝนตกหนักช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงมกราคมของทุกปี ซึ่งทำให้ประสบปัญหาน้ำท่วมอยู่บ่อยครั้ง (องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

การปกครอง

ตำบลบางจากแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 11 หมู่บ้าน คือ			
หมู่ที่ 1	คือ บ้านบางพุทรา	นายวีระพงศ์ สະกะพันธ์	ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 2	คือ บ้านท่าสะท้อน	นายธัชชนท์ เงินาค	ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 3	คือ บ้านกลาง	นายสายัณห์ วรรณทอง	ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 4	คือ บ้านเนิน	นายสุธรรม แซ่อั้ง	ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 5	คือ บ้านบางใหญ่	นายสมล อักษรพาลี	ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 6	คือ บ้านบางจาก	นายธรรมรงค์ บัวจันทร์	ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 7	คือ บ้านบางสะพาน	นางธัญพร เพชรรัตน์	ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 8	คือ บ้านโอสสาร	นายบำรุง เลขจิตร	กำนัน
หมู่ที่ 9	คือ บ้านบ่อจิก	นายชัยรัตน์ เดชะโช	ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 10	คือ บ้านหนองนก	น.ส.อัมพาพันธ์ มงคลการุณย์	ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 11	คือ บ้านโพธิ์แจ้	นายสุรศักดิ์ จันทร์รอด	ผู้ใหญ่บ้าน

นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก คือ นายภาณุวัชร เพชรรัตน์
 รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล คนที่ 1 คือ นายอาคม สุวรรณปากแพรก
 รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล คนที่ 2 คือ นายสุนทร จันทองแก้ว
 เลขานุการนายกองค์การบริหารส่วนตำบล คือ นายราชวัฏ วงศ์วานิชศิลป์

(องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

ประชากร

ตำบลบางจากมีจำนวนครัวเรือน 2,706 ครัวเรือน มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 9,047 คน แบ่งเป็น ชายจำนวน 4,473 คน หญิงจำนวน 4,574 คน

ตารางที่ 1 จำนวนประชากรของหมู่บ้านตำบลบางจาก

หมู่ที่/ชื่อบ้าน	จำนวนครัวเรือน (ครัวเรือน)	จำนวนประชากร (คน)		
		ชาย	หญิง	รวม
หมู่ที่ 1 บ้านบางพุทรา	526	731	782	1,513
หมู่ที่ 2 บ้านท่าสะทอน	393	466	436	902
หมู่ที่ 3 บ้านกลาง	228	365	339	704
หมู่ที่ 4 บ้านเนิน	355	706	681	1,387
หมู่ที่ 5 บ้านบางใหญ่	307	504	514	1,018
หมู่ที่ 6 บ้านบางจาก	15	18	20	38
หมู่ที่ 7 บ้านบางสะพาน	197	328	390	718
หมู่ที่ 8 บ้านโอเสาร์	209	340	340	680
หมู่ที่ 9 บ้านบ่อจิก	127	231	196	427
หมู่ที่ 10 บ้านหนองนก	277	419	406	825
หมู่ที่ 11 บ้านโพธิ์แจ้ง	137	339	372	711
รวม	2,807	4,447	4,476	8,923

* ข้อมูลสำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง (ที่ว่าการอำเภอเมืองนครศรีฯ) วันที่ 17 ตุลาคม 2559

สภาพทางสังคม (องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

การศึกษา (องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

ดังนี้

ตำบลบางจากมีสถานศึกษา ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน

สถานศึกษา จำนวน 11 แห่ง

1. โรงเรียนตรีนิมิต หมู่ 1
2. โรงเรียนวัดมัชฌิมภูมิ หมู่ 1
3. โรงเรียนวัดสระแก้ว หมู่ 1
4. โรงเรียนวัดตรีเอการาม หมู่ 1
5. โรงเรียนจุฬารณราชวิทยาลัย หมู่ 1
6. โรงเรียนวัดท่าสะท้อน หมู่ 2
7. โรงเรียนบ้านเนิน หมู่ 2
8. โรงเรียนวัดบางใหญ่ หมู่ 5
9. โรงเรียนวัดบางตะพาน หมู่ 7
10. โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 5 หมู่ 10
11. โรงเรียนหนองนกประสาทศิลป์ หมู่ 10 (เอกชน)

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 2 แห่ง

1. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านบางใหญ่ หมู่ 5
2. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านบางจาก หมู่ 6

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จำนวน 1 แห่ง

1. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน หมู่ 11

สาธารณสุข (องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

ตำบลบางจากมีโรงพยาบาล จำนวน 3 แห่ง คือ

1. ศูนย์อนามัยที่ 11 จังหวัดนครศรีธรรมราช หมู่ที่ 2
2. โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านบางใหญ่ หมู่ที่ 5
3. โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านบางจาก หมู่ที่ 6

การสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม (องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

ในปัจจุบันมีการให้การสงเคราะห์คนชราและผู้ด้อยโอกาสมีการประกันสังคมให้สวัสดิการของรัฐ

ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน (องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

ในเขตเทศบาลมีสายตรวจตำรวจของ สภอ.เมืองนครศรีธรรมราชออกตรวจตราดูแลความสงบเรียบร้อยในท้องถนนเทศบาลตำบลบางจากอยู่เสมอ

ระบบบริการพื้นฐาน

การคมนาคม (องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

1. ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4013 (นครศรี-ปากพนัง) โดยผ่านหมู่ที่ 1,2,6,9,10
2. ทางหลวงชนบทหมายเลข 12016 (บางพุทธา-บางจาก) ผ่านหมู่ที่ 1,2,4,5,6,7,8
3. ถนน อบจ.นศ. (สายตริณมิตร-ชะเมา) ระยะทางผ่านภายในหมู่ที่ 1
4. ถนน อบจ.นศ. หมายเลข 11036 (บ้านชายถนน-บางชลบ) ผ่านหมู่ที่ 2,4,7,10
5. ทางหลวงชนบท (หนองนก-พังสิงห์) ผ่านหมู่ที่ 2

ระบบเศรษฐกิจ (องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

การประกอบอาชีพของคนในชุมชนมีหลากหลายอาชีพปะปนกันไป ส่วนใหญ่แล้วคนในชุมชนมักจะประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม เนื่องจากตำบลบางจากเป็นพื้นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับประกอบอาชีพเกษตร ประชากรในพื้นที่จึงมีอาชีพทำนาและปลูกปาล์มน้ำมันเป็นส่วนใหญ่ ประมาณร้อยละ 70 โดยใช้ชีวิตแบบเรียบง่ายบนความพอเพียง พอมีพอกิน ไม่บริโภคนิยมความจำเป็น มีความสามัคคีในหมู่บ้าน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในหมู่บ้านและชาวบ้านยังใช้ของที่หาได้ใน

ชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด รู้จักประหยัดผลผลิตของใช้เพื่อใช้ในครัวเรือน ซึ่งมีความปลอดภัย และต้นทุนต่ำ เช่น น้ำยาซักผ้า น้ำยาล้างจาน ฯลฯ

อาชีพที่ประชาชนยึดเป็นหลัก มีดังนี้

1. อาชีพทำนา
2. อาชีพไร่นาสวนผสม
3. อาชีพทำสวนปาล์ม
4. อาชีพปลูกผัก
5. อาชีพเลี้ยงโคพันธุ์พื้นเมือง
6. อาชีพทำนาถั่ว
7. อาชีพเลี้ยงปลา
8. อาชีพรับจ้างทั่วไป
9. อาชีพประมง
10. อาชีพธุรกิจส่วนตัว
11. อาชีพรับราชการ ได้แก่ ครู ตำรวจ ทหาร เจ้าหน้าที่สาธารณสุข เป็นต้น

1. ด้านการเกษตรและแหล่งน้ำ (องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

1.1 ด้านการเกษตร

ตารางที่ 2 จำนวนพื้นที่ทำการเกษตร

หมู่บ้าน/ชุมชน	นาข้าว (ไร่)	พืชไร่ (ไร่)	พืชสวนและอื่นๆ (ไร่)	รวม
บ้านบางพุทรา	337	198	682	1,257
บ้านท่าสะท้อน	123	82	467	672
บ้านกลาง	465	165	506	1136
บ้านเนิน	94	105	284	483
บ้านบางใหญ่	122	125	538	785
บ้านบางจาก	-	4	49	53
บ้านบางสะพาน	266	140	383	789
บ้านโพธิ์กรามช้าง	653	147	585	1,385
บ้านบ่อจิก	530	97	466	1,093
บ้านหนองนก	363	124	443	931
บ้านโพธิ์แจ้	568	60	514	1142
รวม	3,561	1,248	4,917	9,726

1.2 ด้านแหล่งน้ำ

1. สระน้ำวัดมัชฌิมภูมิ หมู่ที่ 1
2. สระน้ำวัดตรีนิมิตร หมู่ที่ 1
3. สระน้ำบ้านพักศาลเยาวชน หมู่ที่ 1
4. สระน้ำบ้านบางสะพาน หมู่ที่ 7
5. สระน้ำหลังบ้าน นายวุฒิชัย ภูมเรศ หมู่ที่ 8
6. สระน้ำศูนย์วิจัยข้าววนครศรีธรรมราช หมู่ที่ 10

2. ด้านการอุตสาหกรรม (องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

ในตำบลบางจากมีโรงสีขนาดใหญ่ 2 โรง คือ โรงสีรุ่งเจริญและโรงสีคู่ปิติภูมิ ซึ่งเป็นแหล่งรับซื้อข้าวในตำบลบางจาก ตำบลใกล้เคียงตลอดจนอำเภอต่างๆของจังหวัดนครศรีธรรมราช เช่น อำเภอปากพนัง อำเภอหัวไทร อำเภอเชียรใหญ่

3. ด้านการพาณิชย์กรรม/การบริหาร (องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

ร้านค้าใหญ่เป็นลักษณะการทำการค้าในชุมชน เป็นร้านย่อยส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุปโภค ร้านขายอุปกรณ์การเกษตร วัสดุก่อสร้าง และร้านอาหาร

ศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรม (องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

1. การนับถือศาสนา

ตำบลบางจากประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ คิดเป็นร้อยละ 90 และประชากรที่เหลือร้อยละ 10 นับถือศาสนาอิสลาม มีวัดจำนวน 7 แห่งคือ

1. วัดตรีนิมิตร หมู่ 1
2. วัดมัชฌิมภูมิ หมู่ 1
3. วัดท่าสะท้อน หมู่ 2
4. วัดธาราวดี หมู่ 3
5. วัดบางใหญ่ หมู่ 5

6. วัดบางสะพาน หมู่ 7

7. วัดหนองนก หมู่ 10

(องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

2. ประเพณีและงานประจำปี (ผู้วิจัยสรุปจากประสบการณ์ที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมประเพณีประจำปี ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช)

2.1 ประเพณีแห่เทียนพรรษาบูชา 9 วัด

การจัดงานแห่เทียนพรรษาบูชา 9 โดยในวันก่อนถึงวันเข้าพรรษา (วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ของทุกปี) ชาวบ้านได้มีการจัดงานสมโภชเทียนพรรษา มีการจัดพิธีทางสงฆ์ งานสนุกรื่นเริง การขับร้องและร่ายวงเวียนครกของชาวบ้าน และการรับประทานอาหารร่วมกัน ในวันรุ่งขึ้นจะมีการจัดขบวนรถแห่เทียนพรรษาเพื่อนำไปถวายวัดภายในตำบลบางจาก การจัดงานแห่เทียนพรรษาบูชา 9 วัด ก็เพื่อการแสดงถึงความเลื่อมใสและศรัทธา ตลอดจนการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ต่อไปและที่สำคัญคือเป็นการรวมความสามัคคีของชาวบ้านในตำบลบางจาก

2.2 ประเพณีให้ทานไฟ

การให้ทานไฟมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการก่อกองไฟให้พระภิกษุสงฆ์ ในช่วงฤดูหนาวให้ได้รับความอบอุ่นจากเปลวไฟ ในตำบลบางจากมีการจัดขึ้นทุกปี ซึ่งผู้วิจัยได้เข้าร่วมประเพณีให้ทานไฟ ณ วัดธาราวดี การจัดงานจะใช้บริเวณลานวัดเป็นที่ก่อไฟและทำอาหารคาวหวานถวายพระชาวบ้านที่มาทำขนมส่วนใหญ่จะเป็นแม่ค้าที่มีอาชีพทำขนมขาย หรือชาวบ้านที่ตั้งใจจะมาทำขนมถวายพระและมีชาวบ้านส่วนหนึ่งที่อาจจะไม่ถนัดในการทำขนมจึงมีการบริจาคเงินทำขนมร่วมกับแม่ค้า และนอกจากนี้ทางโรงเรียนจุฬารัตนราชวิทยาลัยซึ่งเป็นโรงเรียนที่ตั้งอยู่ภายในตำบลบางจากได้มีการนำนักเรียนมาร่วมประกอบพิธีกรรมให้ทานไฟเป็นประจำทุกปี ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในรายวิชาพระพุทธศาสนา การทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาร่วมกับชาวบ้านโดยการเข้ามาช่วยทำขนมถวายพระและได้ศึกษาเรียนรู้ถึงวิธีการทำขนมพื้นบ้าน สำหรับขนมที่นิยมทำจะเป็นขนมพื้นบ้านที่ใช้ระยะเวลาในการทำน้อย เช่น ขนมครก ขนมโค ขนมดอกกระโดน ขนมจู้จุน ขนมจาก และอาหารคาวจะเป็น ข้าวต้มหรือโจ๊ก ข้าวเหนียวหมูปิ้ง หมี่ผัด เป็นต้น

2.3 การทำบุญสารทเดือนสิบ

บุญสารทเดือนสิบเป็นงานบุญประเพณีของจังหวัดนครศรีธรรม ชาวบ้านมีความเชื่อกันว่าบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วจะกลับมาเยี่ยมญาติ โดยถูกปล่อยตัวจากนรกในทุกวันแรม 1 ค่ำ เดือน 10 มีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว การทำบุญเดือนสิบมีการทำบุญที่วัดสองครั้งคือ ครั้งแรกวันแรม 1 ค่ำ เดือนสิบ เรียกว่า “วันรับตายาย” เพื่อมารับส่วนบุญจากลูกหลานญาติพี่น้อง และครั้งที่สอง วันแรม 15 ค่ำ เดือนสิบ เรียกว่า

“วันสงต่ายาย” โดยเป็นวันทำบุญใหญ่ ในวันนี้จะมีการยกหม้อรับพร้อมด้วยข้าวปลาอาหาร ถวายแก่พระสงฆ์ หลังจากนั้นจะมีการ “ตั้งเปรต” โดยชาวบ้านจะนำกับข้าวและขนมไปวางไว้ใกล้บริเวณที่ฝังอัฐิบางส่วนของบรรพบุรุษตน รวมถึงผู้ล่วงลับที่ไม่มีญาติหรือไม่มีญาติมาทำบุญให้ เพื่อเป็นการแผ่ส่วนบุญส่วนกุศล เมื่อตั้งเปรตเสร็จแล้ว จะมีการชิงเปรตเพราะเชื่อว่าหากใครได้กินของเหลือจากการ เช่น ไข่บรรพบุรุษจะได้รับบุญกุศล เป็นสิริมงคลแก่ตนเอง เทศกาลบุญสารเดือนสิบนอกจากจะเป็นเทศกาลที่แสดงออกถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วนั้น ยังเป็นเทศกาลของการรวมญาติที่อยู่ต่างจังหวัดได้กลับมาทำบุญด้วยกัน ทั้งนี้ชาวตำบลบางจากมีสิ่งที่ยึดถือกันมาว่า “เทศกาลไหนไม่ได้กลับบ้านไม่เป็นไร แต่หากเป็นเทศกาลบุญสารเดือนสิบจะต้องกลับบ้านให้ได้”

2.4 ประเพณีลากพระ

ประเพณีลากพระเป็นการทำบุญในวันออกพรรษา ตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ลากพระ” สมัยก่อนใช้เรือลากในลำคลอง ปัจจุบันมีคนนั่งเปลี่ยนเป็นรถเพราะมีความสะดวก ในตำบลบางจากเป็นการลากพระทางบก ชาวบ้านจะเข้าวัดร่วมกันประดับตกแต่งลวดลายเรือพระ มีการประดับต้นกล้วย ต้นอ้อย มะพร้าวประดับผ้าแพรสี ธงริ้ว ให้สวยงาม และเมื่อถึงวันลากพระในวันรุ่งเช้าชาวบ้านจะมีการทำบุญตักบาตร โดยชาวบ้านมีการทำ “ขนมต้ม” “แกงบวดกล้วย” “แกงบวดฟัก” เป็นขนมที่ทำขึ้นเฉพาะในประเพณีชักพระ หลังจากที่พระสงฆ์ฉันภัตตาหารเช้าแล้ว จะมีการอัญเชิญพระลากขึ้นประดิษฐานบนนมพระและให้ชาวบ้านช่วยกันลากเรือพระออกจากวัด ขณะที่ลากจะมีเครื่องดนตรีที่ให้จังหวะไปด้วยพร้อมกับมีการร้อง “อ้อสาระพา เฮโล เฮโล ไอ้ไทรกลมกลม หัวนมสาวสาว ไอ้ไทรยาวยาว ไม้เท้าฤๅษี” การลากพระจะมีความสนุกสนานและช่วยกันร้องเพลงประสานเสียง ทั้งนี้เรือพระของวัดในตำบลบางจากจะไปรวมกัน ณ บริเวณแม่น้ำปากพนัง ช่วงหน้าศาลอำเภอปากพนัง ซึ่งเป็นประเพณีที่จัดสืบทอดมาอย่างต่อเนื่องช่วงเทศกาลออกพรรษา โดยกิจกรรมในตอนกลางวันจะมีการแข่งขันเรือเพรียว การประกวดขบวนเรือทั้งทางบกและทางน้ำและเรือชุดสวยงาม การแข่งขันชกมวย การสาธิตทำขนมต้ม ขนมพื้นบ้านอื่นๆ และงานตอนกลางคืนจะมีการแสดงคอนเสิร์ตแสงสีเสียง ประเพณีชักพระเป็นการแสดงออกถึงความรักความสามัคคีของชาวบ้านในชุมชนที่ร่วมใจกันทำบุญ เพราะเชื่อว่าใครได้ลากพระจะได้บุญ ส่งผลให้ชีวิตประสบความสำเร็จ

2.5 ประเพณีสงกรานต์

ประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีปีใหม่ของไทย ตรงกับวันที่ 13-15 เมษายนของทุกปี ซึ่งในวันสงกรานต์เป็นวันที่ชาวบ้านมีความสุข เพราะคนไทยนิยมเดินทางกลับบ้านหรือเรียกได้ว่า “วันรวมญาติ” เป็นวันที่พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ที่ต่างรอคอยการกลับมาเยี่ยมเยียนของลูกหลานในทุกปี เป็นวันที่มีการชุมนุมสังสรรค์กันภายในครอบครัวที่แสดงให้เห็นถึงความรัก ความผูกพันที่มีกันต่อครอบครัว ในประเพณีวันสงกรานต์จะมีประเพณีรดน้ำดำหัว โดยครอบครัวของชาวบ้านตำบลบางจากมีการจัดรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุญาติผู้ใหญ่ และบุคคลที่ตนให้ความเคารพรับถือ เป็นสิ่งที่ปฏิบัติต่อเนื่องกันมาอย่างยาวนาน เป็นการแสดงออกถึงความเคารพกตัญญู และการได้รับคำอวยพรเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต หลังจากนั้นเด็กๆก็จะมีการเล่นสาดน้ำกันอย่างสนุกสนาน

2.6 ประเพณีลอยกระทง

วันลอยกระทงเป็นวันสำคัญของคนไทย ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 เป็นประเพณีจัดขึ้นในทุกปีเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์และขมาต่อพระแม่คงคา กระทงของชาวบ้านจะเน้นใช้วัสดุจากธรรมชาติเพราะคำนึงถึงการย่อยสลายได้ง่าย ไม่ทำให้น้ำเน่าเสีย ในวันคืนลอยกระทง ตำบลบางจากมีการจัดงานกันขึ้นเกือบทุกหมู่บ้าน โดยมีการนำกระทงมารวมกัน ณ กองกลางเพื่อให้พระสงฆ์ได้ทำการสวดบูชา แสดงถึงความสำนึกในพระคุณของพระแม่คงคาซึ่งเป็นสายน้ำที่ช่วยหล่อเลี้ยงชีวิตของชาวบ้านในชุมชน และการขอขมาต่อพระแม่คงคาที่ให้น้ำและอาจจะทิ้งสิ่งสกปรกลงไปในแม่น้ำ นอกจากนี้ชาวบ้านมีความเชื่อว่าการลอยกระทงถือเป็นการสะเดาะเคราะห์ให้ความทุกข์โรคร้ายไข้เจ็บ ให้ลอยไปกับกระทงให้สายน้ำช่วยพัดพาไปสิ่งไม่ดีออกไป ทั้งนี้ในวันลอยกระทงมีการจัดการประกวดกระทง ประกวดหนูน้อยนพมาศ จัดให้มีการแสดงของนักเรียนโรงเรียนในหมู่บ้านโดยถือเป็นการแสดงความสามารถของลูกหลานชาวตำบลบางจากอีกด้วย ทั้งนี้ประเพณีลอยกระทงสามารถสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านที่มีความเรียบง่าย พิธีกรรมได้จากการนำวัสดุในธรรมชาติมาใช้ประดิษฐ์เป็นกระทง และความเชื่อทางศาสนาพุทธที่มีการจัดพิธีสวดกระทง ตลอดจนความเชื่อเรื่องการบูชาพระแม่คงคาอันเป็นสายน้ำที่คอยหล่อเลี้ยงชีวิตชาวบ้านในชุมชน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

1. ภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้านรักษาพิษงู
2. ภูมิปัญญาดันกลอนมโนราห์
3. ภูมิปัญญาด้านหมอพั้นบ้านนวดเส้น-ต่อกระดูก
4. ภูมิปัญญาการนวดแผนไทย

สินค้าพื้นเมืองและของที่ระลึก (องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

1. ส้มโอบัณฑิมสยาม

“ทับทิมสยาม” คือพันธุ์ส้มโอขึ้นชื่อและสินค้าโอท็อประดับ 5 ดาว ที่เป็นหนึ่งในสัญลักษณ์อันน่าภาคภูมิใจของชาวเมืองปากพนัง เมืองท่าเก่าแก่แห่งจังหวัดนครศรีธรรมราช เพราะนอกจากจะมีรสชาติแสนอร่อย และสีส้มสดสวยอันเป็นเอกลักษณ์แล้ว ก็ยังได้รับการคัดเลือกให้เป็นผลไม้เสวย นำทูลเกล้าฯ ถวายสำนักพระราชวังเป็นประจำทุกปีอีกด้วย

2. น้ำส้มจาก

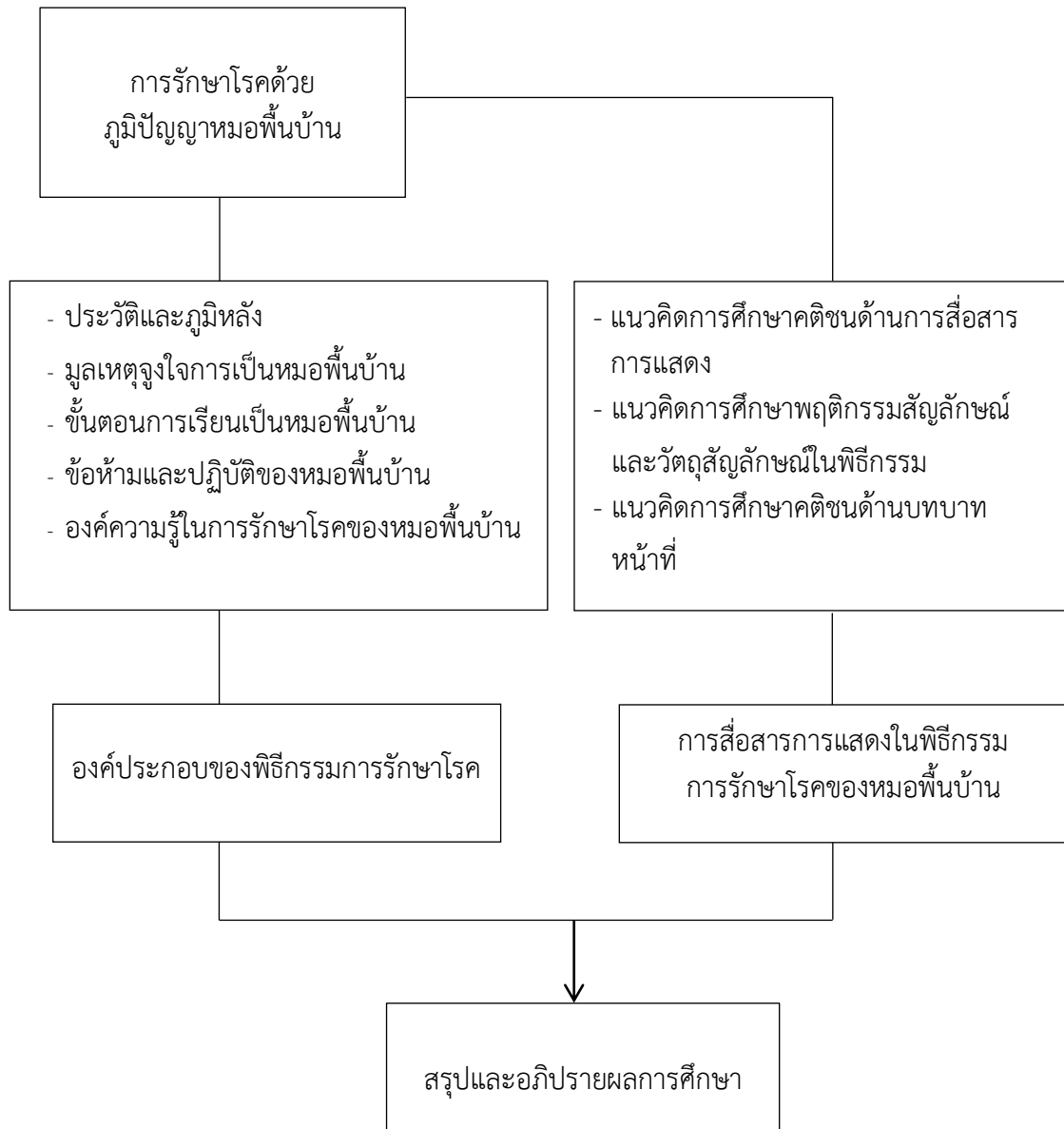
น้ำส้มจากเป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้มาจากต้นจากซึ่งเป็นพืชที่มีอยู่จำนวนมากในตำบลบางจาก เป็นการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการถนอมอาหาร โดยการหมักน้ำหวานที่ได้จากต้นจากประมาณ 10-15 วัน จากนั้นก็จะได้น้ำส้มไว้สำหรับประกอบอาหารเช่น แกงส้มปลา ต้มส้มปลา น้ำจิ้ม ฯลฯ ซึ่งเป็นเป็นผลิตภัณฑ์ที่ขึ้นชื่อของตำบลบางจาก

คุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติ (องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

1. ทุ่งสงวนเกาะโพธิ์แจ้ง
2. ป่าชายเลน

(องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก, 2560)

2.9 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

องค์ประกอบของพิธีกรรมการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน ที่ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

การศึกษาพิธีกรรมที่มีความสัมพันธ์กับการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านที่ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยได้แบ่งหมอพื้นบ้านออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 หมอพื้นบ้านที่ใช้สมุนไพรร่วมกับการใช้พิธีกรรมในการรักษาโรค ได้แก่ หมอสมุนไพร หมอเริ่ม และหมอรักษาพิษงู กลุ่มที่ 2 หมอพื้นบ้านที่ไม่ใช้สมุนไพรในการรักษาโรค แต่ประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค ได้แก่ หมอชีรวด หมอรักษาโรคต่อ และหมอหยิกพยาธิ (พะยาด) ผู้วิจัยแบ่งหัวข้อผลการศึกษาเป็น 2 หมวด ในองค์ประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคคือ หมวดแรกประกอบด้วย ประวัติและภูมิหลังของหมอพื้นบ้าน ข้อปฏิบัติของการเป็นหมอพื้นบ้าน การสืบทอดวิชา องค์ความรู้ในการรักษาโรค และผู้ป่วยที่มารับการรักษาที่หมอพื้นบ้าน หมวดที่สองประกอบด้วย เครื่องบูชาที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม สถานที่และตำแหน่งในการประกอบพิธีกรรม ช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรม และคาถาที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มที่ 1 หมอพื้นบ้านที่ใช้สมุนไพรร่วมกับการใช้พิธีกรรมในการรักษาโรค ได้แก่ หมอสมุนไพร หมอเริ่ม และหมอรักษาพิษงู

หมวดแรกขององค์ประกอบในพิธีกรรมการรักษาโรค ได้แก่ ประวัติและภูมิหลังของหมอพื้นบ้าน ข้อปฏิบัติของการเป็นหมอพื้นบ้าน การสืบทอดวิชา องค์ความรู้ในการรักษาโรค และผู้ป่วยที่มารับการรักษาที่หมอพื้นบ้าน

หมอสมนไพร : หลวงพ่ออนันต์ อุปการรอด

ประวัติและภูมิหลัง

ผู้ที่มีบทบาทในการสื่อสารการแสดง (who) ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค ปานวาด มากนวล (2556) ซึ่งว่าประกอบด้วย หมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วย

หมอสมนไพร หมายถึง หมอพื้นบ้านที่มีความรู้ ความชำนาญในการใช้สมุนไพรรักษาโรค (มานิช วามานนท์ และเพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ, 2537, น.50-51)

ภาพที่ 3 หลวงพ่ออนันต์ อุปการรอด
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 25 กันยายน 2559

หลวงพ่อนันต์ อุปการรอด เกิดเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2480 อายุ 80 ปี ปัจจุบันจำพรรษา ณ วัดไตรสุวรรณาราม (วัดปากนคร) เป็นบุตรของหมอแดง อุปการรอด และนางนบ อุปการรอด มีพี่น้องสิบคน หลวงพ่อนันต์เป็นบุตรคนโต จบการศึกษาระดับชั้น ป.6 ก่อนออกบวชแต่งงานกับนางเกสร อุปการรอด มีบุตรธิดาด้วยกัน 14 คน หลวงพ่อนันต์รักษาโรคด้วยยาสมุนไพร ซึ่งรักษาผู้ป่วยมาประมาณ 50 กว่าปี

หลวงพ่อนันต์ (สัมภาษณ์วันที่ 25 กันยายน 2559) เล่าว่า ครอบครัวของตนเป็นหมอสุมไพรตั้งแต่บรรพบุรุษคือ หมอพลัด อุปการรอด (ปู่) และตนได้สืบทอดวิชาต่อบิดาคือ หมอแดง อุปการรอด เมื่อก่อนหลวงพ่อนันต์อยากเป็นตำรวจเพราะเป็นอาชีพที่ช่วยเหลือสังคม แต่บิดาอยากให้สืบทอดวิชาไว้เพื่อจะได้ช่วยเหลือผู้อื่น ซึ่งเป็นอาชีพที่สามารถช่วยเหลือสังคมได้เหมือนกันมีการจัดพิธีกรรมการสืบทอดคือ มีการบูชาพระ รัชสีลและครอบมือ ศึกษาวิชาจากตำรายาสมุนไพร ศึกษาธาตุทั้ง 4 ในร่างกายของคน ต้องรู้จักรส 9 รส คือ รสฝาด รสหวาน รสเมาเบื่อ รสขม รสเผ็ดร้อน รสหอมเย็น รสมัน รสเปรี้ยว และรสเค็ม หากไม่รู้รสทั้ง 9 รสนี้ จะไม่สามารถต้มยาให้กับผู้ป่วยได้ คนผิวขาวเลือดรสขม คนผิวดำเนื้อดำแดงเลือดรสเปรี้ยว ต้องดูว่าเลือดแต่ละชนิดชอบยารสชาติใด และจากการติดตามบิดาไปรักษาผู้ป่วยที่บ้าน โดยการสังเกตและลงมือปฏิบัติ หลวงพ่อนันต์ (สัมภาษณ์วันที่ 25 กันยายน 2559) เล่าว่า ผู้ป่วยสอนหมอ เราต้องศึกษาเรียนรู้อาการจากผู้ป่วย

ข้อปฏิบัติของการเป็นหมอพื้นบ้าน

ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม ปานวาด มากนวล (2556) ชี้ว่า หมอพื้นบ้านมีการประกอบพิธีกรรมอะไร (what) และมีวิธีการประกอบพิธีกรรมอย่างไร (How)

การเป็นหมอสุมไพรนั้นต้องมีพรหมวิหาร 4 ถือศีลและต้องไม่มีอคติต่อผู้ป่วย หลวงพ่อนันต์ (สัมภาษณ์วันที่ 25 กันยายน 2559) เล่าว่า แม้วามีคนโกรธกับเรา แต่เมื่อเขาป่วยมาหาเราก็ต้องรักษาให้ สำหรับโรคที่หลวงพ่อนันต์รักษาคือ โรคทางพรหมโลหิต เช่น ไข้ทับระดู วัณของยาบำรุงโลหิต บำรุงหัวใจ ไข้สันนิบาตลูกนก¹ ไข้สันนิบาตหน้าเพลิง² ส่วนสมุนไพรที่ใช้รักษา เมื่อก่อนหาตามบ้าน ตามวัดตามเขา ก่อนเก็บยาสมุนไพรต้องมีการบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทาง เทวดาว่าเก็บไปเพื่อรักษาผู้ป่วย เพื่อบุญเพื่อกุศล แต่ในปัจจุบันยาสมุนไพรค่อนข้างหายาก จึงจำเป็นต้องซื้อด้วยยา

¹ ไข้ใช้ประเภทหนึ่งซึ่งผู้ป่วยจะมีอาการสันทิม ชักกระตุกและเพื่อ

² ไข้ใช้ประเภทหนึ่งซึ่งผู้ป่วยจะมีอาการสันทิม ชักกระตุกและเพื่อ

สมุนไพรจากร้านขายยาแผนโบราณในเมือง สำหรับผู้ป่วยที่มาตัมนานี้ไม่ต้องมีพิธีไหว้ครู แต่หากผู้ป่วยที่มีการบนบานไว้ให้หายจากอาการเจ็บป่วย เมื่อหายป่วยจะมาเข้าร่วมพิธีไหว้ครูประจำปี (หลวงพ่อนันต์, สัมภาษณ์วันที่ 25 กันยายน 2559)

การสืบทอดวิชา

ปัจจุบันวิชารักษาโรคด้วยสมุนไพรของหลวงพ่อนันต์ได้ถ่ายทอดวิชาให้กับบุตรสาวคือ นางสาวพัฒน สรประดิษฐ์ ปัจจุบันทำงานอยู่ที่โรงพยาบาลยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี และนางเกสร อุกการรอด ปัจจุบันได้ทำการรักษาอย่างเป็นทางการ มีการจัดพิธีไหว้ครูหมอยาโดยมีการจัดขึ้นประจำปีในเดือน 9 ของวันพฤหัสบดีแรกของสัปดาห์ หลวงพ่อนันต์ (สัมภาษณ์วันที่ 25 กันยายน 2559) กล่าวว่า หากหมอยาไม่มีการจัดพิธีไหว้ครูจะทำให้การรักษาไม่ศักดิ์สิทธิ์และไม่สามารถรักษาผู้ป่วยให้หายได้

ภาพที่ 4 พิธีไหว้ครูหมอยาประจำปี 2560
ที่มา : ถ่ายโดยพูนสุข อุกการรอดเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2560

ภาพที่ 5 พิธีไหว้ครูหมอประจำปี 2560
ที่มา : ถ่ายโดยพูนสุข อุปการรอดเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2560

องค์ความรู้ในการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร

การรักษาผู้ป่วยมีสิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึงคือ หากผู้ป่วยมีร่างกายอ่อนเพลีย ต้องตรวจสายตา จับชีพจร หลวงพ่ออนันต์ (สัมภาษณ์วันที่ 25 กันยายน 2559) เล่าว่า ถ้าต้มยาผิด ไข้ทับหม้อยา³ อาจจะทำให้ผู้ป่วยเสียชีวิตได้ โดยจะไม่รักษาหากคิดว่ารักษาไม่ได้ เพราะการรักษาผู้ป่วยจะต้องไม่ให้กระทบต่อหม้อยา เช่น ถ้าหมอหลวงรักษาคนให้หายป่วยหรือคนตายก็ยังมีคนมารักษา แต่หากเป็นหมอพื้นบ้านรักษาผู้ป่วยตายสักหนึ่งคนก็ไม่มีใครมารักษา

หลวงพ่ออนันต์ (สัมภาษณ์วันที่ 25 กันยายน 2559) เล่าว่า การเรียนมาทางหมอพื้นบ้านต้องศึกษาองค์ความรู้อย่างถ่องแท้ หากรักษาผิดพลาดนั้นถือว่าบาป เช่น ผู้หญิงที่มีสามี มาให้ต้มยาขับเลือด เลือดไม่เดิน 4-5 เดือน โดยยาขับเลือดทำให้ลูกตก ซึ่งไม่ได้บอกว่าท้อง แต่เมื่อตรวจดูร่างกาย จับชีพจรปลายมือปลายเท้าเย็นนี้ปรากฏว่าท้อง หากต้มยาให้จะเป็นบาป ถือว่าผิดบาปขาดจากการเป็นพระสงฆ์ทันที และเป็นหมอต้องรู้จักของแสลง ถ้าไม่รู้จักจะรักษาผู้ป่วยไม่ได้

³ หม้อยา คือ วิชาการรักษาโรค

ภาพที่ 6 เครื่องยาสมุนไพร
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 25 กันยายน 2559

ภาพที่ 7 เครื่องยาสมุนไพร
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 25 กันยายน 2559

ผู้ป่วยที่มารับการรักษาด้วยฮอร์โมนไพร

ผู้ที่มีบทบาทในการสื่อสารการแสดง (who) ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค ปานวาด มากนวล (2556) ซึ่งประกอบด้วย หมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วย

1. นางสาววาสนา นวลคง อายุ 55 ปี บ้านเลขที่ 40/14 หมู่ 6 ตำบลบางจาก อำเภอมะนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

สาเหตุที่มารับรักษาด้วยหมอนั้นคือ น้องสาวได้แนะนำให้มารับรักษาเพราะเคยรักษาภรรยา แต่งเลือดแล้วอาการดีขึ้น ตนมีอาการเหมือนคนจะเข้าสู่วัยทอง อารมณ์หงุดหงิด โกรธง่าย ร้อนวูบวาบ นอนไม่ค่อยหลับ รักษาด้วยหมอแผนปัจจุบันอยู่นานแล้วอาการก็ยังไม่ดีขึ้นจึงหันมารับรักษาตามที่น้องแนะนำ โดยหลวงตานั้นทำให้กินยาต้มสมุนไพร เพื่อดับเลือด แต่งเลือดในร่างกายให้มันคงที่ กินอยู่ประมาณ 2 หม้อ อาการดังกล่าวก็ค่อยๆ ดีขึ้น

(วาสนา นวลคง, สัมภาษณ์วันที่ 15 ธันวาคม 2559)

2. นางสาวศรีสุข แก้ว อายุ 50 ปี บ้านเลขที่ 40/18 หมู่ 6 ตำบลบางจาก อำเภอมะนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

เหตุที่มารับรักษาด้วยหมอนั้นคือ เพราะแม่เป็นคนสมัยก่อน เมื่อเวลามีเลือดผิดปกติ จึงแนะนำให้ไปต้มยาเลือด ยาสมุนไพร มีอาการเลือดมาหลายครั้ง แบบไม่หยุด คล้ายกับอาการคนวัยหมดประจำเดือน เดี่ยวร้อนเดี๋ยวเย็น ครั้นเนื้อครั้นตัว อารมณ์แปรปรวน ถ้าไปโรงพยาบาลหมอจะชูดมดลูก ตนจึงลองมารับรักษาภรรยาสมุนไพรดู เมื่อกินยาสมุนไพรดีแล้ว เลือดก็ค่อยๆ ดีขึ้น และค่อยๆ จางและหมดไป จนหายเป็นปกติโดยที่เราไม่ต้องเจ็บตัวกับการชูดมดลูก ในความคิดส่วนตัวถือว่าเป็นการรักษาที่ดีมากๆ

(ศาสกร ศรีสุขแก้ว, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2559)

3. นางเสริมรัตน์ พวงพันธ์ อายุ 48 ปี บ้านเลขที่ 108/1 หมู่ 7 ตำบลบางจาก
อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ตนเคยไปรักษาเกี่ยวกับดอกเลือดคือ เป็นผื่นที่ขึ้นบริเวณผิวหนังเป็นสีขาวยๆ เป็น
แผ่นๆ คล้ายเกลื้อน ตามใบหน้า ตามแขน ดูแล้วไม่สวยงาม ที่หมอพื้นบ้านเขาเรียกว่า โรค
เลือดเป็นอาการที่แสดงออกทางผิวหนังคือเป็นภายในของผิวหนัง กินยาต้มสมุนไพรที่เรียกว่า
ต้มยามดแดง เข้มดแดง คือเอามดแดง 1-2 รังมาต้มผสมกับยาที่หมอให้มา กิน 2 หม้อ ผื่นสี
ขาวยๆ มันก็ค่อยๆ จางไป โดยที่ไม่ต้องหาหมอแผนปัจจุบัน

(เสริมรัตน์ พวงพันธ์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2560)

หมอเริ่ม : นางเกสร อุประการรอด

ประวัติและภูมิหลัง

ผู้ที่มีบทบาทในการสื่อสารการแสดง (who) ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค ปานวาด มากนวล (2556) ซึ่งว่าประกอบด้วย หมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วย

หมอเริ่ม หมายถึง หมอพื้นบ้านที่ใช้สมุนไพรร่วมกับการประกอบพิธีกรรมในการรักษาโรคเริ่ม

ภาพที่ 8 นางเกสร อุประการรอด
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2559

นางเกสร อุปการรอด เกิดเมื่อวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2487 อายุ 72 ปี เป็นบุตรของ นายแบบ บันดาลรักษ์ และนางเพ็ญจันทร์ บันดาลรักษ์ มีพี่น้อง 6 คน นางเกสรเป็นคนสุดท้ายของการศึกษา ระดับชั้น ป.6 เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) แต่งงานกับนายอนันต์ อุปการรอด มีบุตรธิดาด้วยกัน 14 คน อยู่บ้านเลขที่ 116 หมู่ 6 ประกอบอาชีพหมอฟันบ้านรักษาเริ่ม และตั้มยาสมุนไพร วิชารักษาเริ่มได้รับการสืบทอดมาจากตาหลวงแก้ว ไชยทอง และวิชาการตั้มยาสมุนไพรได้รับการสืบทอดมาจากหลวงพ่อนันต์ อุปการรอด

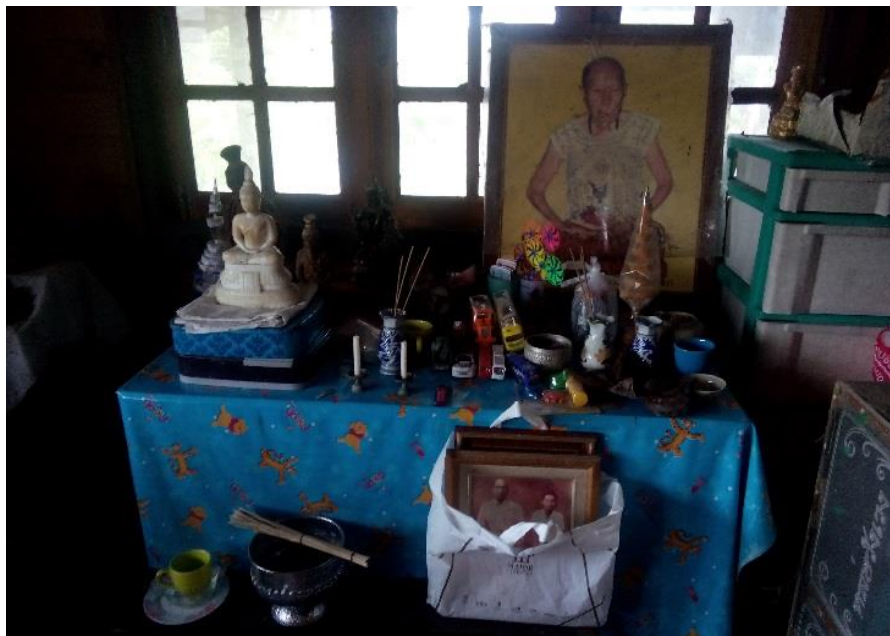
ข้อปฏิบัติของการเป็นหมอพื้นบ้าน

ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม ปานวาด มากนวล (2556) ชี้ว่า หมอพื้นบ้านมีการประกอบพิธีกรรมอะไร (what) และมีวิธีการประกอบพิธีกรรมอย่างไร (How)

การเป็นหมอเริ่มนั้นจะปฏิบัติตนเหมือนคนทั่วไป เป็นคนดีมีคุณธรรม รักษาศีลรักษาธรรม มีพรหมวิหาร 4 ช่วยเหลือผู้ป่วยเหมือนกับเป็นญาติของตน ถือเป็นการช่วยเหลือชาวบ้านในชุมชน หรือชาวบ้านต่างพื้นที่ตนก็เต็มใจที่จะช่วยเหลือและต้องไม่มีอคติต่อผู้ป่วย การรักษาจึงจะได้อผล

การสืบทอดวิชา

การสืบทอดวิชารักษาเริ่ม นางเกสร (สัมภาษณ์วันที่ 10 ธันวาคม 2559) เล่าว่า พ่อของตนรู้จักกับตาหลวงแก้ว ท่านจึงให้วิชารักษาเริ่มให้มาช่วยเหลือคน วิธีการเรียนท่านเพียงบอกวิธีการรักษาเท่านั้น ตนจึงจดจำและนำมาปฏิบัติตาม ไม่มีพิธีกรรมการสืบทอด ผู้ป่วยคนแรกที่รักษา คือ ลูกสาวของตนเอง หลังจากนั้นก็มีคนมาให้ช่วยรักษา ปัจจุบันยังไม่มีผู้รับการสืบทอด การไหว้ครูหมอยาจะมีการจัดขึ้นทุกปี กระทำขึ้นเดือน 9 ในวันพฤหัสบดีแรกของสัปดาห์ ถ้าหมอไม่ไหว้ครูจะไม่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่สามารถรักษาผู้ป่วยให้หายได้ โดยจะจัดขึ้นพร้อมกับพิธีไหว้ครูหมอยาของหลวงตาอนันต์ อุปการรอด

ภาพที่ 9 โต๊ะบูชาครู
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2559

ภาพที่ 10 พิธีไหว้ครูหมอยาประจำปี 2560
ที่มา : ถ่ายโดยพูนสุข อุปการรอดเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2560

ภาพที่ 11 พิธีไหว้ครูหมอยาประจำปี 2560
ที่มา : ถ่ายโดยพูนสุข อุปการรอดเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2560

องค์ความรู้ในการรักษาโรคเริม

นางเกสร (สัมภาษณ์วันที่ 10 ธันวาคม 2559) หมอหลวงเรียกว่า งูสวัด แต่หมอพื้นบ้านจะเรียก เริม โรคเริมที่นางเกสรรักษาคือ เริมตีนหมา เริมใหญ่ เริมพาดเฉลียง แผลของเริมจะมีลักษณะเป็นผื่นเป็นตุ่มมีน้ำใสๆ คล้ายเกล็ดงูลามขึ้นรอบตัว มีอาการปวดเมื่อยตามร่างกาย ปวดแสบปวดร้อนบริเวณแผล หากแผลเริมลามพาดขึ้นรอบตัวจะเป็นอันตรายถึงชีวิตได้ และหากรักษาไม่ถูกวิธีจะทำให้แผลมีรอยดำ วิธีการรักษาคือ มีหมากพลูจำนวน 5, 7, หรือ 9 คำ โดยให้เป็นจำนวนคี่ ปูนแดง ไบกระทอนหล่นหางย ทั้งนี้ขณะเก็บไบกระทอนห้ามให้เงาของผู้เก็บทับกับไบกระทอน เพราะเป็นการถือเคล็ดว่าหากเงาตัวของผู้เก็บทับด้วยยาที่จะนำมารักษาอาจทำให้การรักษาไม่ได้ผล จากนั้นนำทั้งหมดมาตำรวมกัน แล้วนำไปปิดลงบนตัวผู้ป่วยซึ่งขณะปิดจะท้องคาตาไปด้วย

ผู้ป่วยที่มารับการรักษากับหมอเริ่ม

ผู้ที่มีบทบาทในการสื่อสารการแสดง (who) ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค ปานวาด มากนวล (2556) ซึ่งว่าประกอบด้วย หมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วย

1. นางอัญชลี สุขสวัสดิ์ อายุ 48 ปี บ้านเลขที่ 40/3 หมู่ 6 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ตอนแรกตนมีผื่นขึ้น และมีอาการปวดเสบ ปวดร้อน คล้ายๆกับถูกไฟไหม้ มีปวดศีรษะ เมื่อยตามตัว จึงไปหาหมอที่โรงพยาบาลกinya อยู่ 2-3 วัน อาการปวดเมื่อยลดลง แต่ผื่นเริ่มยังไม่ดีขึ้น ญาติจึงแนะนำให้มาเป่าคาถากับหมอเกสรร่วมด้วย มิฉะนั้นแผลจะไม่หายขาด และอาจทำให้เกิดแผลเป็นได้

(อัญชลี สุขสวัสดิ์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2559)

2. นายมุณี ห้วยซีเลข อายุ 52 ปี บ้านเลขที่ 44 หมู่ 3 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

โรคकुสวัดเคยได้ยินแต่ไม่เคยเป็นและคนในครอบครัวก็ไม่เคยเป็น ตนแรกมีอาการเมื่อยตัว ปวดหลัง จบหน้าอก กinyaลดไข้ อยู่ 2 วัน พอวันที่ 3 อาการไม่ดีขึ้นก็ไปหาหมอที่โรงพยาบาลในเมือง หมอตรวจหัวใจอาการเด่นลดลง ให้อนพักกinya อยู่ 2-3 ชั่วโมง พอหัวใจกลับมาเต้นปกติก็กลับบ้าน หลังจากนั้นน้องสาวเห็นผื่นแดงๆ ขนาดครึ่งของฝ่ามือ ตนนึกว่าเป็นผื่นคันธรรมดา น้องสาวบอกว่าคล้ายๆ เริมหรืองูสวัด จึงใช้ให้ไปหมอมที่คลินิก หมอผิวหนังก็กinyaฆ่าเชื้ออยู่หลายวัน แต่ผื่นที่ขึ้นยังไม่หาย มีน้ำขุ่นแนะนำให้ไปรักษาที่หมอพื้นบ้านเพราะถ้าปล่อยให้ผื่นขึ้นพันรอบหัวใจ อาจถึงตายได้ ก็เลยไปรักษาที่หมอเกสร ทำพิธีไหว้พระไหว้ครูหมอ ปัดยา หลังจากนั้นผื่นนั้นก็แห้งลงเป็นปกติ แต่ก็ได้กinyaฆ่าเชื้อตามหมอแผนปัจจุบันควบคู่ไปด้วย

(มุณี ห้วยซีเลข, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2560)

หมอรักษาพิษงู : นางสร้อย ทองพิจิตร

ประวัติและภูมิหลัง

ผู้ที่มีบทบาทในการสื่อสารการแสดง (who) ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค ปานวาด มากนวล (2556) ซึ่งว่าประกอบด้วย หมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วย

หมอรักษาพิษงู หมายถึง หมอพื้นบ้านที่รักษาความเจ็บป่วยที่เกิดจากการถูกงูกัด ดังที่ สุวิทย์ มาประสงค์ (2546, น. 55) กล่าวว่า หมอองเป็นหมอพื้นบ้านที่ถูกสังคม “ผลิต” ขึ้นด้วย ปัจจัยทางระบบนิเวศน์เป็นสำคัญ ในพื้นที่ซึ่งมีระบบนิเวศน์ที่สามารถดำรงชีวิตและแพร่กระจายพันธุ์ ได้ ย่อมเป็นเงื่อนไขให้หมอองถือกำเนิดขึ้นเป็นความสัมพันธ์แบบคู่ขนาน

ภาพที่ 12 นางสร้อย ทองพิจิตร
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2559

นางสร้อย ทองพิจิตร เกิดเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2477 อายุ 83 ปี เป็นบุตรของ นายเรือง ทองพิจิตร และนางจาบ ทองพิจิตร มีพี่น้อง 8 คน นางสร้อยเป็นบุตรคนที่ 4 จบการศึกษาระดับชั้น ป.3 แต่งงานกับนายทิน มีบุตรชายด้วยกัน 1 คน ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 117 หมู่ 8 ประกอบอาชีพเกษตรกร เป็นที่รู้จักของชาวบ้านในฐานะหมอรักษาพิษงู การสืบทอดวิชา นางสร้อย (สัมภาษณ์วันที่ 11 ธันวาคม 2559) เล่าว่า มีผู้ป่วยถูกงูกัดมาให้รักษา ขณะนั้นพ่อตนย้ายบ้านไปอยู่ที่ตำบลคลองสี จังหวัดตรัง จึงไม่มีคนรักษาให้ ตนจึงตัดสินใจนำตำราของพ่อมาอ่านและจากประสบการณ์ที่เคยเห็นพ่อรักษาผู้ป่วยรายอื่น จากนั้นปฏิบัติตามวิธีการรักษาของพ่อ ขณะทำการรักษาแม่ก็คอยเตือนให้ระวัง เพราะกลัวว่าจะทำให้ผู้ป่วยเสียชีวิต แต่ตนมั่นใจเพราะมีครูหมออาจารย์ช่วยรักษาอยู่ ผู้ป่วยที่ตนรักษาให้ก็หายเป็นปกติ ได้ค่าาราด 5 บาท และมีลูกครูโรงเรียนชะอวดบ้านอยู่บางมะขามถูกกัดขณะสวมรองเท้า เพราะงูนอนขดตัวซ่อนอยู่ในรองเท้านักเรียน ได้ค่าาราด 5 บาท หลังจากนั้นได้ทำการรักษาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันประมาณ 60 ปี มีผู้ป่วยมารักษาเฉลี่ยเดือนละ 1-2 ราย โดยมีทั้งคนในพื้นที่และนอกพื้นที่ เช่น บ้านบางเนียน ปากพนัง หัวไทร สีชล โดยรวมแล้วเคยรักษาผู้ป่วยมาประมาณ 200 กว่าราย

ข้อปฏิบัติของการเป็นหมอพื้นบ้าน

ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม ปานวาด มากนวล (2556) ชี้ว่า หมอพื้นบ้านมีการประกอบพิธีกรรมอะไร (what) และมีวิธีการประกอบพิธีกรรมอย่างไร (How)

การเป็นหมอรักษาพิษงูนั้นต้องมีจิตใจเมตตาต่อผู้ป่วย เมตตาต่อสัตว์ ไม่ทำร้ายหรือฆ่างู เพราะเป็นสิ่งไม่ดี เป็นบาปกรรม อาจทำให้คาถาที่ใช้ในการรักษาเสื่อมได้ ต้องเสียสละ และมีความอดทน นางสร้อย (สัมภาษณ์วันที่ 11 ธันวาคม 2559) เล่าว่า เพราะเราไม่รู้ว่าจะมีผู้ป่วยมาเมื่อไร ถูกงูกัดตอนไหน หากเราทำงานอยู่ ต้องจำเป็นทั้งงานนั้นมารักษาผู้ป่วยก่อน และหากผู้ป่วยมาตอนกลางคืนจะต้องลุกขึ้นมารักษาให้ การจัดพิธีไหว้ครูต้องจัดขึ้น 3 ปี ต่อ 1 ครั้ง เพื่อระลึกถึงบุญคุณของครูหมออาจารย์ และเป็นการตอบแทนพระคุณของพ่อและบรรพบุรุษ

การสืบทอดวิชา

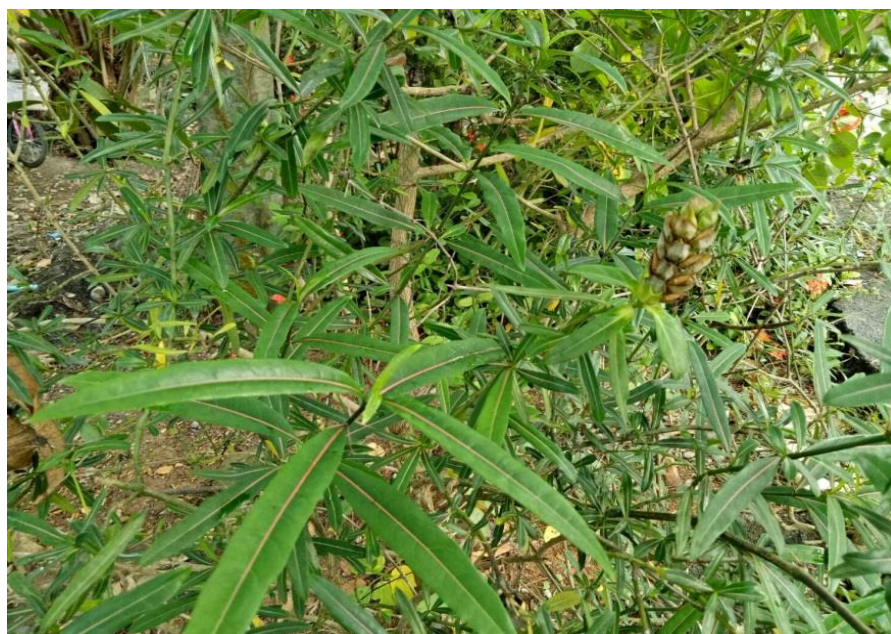
การสืบทอดวิชารักษาศิษย์ ปัจจุบันยังไม่มีใครรับเป็นผู้สืบทอดเพราะมีเงื่อนไขว่าผู้ที่รับการสืบทอดแล้วจะต้องถูกงูกัดตนเองหรือคนใกล้ชิดประมาณ 2-3 ครั้ง จึงจะสามารถรักษาผู้ป่วยได้ ซึ่งถือเป็นการทดลองยา นางสร้อย (สัมภาษณ์วันที่ 11 ธันวาคม 2559) เล่าว่า ตนถูกงูกัด 2 ครั้ง ในนาวังกลับมาทำเครื่องยาและพ่อเข้าทรงถอดพิษให้ มีคนมาขอวิชาแต่กลัวว่าจะถูกงูกัดจึงไม่กล้ารับการสืบทอดเพราะกลัวว่าจะไม่มีคนถอดพิษให้ เพราะตนไม่สามารถรู้ล่วงหน้าได้ว่าคนที่รับสืบทอดไปแล้วนั้นจะถูกทดลองยาเมื่อไร ไม่รู้ว่าจะสามารถอยู่ช่วยได้ไหม ส่วนของตนครั้งนั้นมีพ่อเข้าทรงถอดพิษให้ สำหรับคนที่ได้รับการสืบทอดไปแล้วนั้นจะต้องมีการจัดพิธีไหว้ครูโดยให้จัดขึ้น 3 ปี ต่อ 1 ครั้ง เพื่อระลึกถึงบุญคุณของครูหมออาจารย์ เป็นการตอบแทนพระคุณของพ่อและบรรพบุรุษ

องค์ความรู้ในการรักษาผู้ป่วยที่ถูกงูกัด

การรักษา นางสร้อยรักษาผู้ป่วยที่ถูกงูกัดทุกชนิดกัด เช่น งูเห่า งูสามเหลี่ยม งูเขียวหางไหม้ งูกะปะ โดยขนาดเขี้ยวของงูเห่าจะมีขนาดเล็ก มีพิษรุนแรงมีฤทธิ์ทำอันตรายถึงชีวิตได้ ส่วนงูกะปะขนาดเขี้ยวจะใหญ่กว่างูเห่าและพิษจะรุนแรงน้อยกว่างูเห่า คนที่ถูกงูกะปะกัดหากไม่ได้รับการถอนพิษจะทำให้แผลเน่าเปื่อย นางสร้อย (สัมภาษณ์วันที่ 11 ธันวาคม 2559) เล่าว่า การรักษาผู้ป่วยของตนไม่ต้องนำงูมาให้ดู แต่ถ้าไปรักษาที่โรงพยาบาลต้องนำไปให้หมอดูด้วยและรักษาโดยการฉีดยาระงับพิษให้ แต่ไม่ได้ถอดพิษจึงทำให้แผลเน่าเปื่อย การรักษาของนางสร้อยจะเป็นการถอดพิษออกจากร่างกาย วิธีการรักษาคือ ไม่มีค้ำราด นอกจะเป็นสึนน้ำใจจากผู้ป่วย โดยจะใช้สมุนไพรร่วมกับการบริกรรมคาถา สมุนไพรที่ใช้มีเสลดพังพอนตัวผู้ ว่านดับพิษ และเหล้าขาว

ระยะเวลาในการรักษา หากผู้ป่วยนำเชือกรัดเหนือแผลมาก่อน การรักษาจะใช้เวลาประมาณ 15-20 นาที ผู้ป่วยบางรายที่ไม่รัดเชือกเหนือแผลมาก่อนมักจะใช้เวลาานกว่าปกติ เพราะพิษงูได้แล่นไปทั่วร่างกายแล้ว ต้องไล่พิษเป็นลำดับไม่ว่าจะเป็นงูชนิดใดต้องรัดเชือกเหนือแผลเพื่อป้องกันพิษแล่นทั่วไปร่างกาย หากผู้ป่วยหญิงที่มีประจำเดือนถูกงูกัดส่วนใหญ่จะเสียชีวิต นางสร้อย (สัมภาษณ์วันที่ 11 ธันวาคม 2559) เล่าว่า มีผู้หญิงถูกงูกัดในขณะที่มีประจำเดือน มีตนและหม่อีกคนช่วยกันรักษาโดยใช้ทุกวิธีก็ไม่สามารถยื้อชีวิตไว้ได้ ทั้งนี้เพราะว่าเลือดประจำเดือนซึ่งเป็นของเสียและผู้ป่วยมีอาการใช้ร่วมด้วยในขณะที่ทำการรักษา ลมที่ดันเข้าจะสูบฉีดเลือดขึ้นด้านบนมากกว่าเดิมและลมจะวิ่งอย่างรวดเร็วและแรงขึ้นบนศีรษะมีอาการปวดหัว มีนหัว แขนขาอ่อนแรง และอีกกรณีหนึ่งดังที่ สุวิทย์ มาประสงค์ (2546, น.189) กล่าวว่า ทุกครั้งที่หญิงมีครรภ์มาเยี่ยมคนที่ถูกงูกัด จากอาการปวดพิษปกติ คนเจ็บจะปวดแผล พิษรุนแรงขึ้นอย่างฉับพลันหรือบางรายถึงกับคลุ้มคลั่ง ครั้นเมื่อหญิงมีครรภ์จากไปอาการเจ็บปวดก็ลดลงสู่ภาวะปกติ ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นสิ่งที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ ไม่มีเหตุผลรองรับด้วยทางวิทยาศาสตร์ แต่พระครูวุฒติธรรมสารได้อธิบายเหตุการณ์ดังกล่าวว่า

พิษงูเป็นสารชีวภาพที่มีปฏิกิริยาไวต่อเนื้อเยื่อที่อ่อนนุ่มเป็นพิเศษ เห็นได้จากคนที่รับพิษงู มีอาการเลือดออกตามเยื่อในช่องปาก จมูก ทั้งนี้หญิงมีครรภ์ก็อุดมไปด้วยเนื้อเยื่ออ่อนนุ่มเป็นพิเศษ ซึ่งกลิ่นของเยื่ออ่อนนี้แผ่ปนอยู่ในอากาศจึงส่งผลยั่วล่อให้พิษในกายผู้ป่วย มีปฏิกิริยาขึ้นเพราะพิษงูสามารถลื่นไหลราวมีชีวิต (สุวิทย์ มาประสงค์, 2546, น.189)

ภาพที่ 13 เสดดพังพอนตัวผู้
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2560

ภาพที่ 14 ว่านดับพิษ
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2560

ภาพที่ 15 ตัวยาสมุนไพรและเหล้าขาวที่ใช้ในการรักษา
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2559

ผู้ป่วยที่มารับการรักษาด้วยหมอรักษาพิษงู

ผู้ที่มีบทบาทในการสื่อสารการแสดง (who) ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค ปานวาด มากนวล (2556) ซึ่งประกอบด้วย หมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วย

1. นายสุทิน คงนก อายุ 34 ปี บ้านเลขที่ 56/2 หมู่ 9 ตำบลคลองน้อย อำเภอบางแพ่ง จังหวัดนครศรีธรรมราช

น้ำที่บ้านตนนั้นท่วม สูงประมาณเกือบสะโพก ได้เดินล่องน้ำจะออกไปดูระยะข้างนอกระยะทางประมาณ 500 เมตร พอเดินไปสักพักหนึ่งรู้สึกเหมือนกับขาโดนไม้แหลมเกี่ยวเอาแต่พอหันหลังไปเห็นงูสีดำๆ ยาวประมาณเมตรครึ่ง เลื้อยหายไป จึงรู้แล้วว่าตนถูกงูกัดแต่ก็ไม่รู้ว่าเป็นงูชนิดไหน จึงได้เอาเชือกมัดเหนือแผลและไปตามน้ำสาวให้พาไปหาหมอ น้ำจึงพามาหาป้าสร้อยให้รักษาให้ เมื่อป้าสร้อยดูรอยเขี้ยวก็ปรากฏว่าเป็นงูเห่า แก่ก็รักษาใช้ยาสมุนไพรกับว่าคาถาให้ ก็รักษาอยู่ประมาณ 2 - 3 ชั่วโมง ก็อาการดีขึ้น

(สุทิน คงนก, สัมภาษณ์เมื่อวันที่, 11 ธันวาคม 2559)

กลุ่มที่ 2 หมอพื้นบ้านที่ไม่ใช้สมุนไพรในการรักษาโรค แต่ประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค ได้แก่ หมอชีรวด หมอรักษาโรคต่อ และหมอหยิกพยาธิ (พะยาด)

หมวดแรกขององค์ประกอบในพิธีกรรมการรักษาโรค ได้แก่ ประวัติและภูมิหลังของหมอพื้นบ้าน ข้อปฏิบัติของการเป็นหมอพื้นบ้าน การสืบทอดวิชา องค์ความรู้ในการรักษาโรค และผู้ป่วยที่มารับการรักษาที่หมอพื้นบ้าน

หมอชีรวด : นางลำดวน เลิศทรัพย์

ประวัติและภูมิหลัง

ผู้ที่มีบทบาทในการสื่อสารการแสดง (who) ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค ปานวาด มากนวล (2556) ชี้ว่าประกอบด้วย หมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วย

นางลำดวน เลิศทรัพย์ เกิดเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2490 อายุ 70 ปี เป็นบุตรของนายแก้ว จินดำ และนางประดับ จินดำ มีพี่น้อง 2 คน โดยนางลำดวนเป็นบุตรคนโต จบการศึกษาระดับชั้น ป.4 แต่งงานกับนายกลอง เลิศทรัพย์ มีบุตรธิดาด้วยกัน 6 คน ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 112/1 หมู่ 4 ประกอบอาชีพเลี้ยงปลา โดยเป็นที่รู้จักของชาวบ้านในฐานะหมอชีรวดหรือหมอชี้หาย

การสืบทอด นางลำดวน (สัมภาษณ์วันที่ 11 ธันวาคม 2559) เล่าว่า ได้สืบทอดมาจากแม่เฒ่าคง ซึ่งเป็นเกลอกับพ่อของตน โดยตอนที่ตนเรียนอยู่ชั้น ป.2 หลังเลิกเรียนไปนอนเล่นอยู่แถวริมคลองเจอกับแม่เฒ่าคง แล้วแม่เฒ่าคงจะบอกและสอนคาถาชีรวดให้ ตอนแรกตนไม่ยอมรับ แต่แม่เฒ่าคงก็ให้มาเพื่อช่วยเหลือคนให้พ้นทุกข์จากความเจ็บป่วย การสืบทอดไม่มีการทำพิธีกรรมแต่อย่างใด เพียงบอกวิธีการรักษาแล้วนำมาจดจำและปฏิบัติตาม ผู้ป่วยที่ตนชีรวดให้คนแรกคือ นายฤกษ์ เป็นแผลรูดที่ตามุ่รักษาอยู่นานไม่หาย เมื่อตนเห็นก็ดูลักษณะแผลแล้วเหมือนเป็นแผลรูด จึงทดลองใช้วิธีของแม่เฒ่าคงดู ครั้งแรกก็ไม่เห็นผล ตนจึงกลับไปถามแม่เฒ่าคงอีกครั้ง แก่ก็บอกให้ชี้ โดยให้นิ้วชี้ให้อยู่ในลักษณะที่หงายนิ้วขึ้น เมื่อกลับไปรักษาให้นายฤกษ์อีกครั้งจึงได้ผล แผลมีลักษณะที่ดีขึ้น และเมื่อผู้ป่วยรักษาหายแล้วให้ทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แม่เฒ่าคงครูหมออาจารย์ที่ตนนับถือ โดยการนำปิ่นไปวัด 1 ถาดพร้อมกล้วย 1 หวี การรักษาจะไม่สามารถเรียกค่าราคาจากผู้ป่วยได้ นอกจากจะเป็นสินน้ำใจจากผู้ป่วยเอง

ภาพที่ 16 : นางลำดวน เลิศทรัพย์
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2559

ข้อปฏิบัติของการเป็นหมอพื้นบ้าน

ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม ปานวาด มากนวล (2556) ชี้ว่า หมอพื้นบ้านมีการประกอบพิธีกรรมอะไร (what) และมีวิธีการประกอบพิธีกรรมอย่างไร (How)

หมอชีรวัดมีการปฏิบัติตนเหมือนคนทั่วไป เป็นคนดีมีคุณธรรม รักษาศีล ช่วยเหลือทุกคนที่เข้ามาไม่เลือกปฏิบัติ โดยปฏิบัติต่อผู้ป่วยเหมือนกันทุกคน นางลำดวน (สัมภาษณ์วันที่ 11 ธันวาคม 2559) เล่าว่า มีผู้ป่วยบางรายกลัวว่าตนจะไม่รักษาให้ กลัวว่าตนจะรังเกียจเพราะมีแผลในที่ลับ ซึ่งตนสามารถรักษาได้ทุกคนโดยไม่รังเกียจ ไม่เลือกปฏิบัติ เพียงแค่ต้องการช่วยเหลือผู้ป่วยให้พ้นจากความเจ็บป่วย และมีผู้ป่วยที่มีอาชีพพยาบาลในเมืองมาให้ตนรักษาโดยมีแผลลักษณะเป็นรูที่บริเวณเหงือก รักษากับหมอหลวงอยู่นานก็ไม่หาย จึงมารักษากับตนเป็นเวลาสามวันติดต่อกัน หลังจากนั้นก็หายเป็นปกติ และยังมีผู้ป่วยหญิงที่นับถือศาสนาอิสลามมาให้ตนรักษาด้วย ซึ่งตนทำการรักษาให้ตามปกติถึงแม้ว่าจะต่างศาสนาแต่ก็เป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน สิ่งไหนที่ช่วยเหลือกันได้ก็จะช่วยเหลือ

การสืบทอดวิชา

ปัจจุบันยังไม่มีผู้รับสืบทอด เพราะลูกหลานส่วนใหญ่จะยึดการประกอบอาชีพอื่นเป็นหลักและได้แยกย้ายกันไปอยู่ที่อื่น จะสืบทอดให้เฉพาะลูกหลานคนในครอบครัวเท่านั้น หรือหากมีผู้สนใจที่จะศึกษา จะต้องดูลักษณะการประพฤติปฏิบัติตนว่ามีความสนใจ อยากศึกษาเรียนรู้ มีคุณสมบัติ การมีจิตใจเมตตา มีความช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อ เพื่อแม่ต่อเพื่อนมนุษย์เพียงพอต่อการเป็นหมอพื้นบ้านหรือไม่ โดยอาจจะต้องมองถึงความตั้งใจในตัวของผู้ที่ต้องการจะสืบทอดอย่างจริงจัง

องค์ความรู้ในการรักษาแผลซัรวด

รวด หมายถึง บาดแผลเรื้อรังที่รักษาไม่หาย มีสาเหตุเกิดจากการกระทำของหนามตำ เลื่อยตำ เจียงปลาตุกแทง ปูหนีบ เป็นต้น นางลำดวน (สัมภาษณ์วันที่ 11 ธันวาคม 2559) เล่าว่า ลักษณะของแผลจะเป็นวงกลม บริเวณรอบนอกของแผลนั้นแห้ง แต่บริเวณจุดตรงกลางของแผลจะมีลักษณะเป็นรู คล้ายผี มีหนอง ตามมือหรือแขน ซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้ทุกส่วนของร่างกาย ผู้วิจัยมีความเห็นว่าจากการพิจารณาของสาเหตุที่ทำให้เกิดบาดแผลนั้นมีความสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทำการประมง และทำสวน วิธีการรักษาคือ มีชันหมากพลู ดอกไม้ ระบุเทียน ไม่กำหนดค่าครู แล้วแต่ความศรัทธาของผู้ป่วย การประกอบพิธีกรรมการรักษาจะจัดขึ้นเวลาบ่ายโมงเป็นต้นไป ขั้นตอนแรกให้ผู้ป่วยมอบชันหมากพลู ดอกไม้ ระบุเทียนให้กับหมอเพื่อบูชาพระรัตนตรัย ท่องนะโม 3 จบ และระลึกถึงแม่เฒ่าคงผู้เป็นครูหมออาจารย์ ขณะที่ท่องคาถาหมอจะใช้นิ้วชี้ โดยลักษณะที่หงายนิ้วชี้ ชี้ไปที่บริเวณปากแผลโดยท่องคาถา 3 รอบ และให้ผู้ป่วยมาประกอบพิธีกรรมรักษาต่อเนื่องกัน 3 ครั้ง

ผู้ป่วยที่มารับการรักษาด้วยหมอชีรวด

ผู้ที่มีบทบาทในการสื่อสารการแสดง (who) ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค
ปานวาด มากนวล (2556) ชี้ว่าประกอบด้วย หมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วย

1. นางอารีย์ ทองขาว อายุ 45 ปี บ้านเลขที่ 140/2 หมู่ 4 ตำบลบางจาก อำเภอ
เมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

พ่อของตนโดนตะปูตำที่เท้า เป็นหนอง ไปรักษาแผลอยู่ที่โรงพยาบาลอยู่นาน
ซึ่งพยาบาลใช้วิธีการตัดเนื้อแผลที่เน่าเปื่อยออก เนื้อที่เท้ามันก็หมดไป ยิ่งตัดก็ยิ่งเจ็บรักษา
อยู่ประมาณ 2 เดือนยังไม่หาย จึงเปลี่ยนมารักษาที่ป่าลำดวน ให้แกช่วยชี้แผลให้ โดยมาชี้
3 ครั้ง หลังจากนั้นแผลก็หายเป็นปกติ ก็นำไปปั้นโตไปถวายพระที่วัดตามที่ป่าลำดวนแนะนำ
และได้ให้ค่าตอบแทนแก่ป่าลำดวน

(อารีย์ ทองขาว, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2559)

หมอรักษาโรคต่อ : นายจิต ช่อผุก

ประวัติและภูมิหลัง

ผู้ที่มีบทบาทในการสื่อสารการแสดง (who) ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค ปานวาด มากนวล (2556) ซึ่งว่าประกอบด้วย หมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วย

นายจิต ช่อผุก เกิดเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2480 อายุ 79 ปี เป็นบุตรของนายหมี ช่อผุกและนางเป็ด ช่อผุก มีพี่น้อง 8 คน นายจิตเป็นน้องสุดท้อง จบการศึกษาระดับชั้น ป.4 แต่งงานกับนางดวงแข ช่อผุก มีบุตรธิดาด้วยกัน 6 คน ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 139 หมู่ 4 ประกอบอาชีพหมอพื้นบ้านรักษาโรคต่อ โรคต่อที่รักษาคือ ต่อเนื้อและต่อสาร

ภาพที่ 17 นายจิต ช่อผุก
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2559

การสืบทอดวิชา นายจิต (สัมภาษณ์วันที่ 11 ธันวาคม 2559) เล่าว่า ตอนที่ตนอายุราวประมาณ 33 ปี นอนหลับและฝันว่ามีผู้มาบอกวิชารักษาโรคต่อให้ ซึ่งเรียกกันว่าเป็นวิชาผีบอก⁴ ว่าตนเป็นคนน้องสุดท้องสามารถรักษาคนที่ เป็นโรคต่อให้หายได้ หลังจากนั้นก็เริ่มรักษามาประมาณ 40 กว่าปี ผู้ป่วยที่มารักษา มีทั้งชาวบ้านในจังหวัดและต่างจังหวัดใกล้เคียง

นายจิต (สัมภาษณ์วันที่ 11 ธันวาคม 2559) เล่าว่า ผู้ป่วยที่มารักษา กับตนนั้นมีทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ ทั้งทำแพ เกาะสมุย และมีญาติผู้ป่วยจากจังหวัดสุราษฎร์ธานีมารับตนให้ไปรักษาที่บ้าน เพราะผู้ป่วยไม่สามารถเดินทางมารักษาที่บ้านของตนได้ ตนจึงต้องนำอุปกรณ์ที่ใช้ในการรักษาไปด้วย เพราะไม่สามารถไปหาจากที่อื่นได้ และตนจะต้องอยู่ดูแลผู้ป่วยที่บ้านจนครบสามวันจึงจะสามารถกลับบ้านได้ และนอกจากนี้ก็ยังมียุผู้ป่วยที่เป็นมุสลิมมารักษา กับตนอีกด้วย โดยรักษาผู้ป่วยมาหลายร้อยรายแล้ว แต่เราไม่สามารถเรียกค่าโรค⁵ ได้ หากเรียกจะรักษาผู้ป่วยไม่หาย นอกจากจะเป็นสินน้ำใจจากผู้ป่วยเอง โดยผู้ป่วยส่วนใหญ่จะให้ค่าตอบแทนครั้งละประมาณ 1,000 บาท

ข้อปฏิบัติของการเป็นหมอพื้นบ้าน

ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม ปานวาด มากนวล (2556) ชี้ว่า หมอพื้นบ้านมีการประกอบพิธีกรรมอะไร (what) และมีวิธีการประกอบพิธีกรรมอย่างไร (How)

การเป็นหมอพื้นบ้านนั้นเป็นการช่วยเหลือเพื่อน ช่วยเหลือชาวบ้าน ต้องมีจิตใจเมตตาต่อผู้ป่วย ไม่พูดโกหก ว่าร้ายผู้อื่น และวิชานี้เป็นวิชาที่ผีบอกให้มา ไม่สามารถเรียกค่าโรคกับผู้ป่วยได้ หากแต่จะเป็นสินน้ำใจของผู้ป่วยเอง

⁴ วิชาผีบอก คือ ความรู้ที่ได้จากการฝันเพื่อบอกวิธีการรักษาโรค เมื่อหายแล้วผู้ป่วยจะต้องทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่เจ้าของวิชาเพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณ

⁵ ค่าโรค คือ เงินค่าตอบแทนเพื่อเป็นการบูชาครู

การสืบทอดวิชา

การเลือกผู้ที่จะมาสืบทอดวิชาโรคต่อของนายจิต ช่อผูก ไม่ได้จำเพาะเจาะจงว่าจะต้องเป็นบุคคลในครอบครัวเท่านั้น หากบุคคลอื่นที่มีความสนใจ ตั้งใจ มีจิตใจเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และมีใจรักที่จะช่วยเหลือผู้อื่นก็สามารถมาขอเรียนวิชาโรคต่อได้ เพียงแต่มีกฎเกณฑ์สำคัญคือ ต้องเป็นลูกคนสุดท้ายจะเป็นเพศชายหรือเพศหญิงก็ได้ ซึ่งในปัจจุบันก็ยังไม่มียุโรปรับสืบทอด นายจิต (สัมภาษณ์วันที่ 11 ธันวาคม 2559) เล่าว่า มีคนมาขอรับสืบทอดวิชาแล้วแต่ติดอยู่ตรงที่ว่าไม่ได้เป็นลูกคนสุดท้ายจึงไม่สามารถให้ได้ และอีกคนหนึ่งตนบอกไปว่าต้องมีข้อแม้ว่าห้ามเรียกค่าราคาจากผู้ป่วย ซึ่งเขาก็ไม่ค่อยอยากที่จะปฏิบัติตามข้อตกลง ตนจึงไม่ได้ให้ไป แต่ก็เห็นใจ เพราะการใช้ชีวิตในปัจจุบันมีค่าใช้จ่ายที่ไม่เหมือนในสมัยก่อน

องค์ความรู้ในการรักษาโรคต่อ

โรคต่อ หมายถึง โรคที่เกี่ยวกับดวงตา คำว่า “ต่อ” แปลว่า โรคที่ทำให้ตาบอด แต่มักใช้เรียกชื่อโรคตาหลายๆ ชนิด เช่น ต้อเนื้อ ต้อกระจก ต้อลม ต้อหิน (ศักดิ์ชัย วงศกิตติรักษ์, 2554, น.44)

โรคต้อเนื้อ คือ เนื้องอกชนิดหนึ่ง ซึ่งเกิดบนเยื่อตา โดยเกิดจากเนื้อเยื่อพังผืดและเนื้อเยื่อหลอดเลือด มักเกิดด้านหัวตา มีลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยม มีฐานอยู่ด้านในสุดของหัวตา สีออกชมพูปนเหลืองอ่อน โดยเนื้อเยื่อจะโตช้าและอาจจะหยุดคงที่ได้ (พวงทอง ไกรพิบูลย์, 2556, น. 102)

โรคต้อสาร คือ ต้อสารจะมีลักษณะเป็นวงกลมจุดสีขาวบริเวณตรงกลางตาดำ (นายจิต, สัมภาษณ์วันที่ 11 ธันวาคม 2559)

การเตรียมตัวของผู้ป่วยโดยให้ผู้ป่วยเดินทางมาถึงบ้านของหมอก่อนรุ่งเช้าเวลาประมาณ 5:30 น. หรือก่อนเวลานอนออกจากรัง ทั้งนี้การรักษาโรคต่อของนายจิตมีข้อห้ามสำหรับผู้ป่วยคือ ห้ามล้างหน้าหลังจากตื่นนอน เพราะผู้ป่วยต้องล้างหน้ากับน้ำเปล่าที่หมอได้จัดเตรียมไว้ให้ การรักษาโรคต่อของนายจิตนั้น ไม่มีการไหว้ครู ไม่มีคำรูด นอกจากจะเป็นสินน้ำใจจากผู้ป่วย อุปกรณ์ที่ใช้ในการรักษามี มีด ป้อยตาเดียว⁶ น้ำเปล่า ชันน้ำ เนื้อหมูหรือเนื้อวัว ข้าวสาร 1 กำมือ และครกตำข้าว โดยเนื้อหรือข้าวสารจะนำมาตัดให้ผู้ป่วยนำมาเอง

⁶ ป้อยตาเดียวหรือเรียกอีกอย่างว่ากะลาตาเดียว โดยในอดีตคนไทยมีการนำป้อยตาเดียวมาทำเป็นเครื่องรางของขลัง เพราะมีความเชื่อว่าจะสามารถป้องกันสิ่งที่เป็นอัปมงคลได้

ภาพที่ 18 มีด, ป้อยตาเดียว
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2559

ภาพที่ 19 ครกตำข้าว
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2559

ผู้ป่วยที่มารับการรักษากับหมอรักษาโรคต่อ

ผู้ที่มีบทบาทในการสื่อสารการแสดง (who) ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค ปานวาด มากนวล (2556) ซึ่งว่าประกอบด้วย หมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วย

1. นายจิต โพธิ์ทอง อายุ 79 ปี บ้านเลขที่ 131/1 หมู่ 4 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ตอนนั้นที่ติดต่อกับตาจิต อายุราวประมาณ 49 ปี เป็นต้อเนื้อที่ตาขวา เนื้อมัน เริ่มขึ้นจากหัวตาและจะค่อยลามไปที่ตาดำ เมื่อรู้ว่าเป็นต้อเนื้อแน่นอนแล้ว ก็ไปตัดกับตาจิต เลยไม่ได้ไปโรงพยาบาลหาหมอในเมือง เพราะบ้านอยู่ใกล้กับบ้านตาจิต คนในหมู่บ้านบ้าง คนมาแต่ไกลบ้างก็มารักษากับตาจิต เราถือว่าอยู่ใกล้บ้านตาจิตแล้วก็เลยให้ตาจิตรักษาคนเดียว เชื่อเพราะหลายคนที่มารักษาก็หายเป็นปกติ ตนก็หลังจากติดกับตาจิต 3 ครั้งแล้ว อาการก็ดีขึ้นเนื้อแดงๆ ก็หายไป เมื่อหายแล้วยกปืนโตไปวัดให้ครูหมออาจารย์ของตาจิต

(จิต โพธิ์ทอง, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2560)

หมอยกพยาธิ (พะยาด) : นายผ่อง สมกานดา

ประวัติและภูมิหลัง

ผู้ที่มีบทบาทในการสื่อสารการแสดง (who) ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค ปานวาด มากนวล (2556) ซึ่งว่าประกอบด้วย หมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วย

หมอยกพยาธิ (พะยาด) หมายถึง หมอพื้นบ้านที่รักษาความเจ็บป่วยที่เกิดจากการติดเชื้อพยาธิหรือการที่เด็กทารกมีอาการร้องไห้ติดต่อกันในเฉพาะช่วงเวลาเดิมซ้ำๆ กันหลายวัน โดยไม่สามารถอธิบายสาเหตุได้ การยกพยาธิ (พะยาด) ออกจากร่างกายประกอบกับการใช้คาถา ดั่งที่ พารณ ดีคำย้อย และพิเศชวรรณา ไมพานิช, (มปป.) กล่าวว่า พยาธิ (พะยาด) คือ สิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในร่างกายมนุษย์และสัตว์ คอยแย่งอาหารหรือดูดเลือด ทำให้เกิดอันตรายต่ออวัยวะภายในร่างกาย

ภาพที่ 20 นายผ่อง สมกานดา
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2559

นายผ่อง สมกานดา เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2473 อายุ 88 ปี เป็นบุตรของนายผ่าง สมกานดา และนางเอื้อน สมกานดา มีพี่น้อง 9 คน นายผ่องเป็นบุตรคนโต จบการศึกษาระดับชั้น ป.4 แต่งงานกับนางเอี่ยม สมกานดา มีบุตรธิดาด้วยกัน 8 คน ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 117 หมู่ 8 ประกอบอาชีพหมอพื้นบ้านรักษาโรคหทัยพยาธิ (พะยาด) และสัตว์มีพิษทุกชนิดกัด การสืบทอดวิชาหทัยพยาธิ (พะยาด) นายผ่อง (สัมภาษณ์วันที่ 14 ธันวาคม 2559) เล่าว่า ตนสืบทอดจากบิดานายคล้อย นิลสุวรรณ โดยการศึกษาจากตำรา สังเกต จดจำและโดยการติดตามบิดาไปรักษาผู้ป่วยตามบ้าน โดยรักษาผู้ป่วยมาประมาณ 40 กว่าปีแล้ว

ข้อปฏิบัติของหมอพื้นบ้าน

ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม ปานวาด มากนวล (2556) ชี้ว่า หมอพื้นบ้านมีการประกอบพิธีกรรมอะไร (what) และมีวิธีการประกอบพิธีกรรมอย่างไร (How)

หมอหทัยพยาธิ (พะยาด) มีการปฏิบัติตนเหมือนคนทั่วไป ถือศีลห้า หากไม่ถือศีล อาจจะทำให้คาถาเสื่อมได้ เป็นคนดีมีคุณธรรม มีจิตใจเมตตาต่อผู้ป่วย มีสัจจะ ช่วยเหลือผู้ป่วยทุกคน การจัดพิธีไหว้ครูของนายผ่องจะขึ้นเป็นประจำในเดือนหกของทุกปีเพื่อเป็นการระลึกถึงบุญคุณของครู หมออาจารย์และถือเป็นการรวมญาติในสายตระกูลอีกด้วย

การสืบทอดวิชา

วิชาการรักษาโรคหทัยพยาธิ (พะยาด) จะมีการสืบทอดให้เฉพาะบุคคลในสายตระกูลเท่านั้น โดยปัจจุบันมีนายหัสชัย นิลสุวรรณ บุตรชาย และนายเอกพจน์ ชูเมือง หลานชายเป็นผู้รับสืบทอดวิชา แต่ยังมีได้รักษาอย่างเป็นทางการ เนื่องจากประกอบอาชีพหลักอยู่ที่กรุงเทพมหานคร

องค์ความรู้ในการหยิกพยาธิ (พะยาด)

การรักษา นายผ่องรับรักษาโรคพยาธิ (พะยาด) ในเด็กแรกเกิดถึง 5 ขวบ โดยผู้ป่วยจะมีอาการ ถ่ายเป็นสีเขียว ตัวบิต มีเส้นสีเขียวขึ้นที่นิ้วชี้ ซึ่งจะเกิดจากการที่เด็กส่วนใหญ่ชอบเอาของเล่นเข้าปาก หรืออมนิ้วโดยเฉพาะในวัยทารก อาจจะได้รับไข่พยาธิจากสิ่งที่เอาเข้าปากแล้วเข้าสู่ร่างกายได้ หรือการที่เด็กทารกมีอาการร้องไห้ติดต่อกันในเฉพาะช่วงเวลาเดิม ซ้ำๆ กันหลายวัน โดยไม่สามารถอธิบายสาเหตุได้

ภาพที่ 21 ตำราและของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมรักษาโรค
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2560

ผู้ป่วยที่มารับการรักษากับหมอหยิกพยาธิ (พะยาด)

ผู้ที่มีบทบาทในการสื่อสารการแสดง (who) ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค ปานวาด มากนวล (2556) ซึ่งว่าประกอบด้วย หมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วย

1. นางดารา แก้วศรีทอง อายุ 66 ปี บ้านเลขที่ 43 หมู่ 3 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

รู้จักหมอหยิกพยาธิจากการแนะนำของญาติที่อยู่บางสะพาน ตนมีหลานอยู่สองคนคือ ด.ช. ธรรมกร นวาศรี อายุ 3 ปี พาไปหยิกพยาธิตอนอายุ 3 เดือน และด.ญ. นริگانต์ แก้วศรีทอง อายุ 3 เดือน พาไปหยิกพยาธิตอนอายุ 2 เดือน ทั้งสองคนมีอาการคล้ายๆกันคือ ตัวบิต บางคืนก็นอนบิตๆ ตัวแล้วก็หลับไป และร้องไห้ตอนดึกเป็นเวลาเกือบเดือน จึงไปพาทาต้าม่องช่วยรักษาให้ โดยหลานชายต้าม่องได้ให้สายสิญจน์ ผูกข้อมือด้วยเพราะร้องไห้เยอะมาก หลังจากรักษาอาการต่างๆ ค่อยลดลงและดีขึ้น โดยเฉพาะอาการบิตตัว ตอนนอนหลับก็เป็นปกติแล้วไม่มีอาการบิตตัว

(ดารา แก้วศรีทอง, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2560)

2. นางสาวนุสรุา เพชรรัตน์ อายุ 22 ปี บ้านเลขที่ 71/1 หมู่ 7 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ลูกสาวของตนคลอดได้ประมาณ 10 วัน แล้วมีอาการตัวบิต ชอบร้องไห้ตอนกลางคืนเวลาเดิมเป็นประจำประมาณเกือบเดือน คนแก่แถวบ้านจึงแนะนำให้พาทาต้าม่องไปหยิกพยาธิ ตนจึงได้ไปตามคำแนะนำ ต้าม่องก็ได้รักษาให้โดยใช้ดอกไม้ รูปเทียน คาราบ และว่าคาถาให้ลูกสาวให้หายและได้ให้สายสิญจน์ผูกข้อมือมาด้วย หลังจากรักษา 4-5 วันก็อาการตัวบิตลดลง ร้องไห้ก็มีบ้างเป็นบางครั้งแต่ไม่เยอะเหมือนเมื่อก่อน เมื่อหายเป็นปกติแล้วต้าม่องได้แนะนำให้ใช้น้ำมันโตะและกล้วย 1 หวีไปที่วัดทำบุญ

(นุสรุา เพชรรัตน์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม 2560)

หมวดที่สองขององค์ประกอบในพิธีกรรมการรักษาโรค

องค์ประกอบของพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน ได้แก่ เครื่องบูชาที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม สถานที่และตำแหน่งในการประกอบพิธีกรรม ช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรม และคาถาที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

เครื่องบูชาที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน

ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม ปานวาด มากนวล (2556) ชี้ว่า หมอพื้นบ้านมีการประกอบพิธีกรรมอะไร (what) และมีวิธีการประกอบพิธีกรรมอย่างไร (How)

หมวดที่สองขององค์ประกอบในพิธีกรรมการรักษาโรคพบว่า ในส่วนของเครื่องบูชานั้นมีหมอพื้นบ้าน 3 คนที่ไม่ใช้เครื่องบูชาในการประกอบพิธีกรรมการรักษาได้แก่ หมอสมุนไพรรักษาพิษงู และหมอรักษาโรคต่อ ถึงแม้ว่าหมอพื้นบ้านทั้ง 3 คนดังกล่าว ไม่มีการใช้เครื่องบูชาเพื่อประกอบพิธีกรรมการรักษาแต่หมอพื้นบ้านมีการสวดบูชาพระรัตนตรัยและตั้งจิตอธิษฐานระลึกครูหมออาจารย์ก่อนการท่องคาถาเพื่อทำการรักษา ภายในบ้านของหมอพื้นบ้านทุกคนมีการวางหิ้งบูชาพระ โดยก่อนทำการประกอบพิธีกรรมการรักษาจะมีการสวดบูชาพระรัตนตรัยพร้อมกับการบูชาครูหมออาจารย์บริเวณหน้าหิ้งบูชาพระ และหิ้งบูชาครูหมออาจารย์ ทั้งนี้พบว่า หมอชี้รวด และหมอรักษาโรคต่อ ไม่ได้มีการจัดวางหิ้งบูชาครูหมออาจารย์เป็นการเฉพาะ แต่หมอพื้นบ้านทั้ง 2 คนดังกล่าว มีการเคารพบูชาและทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้ครูหมออาจารย์ทั้งการบูชาในวันพระและการบูชาประจำปียู่เสมอ

ทั้งนี้ยังพบว่าในส่วนของเครื่องบูชานั้นมีหมอพื้นบ้านอีก 3 คนที่มีการใช้เครื่องบูชา ก่อนทำการประกอบพิธีกรรมการรักษาได้แก่ หมอเริ่ม หมอชี้รวด และหมอหยิกพยาธิ (พะยาด) โดยหมอพื้นบ้านมีการสวดบูชาพระรัตนตรัย และการไหว้ครูหมออาจารย์ซึ่งเป็นบรรพบุรุษที่หมอพื้นบ้านได้รับการสืบทอดวิชามาเพื่อเป็นการขออนุญาตใช้วิชาเพื่อทำการรักษา ให้ช่วยคุ้มครองผู้ป่วยขณะทำการประกอบพิธีกรรมการรักษา ตลอดจนช่วยอำนวยความสะดวกให้การรักษาสัมฤทธิ์ผล โดยหมอเริ่ม หมอชี้รวด และหมอหยิกพยาธิ (พะยาด) ต้องมีการจัดเตรียมเครื่องบูชาซึ่งเป็นสิ่งที่ได้มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 3 เครื่องบูชาที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน

หมอพื้นบ้าน	เครื่องบูชา
หมอเริ่ม	<div data-bbox="730 472 1350 954" data-label="Image"> </div> <ol style="list-style-type: none"> 1. ดอกไม้ 2. ชูบ 3 ดอก 3. เทียน 1 เล่ม 4. หมากพลูจำนวน 5, 7, หรือ 9 คำ โดยให้เป็นจำนวนคี่ 5. ปูนแดง 6. ใบกระท้อนหล่นหงาย 7. รากหญ้าชิงอีก 1 กำ <p style="text-align: center;">(เกสร อุปการรอด, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2559)</p>

หมอพื้นบ้าน	เครื่องบูชา
<p>หมอหยิกพยาธิ (พะยาด)</p>	 <ol style="list-style-type: none"> 1. ดอกไม้ 2. รูป 3 ดอก 3. เทียน 1 เล่ม 4. หมากพลู 5. ค่าราด 10 บาท <p>(อ้างอิง สมกานดา, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2559)</p>
<p>หมอซั้วรด</p>	

หมอพื้นบ้าน	เครื่องบูชา
หมอชั่วคราว	1. ดอกไม้ 2. ธูป 3 ดอก 3. เทียน 1 เล่ม 4. หมากพลู 5. ค่าราด จำนวนเงินนั้นขึ้นอยู่กับความศรัทธาของผู้ป่วย (ลำตวน เลิศทรัพย์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2559)

จากการสังเกตการใช้เครื่องบูชาในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านทั้ง 3 คนดังกล่าว พบว่า มีการใช้เครื่องบูชาที่มีลักษณะร่วมกันคือ ดอกไม้ ธูป เทียนและค่าราด เป็นเครื่องบูชาสำคัญที่จะขาดไม่ได้ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาเพราะเครื่องบูชาดังกล่าวทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างหมอพื้นบ้านกับพระรัตนตรัยและครูหมออาจารย์ในการสื่อสารและอธิษฐานจิตระลึกถึงกันเพื่อมาช่วยอำนวยความสะดวกการรักษาผู้ป่วยให้สัมฤทธิ์ผล ทั้งนี้ ดอกไม้ที่นำมาใช้เป็นเครื่องบูชาสามารถหาได้ง่ายและคนในท้องถิ่นนิยมปลูก พบว่า ผู้ป่วยส่วนใหญ่จะนิยมนำดอกดาวเรืองมาประกอบในเครื่องบูชา เพราะดอกดาวเรืองเป็นดอกไม้มงคลที่ชาวพุทธนิยมนำมาใช้สักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สื่อความหมายถึงความเจริญรุ่งเรือง ในที่นี้จะหมายถึงความเจริญรุ่งเรืองในเรื่องของสุขภาพ การมีสุขภาพกายสุขภาพจิตที่ดี สำหรับธูป 3 ดอก เป็นสัญลักษณ์ของพระศรีรัตนตรัยคือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มาช่วยปกป้องคุ้มครองผู้ป่วยขณะประกอบพิธีกรรมการรักษา เทียน 1 เล่ม เมื่อหมอพื้นบ้านทำการจุดเทียนทำให้แสงเทียนเกิดความสุข สู่ถึงสิ่งช่วยส่องนำทางของชีวิต เป็นการเริ่มต้นชีวิตใหม่หลังจากอาการป่วยโดยมีหมอพื้นบ้านเป็นผู้จุดแสงสว่างจากเทียน สำหรับค่าราด คือ เงินค่าตอบแทนเพื่อเป็นการบูชาครูหมออาจารย์ สำหรับจำนวนเงินนั้นขึ้นอยู่กับความศรัทธาของผู้ป่วยที่จะมอบให้ กรณีของหมอหยิกพยาธิที่มีการกำหนดจำนวนเงินค่าราด 10 บาท ผู้วิจัยมีความเห็นว่า คำว่า “สิบ” มีความหมายอีกอย่างหนึ่งว่า “ทศ” หากพิจารณาความหมายในแง่ของพระพุทธศาสนาคือ ทศชาติ โดยการเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นการสร้างบารมีในสิบชาติสุดท้าย ก่อนที่จะเสวยชาติมาประสูติเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นการกำหนดจำนวนเงินค่าราดที่มีการอ้างอิงถึงพระพุทธเจ้าอันเป็นศาสดาของศาสนาพุทธ

สถานที่และตำแหน่งในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอฟันบ้าน

สถานที่ (where) เวลาและโอกาส (when) ของการประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอฟันบ้าน (ปานวาด มากนวล, 2556)

การเลือกสถานที่และตำแหน่งในการนั่งประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอฟันบ้านเป็นเรื่องที่สำคัญ โดยการเลือกสถานที่และตำแหน่งการนั่งนั้นหมอฟันบ้านจะเป็นผู้กำหนดขึ้นตามความเชื่อจากการได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ ตามความเหมาะสม ความสะดวกและตามความเห็นของหมอฟันบ้านซึ่งเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมรักษาโรค โดยมีรายละเอียดดังนี้

หมอสมุนไพรร

การประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอสมุนไพรร ขั้นตอนของการสอบถามและวินิจฉัยโรคของผู้ป่วยจะทำการรักษาบริเวณหน้าห้องเก็บยาสมุนไพรร เมื่อหมอทำการวินิจฉัยโรคของผู้เสิร์จเรียบร้อยแล้ว จะให้ผู้ป่วยนั่งรอบริเวณหน้าห้องเก็บยาสมุนไพรร ทั้งนี้การประกอบพิธีกรรมจะเกิดขึ้นบริเวณภายในห้องเก็บตัวยาสมนไพรร โดยในช่วงของการสวดบูชาพระรัตนตรัยและการไหว้ครูหมออาจารย์จะนั่งพนมมือตั้งจิตอธิษฐานหน้ารูปของครูหมออาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทตัวยาสมนไพรรมาช่วยอำนวยความสะดวกให้การรักษาสัมฤทธิ์ผล

สำหรับตำแหน่งในการนั่งประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอสมุนไพรร ผู้ป่วยและญาติผู้ป่วย ไม่ได้มีการกำหนดว่าใครจะต้องนั่งตำแหน่งหรือทิศทางใด โดยให้พิจารณาจากความเหมาะสม ทั้งนี้ หมอสมุนไพรรซึ่งอยู่ในฐานะของพระสงฆ์ ดังนั้นฆราวาสจะไม่นั่งในตำแหน่งที่เสมอกับพระสงฆ์

หมอเริม

การประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอเริมสามารถประกอบพิธีกรรมได้ทุกพื้นที่ในบริเวณบ้านของหมอ และส่วนใหญ่พบว่าผู้ป่วยจะเดินทางมาที่บ้านของหมอ การประกอบพิธีกรรมจึงเกิดขึ้นที่บ้านของหมอ ในช่วงของการสวดบูชาพระรัตนตรัยและไหว้ครูหมออาจารย์ หมอเริมจะเลือกพื้นที่ส่วนใดของบ้านเป็นพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมรักษานั้นจะคำนึงเพียงความเหมาะสมและความสะดวกของพื้นที่ภายในบริเวณบ้านในช่วงเวลาที่ผู้ป่วยมาให้รักษา โดยไม่ได้มีการกำหนดไว้เป็น

พื้นที่เฉพาะสำหรับการประกอบพิธีกรรม ทั้งนี้ช่วงของการประกอบพิธีกรรมรักษาโดยการปิดตัวยาสมุนไพรลงบนตัวผู้ป่วย หมอเริ่มมีการประกอบพิธีกรรมรักษาขึ้นบริเวณนอกชานหน้าบ้านเป็นการถือเคล็ดว่าไม่ให้โรคเรื้อรังตกหล่นอยู่ภายในบริเวณบ้าน อาจส่งผลให้คนที่อาศัยในบ้านเป็นโรคเรื้อรังต่อมาจากผู้ป่วยที่มารักษา

สำหรับตำแหน่งในการนั่งประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอเริ่ม ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วยนั้น มีการกำหนดตำแหน่งของผู้ป่วยเพียงตำแหน่งเดียวคือ ให้ผู้ป่วยยืนหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ส่วนตำแหน่งการนั่งของหมอเริ่ม และญาติผู้ป่วยไม่ได้มีการกำหนดว่าใครจะต้องอยู่ตำแหน่งใด สามารถอยู่ได้ทุกตำแหน่ง โดยให้พิจารณาจากความเหมาะสม

หมอรักษาพิษงู

การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอรักษาพิษงูสามารถประกอบพิธีกรรมการรักษาได้ทุกพื้นที่ทั้งบ้านของหมอและบ้านของผู้ป่วย แต่ส่วนใหญ่พบว่าผู้ป่วยจะเดินทางมาที่บ้านของหมอ การประกอบพิธีกรรมจึงเกิดขึ้นที่บ้านของหมอ โดยหมอจะประกอบพิธีกรรมรักษาขึ้นบริเวณนอกชานหน้าบ้าน เป็นพื้นที่ที่มีบริเวณกว้างเพียงพอสำหรับการประกอบพิธีกรรมหมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วย การที่หมอพื้นบ้านเลือกบริเวณนอกชานหน้าบ้าน เพราะเป็นตำแหน่งที่สามารถรับพลังจากธรรมชาติและใกล้ชิดกับธรรมชาติจะได้รับอากาศถ่ายเทได้สะดวกมากที่สุด ทั้งนี้วิธีการรักษาของหมอรักษาพิษงูจะรักษาผู้ป่วยโดยการใช้สมุนไพรเพื่อถอนพิษงูออกจากร่างกาย เมื่อพิจารณาถึงสถานที่และวิธีการรักษาของหมอนั้นเป็นการประกอบพิธีกรรมการรักษาที่มีการอิงอาศัยกับเข้ากับความเป็นธรรมชาติมากที่สุด เสมือนเป็นการพยายามคืนสิ่งที่เป็นธรรมชาติกลับคืนสู่ธรรมชาติตามเดิมนั้นคือ การถอนพิษงูโดยใช้สมุนไพร การใช้สถานที่ที่ประกอบพิธีกรรมรักษาที่สามารถใกล้ชิดกับธรรมชาติ และขณะประกอบพิธีกรรมรักษาสังเกตได้ว่าหมอรักษาพิษงูจะมีการนำผ้ามารองแผลของผู้ป่วยขณะพอกยาสมุนไพรนอกจากจะเป็นการป้องกันมิให้ยาสมุนไพรระเหยไปลงบนพื้นแล้วยังเป็นการป้องกันมิให้พิษงูตกหล่นบนพื้นบ้าน

สำหรับตำแหน่งในการนั่งประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอรักษาพิษงู ผู้ป่วยและญาติผู้ป่วย ไม่ได้มีการกำหนดว่าใครจะต้องนั่งตำแหน่งหรือทิศทางใด สามารถนั่งได้ทุกตำแหน่ง โดยให้พิจารณาจากความเหมาะสม

หมอชี้รวด

การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอชี้รวดจะต้องจัดขึ้นที่บ้านของหมอเท่านั้น นางลำดวน (สัมภาษณ์วันที่ 20 ธันวาคม 2560) กล่าวว่า ห้ามหมอเดินทาง ผู้วิจัยมีความเห็นว่าหากหมอมีการประกอบพิธีกรรมรักษาที่บ้านของผู้ป่วยหรือสถานที่อื่นใดก็ตาม และถึงแม้ว่าหมอจะมีการตั้งจิตอธิษฐานระถึงถึงครูหมออาจารย์แล้ว การนำคาถามาใช้ในพื้นทีสาธารณสุขอาจส่งผลให้การใช้คาถาของหมอไม่สัมฤทธิ์ผล เพราะคาถาที่นำมาใช้นั้นถือว่าเป็นตัวบทที่มีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นตัวบทที่มีครูหมออาจารย์เป็นเจ้าของที่ตั้งใจจะมอบให้กับผู้ที่มีความศรัทธาเท่านั้นไม่ต้องการที่จะเผยแพร่ให้ใครรับรู้ โดยจะนำมาใช้เฉพาะช่วงเวลาและพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมเท่านั้น ทั้งนี้การประกอบพิธีกรรมรักษาของหมอชี้รวดสามารถจัดได้ทุกพื้นที่ในบริเวณบ้านของหมอ โดยเมื่อผู้ป่วยนำขันหรือพานไหว้ครูที่ผู้ป่วยมอบให้ หมอจะต้องนำไปบอกกล่าวครูหมออาจารย์หรือดวงวิญญาณบรรพบุรุษจะคอยปกป้องคุ้มครองดูแล บริเวณหน้าหิ้งบูชาพระว่าจะทำการรักษาผู้ป่วยโดยขอให้การประกอบพิธีกรรมรักษาครั้งนี้เกิดขึ้นอย่างราบรื่นและสัมฤทธิ์ผล

นี้อาจจะเป็นเหตุผลอีกประการหนึ่งที่การประกอบพิธีกรรมรักษาของหมอชี้รวดจะต้องจัดขึ้นที่บ้านของหมอเท่านั้น และหากพิจารณาในอีกแง่มุมหนึ่งคือความสะดวกในการเลือกใช้พื้นที่ตามความเห็นสมควรของหมอซึ่งเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมและในฐานะของเจ้าของบ้าน สำหรับตำแหน่งในการนั่งประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอชี้รวด ผู้ป่วยและญาติผู้ป่วยในขณะที่ประกอบพิธีกรรมรักษานั้น หมอชี้รวดไม่ได้มีการกำหนดว่าใครจะต้องนั่งตำแหน่งหรือทิศทางใด โดยสามารถนั่งได้ทุกตำแหน่ง โดยให้พิจารณาจากความเหมาะสม

หมอรักษาโรคต่อ

การประกอบพิธีกรรมรักษาของหมอรักษาโรคต่อสามารถประกอบพิธีกรรมรักษาได้ทุกพื้นที่ทั้งบ้านของหมอและบ้านของผู้ป่วย แต่ส่วนใหญ่พบว่าผู้ป่วยจะเดินทางมาที่บ้านของหมอ การประกอบพิธีกรรมจึงเกิดขึ้นที่บ้านของหมอ จะจัดขึ้นในบริเวณลานหน้าบ้านหรือบริเวณนอกชานบ้านโดยหันไปทางทิศตะวันออกซึ่งมีพื้นที่กว้างเพียงพอสำหรับการประกอบพิธีกรรม เมื่อพิจารณาตั้งแต่การสืบทอดวิชาของหมอเป็นวิชาที่ได้รับการสืบทอดโดยฝึบอก การใช้อุปกรณ์ในการรักษาที่เป็นวัสดุจากธรรมชาติที่มีความเชื่อว่าสามารถป้องกันสิ่งที่เป็นอัปมงคลได้ และในขณะที่ประกอบพิธีกรรมหมอผู้รักษามีการติดต่อสารสื่อกับสิ่งเหนือธรรมชาติก็คือครูหมออาจารย์มาช่วยอำนวยความสะดวกให้สัมฤทธิ์ผล จะเห็นได้ว่าการรักษาของหมอรักษาโรคต่อเป็นวิธีการรักษาที่มีการอาศัยสิ่งเหนือธรรมชาติ หมอจึงเลือกพื้นที่ที่จะประกอบพิธีกรรมรักษาที่สามารถใกล้ชิดกับธรรมชาติมากที่สุดนั่นก็คือบริเวณลานหน้าบ้านหรือบริเวณนอกชานบ้าน

สำหรับตำแหน่งในการนั่งประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอรักษาโรคต่อ ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วยนั้น มีการกำหนดตำแหน่งของหมอและผู้ป่วยคือ ให้ผู้ป่วยนั่งบนครกตำข้าวโดยให้หันหน้าไปทางทิศตะวันออก และหมอผู้รักษาจะต้องพนมมือไหว้ไปทางทิศตะวันออกและตั้งจิตอธิษฐานระลึกถึงครูหมออาจารย์ขอให้การรักษาให้สัมฤทธิ์ผล และหมอจะเดินมาจากทางทิศตะวันออกเพื่อมาทำการรักษาให้ผู้ป่วย ส่วนตำแหน่งของญาติผู้ป่วยไม่ได้มีการกำหนดว่าจะต้องอยู่ตำแหน่งหรือทิศทางใด สามารถอยู่ได้ทุกตำแหน่ง โดยให้พิจารณาจากความเหมาะสม

หมอหยิกพยาธิ (พะยาด)

การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอหยิกพยาธิ (พะยาด) จะจัดขึ้นบริเวณหน้าหิ้งบูชาพระ เป็นบริเวณตรงกลางของบ้าน มีพื้นที่กว้างเพียงพอสำหรับการนั่งของหมอพื้นบ้านผู้ป่วยและญาติผู้ป่วย ในขณะที่ประกอบพิธีกรรม การรักษาของหมอพื้นบ้านมีการอาศัยอำนาจของคุณพระศรีรัตนตรัยมาช่วยในการรักษาจึงต้องมีการประกอบพิธีกรรมต่อหน้าพุทธรูปโดยเป็นการเตรียมจิตของหมอพื้นบ้านให้สงบเพื่อที่จะทำการอันเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือพระรัตนตรัย และครูหมออาจารย์ และเพื่อให้ผู้ป่วยได้เกิดความสงบขณะที่จิตใจยังคงกังวลอยู่กับอาการป่วยที่เกิดขึ้น ทั้งนี้การประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาทุกพิธีกรรมที่จัดขึ้นนั้นจะต้องประกอบพิธีกรรมขึ้นต่อหน้าพระพุทธรูป การปฏิบัติต่อหน้าพระพุทธรูปนั้นเหมือนเป็นการปฏิบัติต่อหน้าพระพุทธรูป การประกอบพิธีกรรมรักษาของหมอพื้นบ้านที่จัดบริเวณหน้าหิ้งบูชาพระจึงเหมือนเป็นการปฏิบัติต่อหน้าพระพุทธรูปเช่นกัน เพื่อเป็นการสักการบูชาและเป็นการขอให้องค์ศาสดาของศาสนาพุทธช่วยอำนวยความสะดวกการรักษาให้สัมฤทธิ์ผล

สำหรับตำแหน่งในการนั่งประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอหยิกพยาธิ (พะยาด) ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วยในขณะที่ประกอบพิธีกรรมรักษานั้น หมอหยิกพยาธิ (พะยาด) ไม่ได้มีการกำหนดว่าใครจะต้องนั่งตำแหน่งหรือทิศทางใด สามารถนั่งได้ทุกตำแหน่ง โดยให้พิจารณาจากความเหมาะสม

จากการพิจารณาสถานที่และตำแหน่งในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านพบว่า การประกอบพิธีกรรมรักษาจะต้องจัดขึ้นที่บ้านของหมอโดยเป็นการกำหนดขึ้นตามความเชื่อจากบรรพบุรุษได้แก่ หมอสมุนไพรมหมอเริ่ม หมอชีรวัด หมอหยิกพยาธิ (พะยาด) และหมอพื้นบ้านที่สามารถประกอบพิธีกรรมรักษาผู้ป่วยได้ทุกสถานที่คือ หมอรักษาพิษงู และหมอรักษาโรคต่อ สำหรับตำแหน่งในการนั่งขณะประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วยพบว่า หมอพื้นบ้านจะมีการกำหนดขึ้นตามความเชื่อที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษคือ ผู้ป่วยโรคเริ่มและผู้ป่วยโรคต่อจะต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ตลอดจนการกำหนดขึ้นตามความเหมาะสม ความสะดวก และตามความเห็นของหมอพื้นบ้านซึ่งเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมรักษา

ช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน

เวลาและโอกาส (when) ของการประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน (ปานวาด มากนวล, 2556)

การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน ตำบลบางจาก จังหวัด นครศรีธรรมราช มีการกำหนดช่วงเวลาตามที่หมอพื้นบ้านเป็นผู้กำหนดขึ้นจากการได้รับสืบทอดวิชา มาจากบรรพบุรุษ ทั้งนี้ช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอพื้นบ้านสามารถแบ่งได้ 3 ช่วง คือ 1. การประกอบพิธีกรรมช่วงหลังจากเสร็จกิจวัตรพบว่า ช่วงเวลาดังกล่าวประกอบด้วยการ ประกอบพิธีกรรมของหมอสมุนไพร 2. การประกอบพิธีกรรมเฉพาะช่วงเวลาพบว่า ช่วงเวลาดังกล่าว ประกอบด้วยการประกอบพิธีกรรมของหมอรักษาโรคต่อ หมอชีรวัด หมอเริ่ม และหมอหยิกพยาธิต (พะยาด) และ 3. การประกอบพิธีกรรมที่สามารถรักษาได้ทุกช่วงเวลาพบว่า ช่วงเวลาดังกล่าว ประกอบด้วยการประกอบพิธีกรรมของหมอรักษาพิษงู โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การประกอบพิธีกรรมการรักษาช่วงหลังจากเสร็จกิจวัตร พบว่า มีหมอสมุนไพรซึ่ง อยู่ในสถานะของพระสงฆ์ จะทำการประกอบพิธีกรรมรักษาได้หลังจากการฉันภัตตาหารเช้าหรือ หลังภัตตาหารเพล และหลังจากการทำกิจของสงฆ์เสร็จ

2. การประกอบพิธีกรรมรักษาเฉพาะช่วงเวลา สามารถแบ่งได้ เป็น 3 ช่วง คือ

2.1 ช่วงเวลารุ่งเช้า การรักษาผู้ป่วยของหมอรักษาโรคต่อ โดยให้ผู้ป่วยเดินทาง มาถึงบ้านหมอก่อนรุ่งเช้า หมอจะประกอบพิธีกรรมรักษาเวลาประมาณ 5:30 น. หรือก่อนเวลา นกบินออกจากรัง ผู้วิจัยมีความเห็นว่าในอดีตยังไม่มีนาฬิกาเพื่อใช้บอกเวลา หมอจึงใช้ช่วงเวลาขณะที่ นกบินออกจากรังเป็นเกณฑ์ และเป็นการถือฤกษ์ที่ดีโดยการเริ่มต้นของวันใหม่ได้ชีวิตใหม่ที่ปราศจาก โรคภัย ทั้งนี้เหตุผลที่หมอประกอบพิธีกรรมรักษาในเวลารุ่งเช้าอาจเป็นเพราะไม่ต้องการให้แสง สว่างจากดวงอาทิตย์ส่องเข้าตาของผู้ป่วย เมื่อพิจารณาสาเหตุของการเกิดโรคตาส่วนใหญ่พบว่าเกิด จากที่ดวงตามีการกระทบต่อแสงเป็นเวลานานและบ่อยครั้ง นอกจากนี้เมื่อได้สังเกตการรักษาโรคตา ของแพทย์แผนปัจจุบันเห็นได้ว่ามีคำแนะนำให้ผู้ป่วยโรคตาสลัดเลียงการมองแสงแดดและการสวม แว่นตาดำหลังการผ่าตัด

2.2 ช่วงเวลาบ่ายโมง โดยหมอชีรวัดและหมอหยิกพยาธิต (พะยาด) มีการประกอบ พิธีกรรมรักษาตั้งแต่บ่ายโมงจนถึงเวลาหกโมงเย็น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าหมอพื้นบ้านอาจใช้เวลา ในช่วงเช้าประกอบกิจวัตรประจำวันส่วนตัวหรือเป็นการจัดเตรียมของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม เพื่อรักษาผู้ป่วยในเวลาช่วงบ่าย ทั้งนี้สามารถพิจารณาได้อีกว่าการรักษาของหมอพื้นบ้านมีการอาศัย อำนาจของคุณพระพระสงฆ์ การประกอบพิธีกรรมรักษาจึงจัดขึ้นหลังภัตตาหารเพล และเวลาบ่าย

โมงซึ่งเป็นเวลาที่ดวงตะวันกำลังคล้อย เคลื่อนตัวออกไปทางทิศตะวันตก เป็นการสื่อความหมายถึงให้โรคของผู้ป่วยตกลงไปพร้อมกับดวงตะวันที่กำลังเคลื่อนตัวตกดินไปทางทิศตะวันตก

2.3 ช่วงเวลาเย็น หมอเริ่มมีการประกอบพิธีกรรมการรักษาในเวลาสี่โมงเย็นเป็นต้นไป การที่หมอเริ่มกำหนดการประกอบพิธีกรรมรักษาช่วงเวลาเย็นเพราะเป็นการถือเคล็ดโดยเป็นความเชื่อที่สืบทอดต่อกันว่าการประกอบพิธีกรรมในช่วงเวลาเย็นนั้นจะทำให้ผลของเริ่มตกลงไปตามเวลาของดวงอาทิตย์ที่กำลังจะตก หรือเวลาในช่วงเย็นอาจจะเป็นเวลาที่มีการอัญเชิญครูหมอหรือบรรพบุรุษมาช่วยในการประกอบพิธีกรรมการรักษา

ทั้งนี้ การประกอบพิธีกรรมรักษาของหมอพื้นบ้านทั้ง 3 คนดังกล่าว ได้มีการกำหนดให้ผู้ป่วยมาประกอบพิธีกรรมรักษาต่อเนื่องกันสามครั้ง อาจมีเหตุผลมาจากการรักษาที่ต้องอาศัยอำนาจของคุณพระศรีรัตนตรัยซึ่งเป็นสิ่งประเสริฐสามประการ จึงต้องมีการประกอบพิธีกรรมรักษาให้ครบถ้วนตามองค์ประกอบของศาสนา คือ พระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ อันเป็นหลักสำคัญที่ช่วยให้การรักษาสัมฤทธิ์ผล

3. การประกอบพิธีกรรมรักษาที่สามารถรักษาได้ทุกช่วงเวลา พบว่า มีหมอรักษาพิษงูที่สามารถประกอบพิธีกรรมรักษาได้ทุกช่วงเวลาทั้งกลางวันและกลางคืน เนื่องจากเป็นอาการเจ็บป่วยที่ต้องรักษาให้ทันท่วงทีมิฉะนั้นจะมีอันตรายถึงแก่ชีวิต นางสาวน้อย (สัมภาษณ์วันที่ 11 ธันวาคม 2559) เล่าว่า หากเราทำงานอยู่ ต้องจำเป็นทำงานหรือบางครั้งที่ตนไม่อยู่บ้านออกไปทำธุระ ญาติผู้ป่วยจะตามตนก็ต้องรีบไปรักษาผู้ป่วยและหากผู้ป่วยมาตอนกลางคืนก็ต้องลุกขึ้นมารักษาผู้ป่วย

จากการพิจารณาช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอพื้นบ้านพบว่า เป็นการกำหนดช่วงเวลาที่เกิดจากความเชื่อในเรื่องของเวลาโดยเป็นการอาศัยความเชื่อของพระพุทธศาสนามาผนวกรวมกัน หรือช่วงเวลาที่กำหนดขึ้นจากความสะดวกของหมอพื้นบ้านแต่ละคน และการรักษาที่ไม่สามารถทราบช่วงเวลาที่แน่นอนได้อย่างเวลาการประกอบพิธีกรรมรักษาผู้ป่วยที่ถูกงูกัด ตลอดจนช่วงเวลาการรักษาของหมอรักษาโรคต่อที่มีการอิงกับวิธีการรักษาโรคของแพทย์แผนปัจจุบัน

คาถาที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน

ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม ปานวาด มากนวล (2556) ชี้ว่า หมอพื้นบ้านมีการประกอบพิธีกรรมอะไร (what) และมีวิธีการประกอบพิธีกรรมอย่างไร (How)

การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน ตำบลบางจาก จังหวัด นครศรีธรรมราช พบว่า หมอพื้นบ้านทั้ง 6 คน มีการใช้คาถาในการประกอบพิธีกรรมรักษาโรค โดยเป็นตัวบทสำคัญที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และมีความเชื่อว่าเมื่อได้รับการรักษาโดยการ ใช้คาถาจะทำให้หายขาดจากโรค ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

หมอสมนไพร : หลวงพ่ออนันต์ อุปการรอด

วิธีต้มยาใช้ทั้งประดู มีตัวยาสมนไพรที่สำคัญคือ จันทน์แดง จันทน์ขาว กล้วยตึนนก ดอกคำฝอย เป็นตัวยาสมนไพรสำคัญที่ช่วยดับเลือดของผู้หญิง หลวงพ่ออนันต์ (สัมภาษณ์วันที่ 25 กันยายน 2559) เล่าว่า หากเลือดในร่างกายคลุ้มคลั่ง อาจทำให้เป็นบ้าได้ ใช้ทั้งประดูจะแปรได้ 3-7 วัน หากถ้าเกินจากนี้จะเป็นโรคสันนิบาต และหากจัดยาผิด เช่น ถ้าจัดยาร้อนจะบาป ต้องจัดยาเย็นดับจึงต้องใช้กล้วยตึนนก มีสรรพคุณในการดับเย็น และดอกคำฝอย มีสรรพคุณในการดับเลือด หากขาดตัวยาสองตัวนี้จะไม่สามารถรักษาได้ ขณะจัดยาท่องนะโม 3 จบ เพื่อสวดบูชาพระรัตนตรัย และระลึกถึงพระคุณของครูบาอาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทตัวยาสมนไพร เพื่อมาช่วยรักษาและต่อด้วยการท่องคาถากำกับตัวยา 3 รอบ

“นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ”

“พุทธังรักษา พุทธังเป็นยา อัมมังรักษา สังคาประสิทธิเม หายไปเลย”

จากนั้นให้ผู้ป่วยกลับไปต้มดื่มกินที่บ้าน โดยกินประมาณ 10 วัน วันละ 2 เวลา ก่อนอาหาร ให้เพิ่มน้ำต้มทุกวัน กินจนยาмирสจิดและห้ามผู้ป่วยกินผลไม้ที่มีรสส้ม เปรี้ยว ของหมักดอง เพราะมีฤทธิ์ไปทำลายสรรพคุณของยา และหากผู้ป่วยมีระดูขาว น้ำแป้ง ห้ามกินสะตอ ลูกเนียง ของดอง ของแกล้ง กลัวยสุกกินได้ แต่ห้ามกินกล้วยปิ้งเพราะจะทำให้ธาตุในร่างกายเปลี่ยนแปลง

วิธีต้มยาบำรุงโลหิตบำรุงหัวใจ เพื่อเป็นการแต่งเลือดเพิ่มเลือดให้ร่างกาย มีตัวยาสุมุนไพรมสำคัญคือ ดอกไม้เกสรประกอบด้วย ดอกพิบูล ดอกบุนนาค ดอกสารภี และเกสรบัว เพื่อแต่งเลือด และเพิ่มเลือดในร่างกายจากอาการอ่อนเพลีย ทานข้าวไม่ได้ ขณะจัดยาท้องนะโม 3 จบ เป็นการสวดบูชาพระรัตนตรัย และระลึกถึงพระคุณของครูหม้ออาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทตัวยาสุมุนไพร์ เพื่อมาช่วยรักษาและต่อด้วยการท่องคาถากำกับตัวยา 3 รอบ

“นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
 นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
 นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ”

“พุทธธรรักษา พุทธธังเป็นยา ธัมมังรักษา สังคาประสิทธิเม หายไปเลย”

จากนั้นให้ผู้ป่วยกลับไปต้มดื่มกินที่บ้าน โดยกินประมาณ 10 วัน วันละ 2 เวลา ก่อนอาหาร ให้เพิ่มน้ำต้มทุกวัน กินจนยาмирสจืด และห้ามผู้ป่วยกินผลไม้ที่มีรสส้ม เปรี้ยว ของหมักดอง เพราะมีฤทธิ์ไปทำลายสรรพคุณตัวยา

หม้อเริ่ม : นางเกสร อุปการรอด

วิธีการรักษาโรคเริ่ม ไม่มีค่าครู ให้ผู้ป่วยนำพานหมากพลูจำนวน 5, 7, หรือ 9 คำ โดยให้เป็นจำนวนคี่ ปูนแดง ฐูป เทียน ไบกระท้อนหล่นหางาย⁷ เพื่อสวดบูชาพระรัตนตรัยและไหว้ครูหม้ออาจารย์ จากนั้นนำหมากพลู ปูนแดงและไบกระท้อนหล่นหางายมาตำกับครก ผสมกับน้ำเปล่า และนำมาปิดที่แผลโดยใช้รากหญ้าชิงอีก⁸ นำมาล้างให้สะอาด หรือขนไก่ แต่ปัจจุบันนิยมใช้สำลี เพราะหาได้ง่ายและสะดวกต่อการใช้ วิธีการปิดคือให้ผู้ป่วยยื่นหันหน้าไปทางทิศตะวันออกและให้ปิดออกจากตัวผู้ป่วย ขณะที่ปิดจะท่องคาถา

⁷ ไบกระท้อนที่สุกแดงร่วงหล่นตามธรรมชาติอยู่ในลักษณะหางายใบขึ้น

⁸ ชื่อเรียกหญ้าชนิดหนึ่งทางภาคใต้ ลักษณะเป็นใบเดี่ยวยาวเรียวยาวออกสลับข้างกัน โคนใบจะแผ่เป็นกาบหุ้มลำต้น มีดอกเป็นช่อย่อยจำนวนมาก

“นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
 นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
 นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ”

“นะสุญ โมสุญ พุทธสุญ ยะสุญ เริ่มทั้งมูล สูญไปด้วยนะโมพุทธายะ นะโมพุทธายะ”

ภาพที่ 22 นางเกสรขณะท่องคาถา
 ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2559

หลังจากนั้นผู้ป่วยสามารถนำหมากพลูไปปิดด้วยตนเองที่บ้านได้เพราะหมอได้ท่องคาถากำกับไว้แล้ว ให้ปิดจนครบ 3 ครั้ง หรือหากมีอาการปวดแสบปวดร้อนอีกก็สามารถปิดได้ตลอดเวลา ห้ามผู้ป่วยกินไก่ ขนมหิน กล้วย เพราะจะทำให้ผื่นบวมพองขึ้นและเมื่อรักษาหายแล้วให้นำปิ่นโต 1 ถาด พร้อมกล้วย 1 หวี ไปทำบุญที่วัดโดยให้ระลึกถึงตาหลวงแก้วผู้เป็นครูหมออาจารย์

หมอรักษาพิษงู : นางสร้อย ทองพิจิตร

วิธีการรักษาผู้ป่วยที่ถูกงูกัด คือ นำเสลดพังพอนตัวผู้และว่านดับพิษ มาตำให้ละเอียด จากนั้นนำมาผสมกับเหล้าขาว แล้วจึงนำมาพอกแผล โดยการท่อนะโม 3 จบ พร้อมทั้งท่อนคาถาถอดพิษงู

“นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
 นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
 นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ”

“พุทัง พระระงับ ดับพิษอี
 ธีมะ พระระงับ ดับพิษอี
 สังฆัง พระระงับ ดับพิษอี
 พุทัง ังบลีถ ธีมะ ังบลีถ
 สังฆัง ังบลีถ ลีถม”

ภาพที่ 23 นางสร้อยขณะบริกรรมคาถารักษาให้กับผู้ป่วย
 ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2559

การทออากาศจะทอตลอดทั่วตัวผู้ป่วยตั้งแต่ศีรษะจรดปลายเท้า เพื่อเป็นการไล่พิษให้ออกจากทั่วร่างกาย การพอกสมุนไพรจะพอก 2-3 ครั้ง พอกครั้งละ 5-10 นาที การส่งยาสมุนไพรห้ามส่งข้ามแผลและผ่านเท้า เนื่องจากสมุนไพรดังกล่าวได้ลงอากาศกับไว้ถือได้ว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์

นางสร้อย (สัมภาษณ์วันที่ 11 ธันวาคม 2559) เล่าว่า เมื่อก่อนตนมีบาดแผลที่มือแล้วใช้มือหยิบจับสมุนไพรที่ใช้พอกแผลแล้ว ทำให้พิษงูซึมเข้าสู่ทางบาดแผล ทำให้รู้สึกปวดแสบปวดร้อน ต้องรีบดูดพิษออก หลังจากนั้นตนจึงใช้ชันหยาบสมุนไพรมาตลอด เพื่อป้องกันพิษงูเข้าสู่ทางบาดแผล สำหรับสมุนไพรที่ใช้รักษาแล้ว ห้ามใช้มือเปล่าจับและต้องนำไปทิ้งทันที เพราะในสมุนไพรนั้นมีพิษงูผสมอยู่

ระยะเวลาในการรักษา หากผู้ป่วยนำเชือกรัดเหนือแผลมาก่อน การรักษาก็ใช้เวลาประมาณ 15-20 นาที ผู้ป่วยบางรายที่ไม่รัดเชือกเหนือแผลมาก่อนมักจะใช้เวลานานกว่าปกติ เพราะพิษงูได้แล่นไปทั่วร่างกายแล้ว ต้องไล่พิษเป็นลำดับ ไม่ว่าจะเป็นงูชนิดใดต้องรัดเชือกเหนือแผลเพื่อป้องกันพิษแล่นทั่วไปร่างกาย ขณะอยู่ในช่วงระหว่างการรักษาหรือเมื่อผู้ป่วยรักษาหายเป็นปกติแล้วต้องระมัดระวังอย่าให้ถูกงูกัดซ้ำ เพราะอาจจะทำให้เกิดอาการรุนแรงมากกว่าเดิม สำหรับของแสลงที่ผู้ป่วยห้ามกินประมาณ 3-7 วัน คือ พริกของหมักดอง หน่อไม้ กล้วยน้ำว่า ข้าวเหนียว เพราะหน่อไม้จะทำให้แผลคัน ส่วนข้าวเหนียวจะทำให้ปวดเมื่อย และห้ามผู้ป่วยลอดต้นกล้วยเพราะลักษณะภายในของต้นกล้วยจะมีลักษณะเป็นข้อปล้องหรือเป็นช่องเล็กๆ จะทำให้พิษงูเข้าร่างกายอีกครั้ง จะทำให้แผลบวมขึ้นอีกครั้ง และเมื่อผู้ป่วยหายเป็นปกติแล้วให้นำปืนโต 1 เถาพร้อมกล้วย 1 หวี ไปวัดโดยให้ระลึกถึงครูหมออาจารย์และบรรพบุรุษของนางสร้อย นอกจากนี้ก็เพื่อให้ผู้ป่วยได้มีโอกาสทำบุญหลังจากหายจากการอาการเจ็บป่วย

หมอชีรวัด : นางลำตวน เลิศทรัพย์

วิธีการรักษาแผลรวัด คือ มีชันหรือพานหมากพลู ดอกไม้ รูปเทียน ไม่กำหนดค่าครูแล้วแต่ความศรัทธาของผู้ป่วย การประกอบพิธีกรรมการรักษาจะจัดขึ้นเวลาบ่ายโมงเป็นต้นไป ขั้นตอนแรกให้ผู้ป่วยมอบชันหมากพลู ดอกไม้ รูปเทียนให้กับหมอเพื่อบูชาพระรัตนตรัย ท่องนะโม 3 จบ และระลึกถึงแม่เฒ่าคงผู้เป็นครูหมออาจารย์

“นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
 นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
 นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ”

“หนอนตัวเท่าเข็ม ตัวเค็มเหมือนแก้ว ไขกุกไม่เข้า โอมวิธีเฒ่าหาย”

ขณะที่ท่องคาถาหมอมจะใช้นิ้วชี้โดยลักษณะที่หงายนิ้วขึ้น ชี้ไปที่บริเวณปากแผล โดยท่องคาถา 3 รอบ และให้ผู้ป่วยมาประกอบพิธีกรรมรักษาต่อเนื่องกัน 3 ครั้ง

ภาพที่ 24 นางลำตวนขณะประกอบพิธีกรรมก่อนการรักษา
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2559

ภาพที่ 25 นางลำตวนขณะทำการชี้วัด
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2559

นางลำตวน (สัมภาษณ์วันที่ 11 ธันวาคม 2559) เล่าว่า วันแรกของรักษาแผลจะบวมขึ้น จากนั้นแผลจะเริ่มตื้นขึ้นจนหายเป็นปกติ โดยผู้ป่วยจะต้องมาประกอบพิธีกรรมการรักษา 3 ครั้ง เมื่อรักษาหายแล้วให้ยกปิ่นโตไปวัด 1 ถาด สำหรับค่าตอบแทนในการรักษานั้นก็แล้วแต่ผู้ป่วยจะให้ บางคนก็ให้ 200-300 บาท สำหรับเงินที่ได้มาตนจะนำไปซื้อของทำบุญถวายพระที่วัด หรือหากผู้ป่วยบางรายที่ไม่มีเงิน ตนจะนำเงินไปซื้อของถวายพระให้เอง เพื่อเป็นการตอบแทนและระลึกถึงบุญแม่เต่าคงซึ่งเป็นครูหม้ออาจารย์ของนางลำตวน หากไม่ไปทำบุญ ครูก็จะมาลงโทษ สิ่งไม่ดีจะเรามาติดอยู่ที่ตัวเรา

หมอรักษาโรคต่อ : นายจิต ช่อผูก

วิธีการรักษาต่อเนื้อ คือ ให้นำน้ำเปล่าใส่ขันแล้วนำครกตำข้าวครอบไว้ ให้ผู้ป่วยนั่งบนครก โดยหันหน้าไปทางทิศตะวันออก และหมอผู้รักษาจะต้องเดินมาจากทิศตะวันออกพร้อมกับระลึกถึงครูหม้ออาจารย์ของตาจิตว่ามาช่วยตัดต่อให้หาย จากนั้นนำป้อยตาเดียวครอบลงบนดวงตาข้างที่เป็นต่อเนื้อ และหมอจะนำเนื้อหมูหรือเนื้อวัวมาวางบนป้อยตาเดียว แล้วท่องนะโม 3 จบ ระลึกถึงบุญคุณครูหม้ออาจารย์ของนายจิตช่วยรักษาต่อให้หาย และต่อด้วยการท่องคาถา

“นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
 นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
 นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ”

“ ปัจจักขามิ คิหิติ มัง ธาเรณะ
 ทุตติยัม ปัจจักขามิ คิหิติ มัง ธาเรณะ
 ตะติยัม ปัจจักขามิ คิหิติ มัง ธาเรณะ ”

ขณะท่องคาถาดัดจะเนื้อหมูทิ้งออกไป 3 ครั้ง โดยให้ท่อง 3 รอบ เมื่อตัดเสร็จหมอผู้รักษาจะกล่าวว่า “หายแล้วนะ” และให้ผู้ป่วยกล่าวตอบรับว่า “หายแล้ว” หลังจากนั้นให้นำน้ำที่ครอบไว้ใต้ครกตำข้าวมาให้ผู้ป่วยล้างหน้า โดยขณะล้างหน้าผู้ป่วยจะต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ทั้งนี้ การนำขันน้ำออกจากใต้ครกตำข้าวจะต้องยกครกในลักษณะที่หงายขึ้น และผู้ป่วยจะต้องมาประกอบพิธีกรรมการรักษาต่อเนื่องกัน 3 ครั้งหรือ 3 วันรุ่งเช้า

ภาพที่ 26 นายจิตขณะตัดต่อเนื้อให้กับผู้ป่วย
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2559

วิธีการรักษาต่อสาร คือ ให้นำน้ำเปล่าใส่ขันแล้วนำครกตำข้าวครอบไว้ ให้ผู้ป่วยนั่งบนครกโดยหันหน้าไปทางทิศตะวันออก และหมอมือรักษาจะต้องเดินมาจากทิศตะวันออกพร้อมกับระลึกถึงครูหมออาจารย์ของตาจิตว่ามาช่วยตัดต่อให้หาย จากนั้นนำป้อยตาเดียวครอบลงบนตาข้างที่เป็นต่อสาร และหมอมือจะนำข้าวสาร 1 กำมือ วางบนป้อยตาเดียว แล้วท่องนะโม 3 จบ และระลึกถึงบุญคุณครูหมอของนายจิตช่วยรักษาต่อให้หาย และต่อด้วยการท่องคาถา

“นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ”

“ ปัจจักขามิ คิหิติ มัง ธาเรถะ
ทุติยัม ปัจจักขามิ คิหิติ มัง ธาเรถะ
ตะติยัม ปัจจักขามิ คิหิติ มัง ธาเรถะ”

ขณะท้องคาถาตัดข้าวสารออกไป 3 ครั้ง โดยให้ท่อง 3 รอบ เมื่อตัดเสร็จหมอมุสิกจะกล่าวว่า “หายแล้วนะ” และให้ผู้ป่วยกล่าวตอบรับว่า “หายแล้ว” หลังจากนั้นให้นำน้ำที่ครอบไว้ได้ครกตำข้าวมาให้ผู้ป่วยล้างหน้า โดยขณะล้างหน้าผู้ป่วยจะต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ทั้งนี้การนำชันท้ำออกจากใต้ครกตำข้าวจะต้องยกครกในลักษณะที่หงายขึ้น และผู้ป่วยจะต้องมาประกอบพิธีกรรมการรักษาต่อเนื่องกัน 3 ครั้งหรือ 3 วันรุ่งเช้า

นายจิต (สัมภาษณ์วันที่ 11 ธันวาคม 2559) เล่าว่า หลังจากตัดต่อเสร็จ 3 ครั้ง หากดวงตาของผู้ป่วยมีอาการระคายเคือง แสดงว่าใกล้หายเป็นปกติแล้ว และเมื่อผู้ป่วยหายเป็นปกติแล้วให้นำปิ่นโต 1 ถาดพร้อมกล้วย 1 หวี ไปถวายพระที่วัดโดยให้ระลึกถึงบุญคุณครูหมอมออาจารย์ของตาจิต สำหรับอุปกรณ์ที่ใช้ในการรักษานั้น เมื่อใช้เสร็จแล้วให้ล้างทำความสะอาดให้เรียบร้อย และควรเก็บไว้ในสถานที่ที่เหมาะสมโดยเฉพาะป้อยตาเดียวหรือกะลาตาเดียวให้ตั้งบนที่สูง โดยให้อยู่ในลักษณะที่หงายขึ้น ห้ามคว่ำ เพราะเป็นการถือเคล็ดว่าการตั้งในลักษณะที่หงายขึ้นคือเมื่อมีการนำมาใช้รักษาต่อให้กับผู้ป่วยแล้วผู้ป่วยก็จะหายจากโรคต่อ

หมอหยิกพยาธิ (พะยาด) : นายผ่อง สมกานดา

วิธีการหยิกพยาธิ (พะยาด) มีการประกอบพิธีกรรมรักษาจะจัดขึ้นเวลาตั้งแต่เวลาบ่ายโมงเป็นต้นไป โดยให้ผู้ป่วยจัดพานหมากพลู ธูปเทียน มีค่าราคา 10 บาท นายผ่อง (สัมภาษณ์วันที่ 14 ธันวาคม 2559) เล่าว่า เคยมีผู้ป่วยไม่ได้จัดเตรียมพานหมากพลูมา ตนจึงโดยครุว่ากล่าว เพราะหากไม่ได้ตั้งพานบูชาครู ถือว่าการรักษาครั้งนี้ไม่ได้บอกกล่าวเพื่อขออนุญาตจากครุหมอมอ และการรักษาครั้งนี้ไม่ได้สำเร็จด้วยวิชาการรักษาของครุ การรักษาเริ่มต้นด้วยการท่องนะโม 3 จบ พร้อมทั้งการระลึกถึงบุญคุณของครุหมอมออาจารย์ และต่อด้วยการท่องคาถา

“นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
 นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
 นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ”

“นาฎจะหยิกพยาธิ กุจะหยิกให้ขาด ในพระพุทธานุชา
 นะโมพุทธานุชา ให้หาย นะโมพุทธานุชา”

ขณะที่ท่องคานันั้น จะรักษาโดยการใช้มือหยิกนิ้วมือและนิ้วเท้าทุกนิ้ว ตลอดจนหน้าผาก ในลักษณะที่เล็บหัวมือกับเล็บนิ้วชี้จิกที่เนื้อแล้วบิดใช้นิ้วหัวแม่มือกับนิ้วชี้หนีบเนื้อเพียงเล็กน้อย โดยท่องคาถา 3 รอบ พร้อมทั้งผูกข้อมือด้วยสายสิญจน์เพื่อเป็นการเรียกขวัญและกำลังใจให้กลับมาอยู่กับตัวผู้ป่วย และผู้ป่วยจะต้องมาประกอบพิธีกรรมการรักษาต่อเนื่องกัน 3 ครั้ง

ภาพที่ 27 นายผ่องขณะทำการรักษา
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2559

หลังจากทำการรักษา 2 วัน หากผู้ป่วยยังคงมีเส้นสีเขียวที่นิ้วชี้ แต่อาการถ่ายเป็นสีเขียวยุติลงหรือหายไปแสดงว่าใกล้หายแล้ว เพราะเส้นสีเขียวที่นิ้วชี้มักจะหายช้าและหายเป็นลำดับสุดท้าย ทั้งนี้ นายผ่อง (สัมภาษณ์วันที่ 14 ธันวาคม 2559) ได้เล่าถึงวิธีป้องกันพยาธิในเด็กด้วยว่า ควรตัดเล็บมือเล็บเท้าให้สั้นอยู่เสมอ ดูแลความสะอาดของร่างกายและเสื้อผ้า และของใช้ของเล่น ควรทำความสะอาดอย่างสม่ำเสมอ เมื่อผู้ป่วยรักษาหายแล้วให้นำปิ่นโต 1 ถาดพร้อมกล้วย 1 หวี ไปวัด โดยให้ระลึกถึงบรรพบุรุษของนายผ่องและเพื่อเป็นขวัญกำลังใจแก่ผู้ป่วย

จากผลการศึกษาดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านที่ ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราชนั้น หมอพื้นบ้านมีวิธีการรักษาโรคโดยการใช้สมุนไพรร่วมกับการใช้พิธีกรรมในการรักษาโรค และวิธีการรักษาที่ไม่ใช้สมุนไพรในการรักษาโรค แต่ประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค โดยเป็นการรักษาโรคที่มีความเจ็บป่วยที่ค่อนข้างรุนแรง เช่น ไข้ทับระดู ทุ่งกัต เริม หรือความเจ็บป่วยเพียงเล็กน้อยเช่น อาการบิดตัวและร้องไห้ของเด็กทารกโดยไม่สามารถอธิบายสาเหตุได้ ตลอดจนโรคที่มีความสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน เช่น บาดแผลเรื้อรังที่มีสาเหตุเกิดจากการกระทำของ เเงียงปลาตุ๊กแทง ปูหนีบ เป็นต้น

สำหรับสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคสามารถประกอบพิธีกรรมได้ที่บ้านของหมอและบ้านของผู้ป่วยโดยขึ้นอยู่กับว่าได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษของหมอพื้นบ้านแต่ละคน และตำแหน่งในการนั่งขณะประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน ผู้ป่วยและญาติผู้ป่วยนั้นหมอพื้นบ้านมีการกำหนดขึ้นตามความเชื่อที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ตามความเหมาะสม ตามความสะดวก และตามความเห็นของหมอพื้นบ้านซึ่งเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมรักษา และช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอพื้นบ้านมีการกำหนดช่วงเวลาโดยเป็นการอาศัยความเชื่อของพระพุทธศาสนามาผนวกรวมกัน หรือช่วงเวลาที่กำหนดขึ้นจากความสะดวกของหมอพื้นบ้านแต่ละคน และการรักษาที่ไม่สามารถทราบช่วงเวลาที่แน่นอนได้

ทั้งนี้ สิ่งที่หมอพื้นบ้านทุกคนได้รับการปฏิบัติเหมือนกันคือ หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่ได้รับการสืบทอดวิชาการรักษาโรคมาจากบรรพบุรุษ มีข้อปฏิบัติของการเป็นหมอพื้นบ้านที่ต้องรักษาศีลธรรม มีจิตใจที่มีความต้องการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์โดยไม่หวังผลตอบแทน โดยมีการจัดพิธีบูชาครูหมออาจารย์ประจำปีเพื่อเป็นระลึกถึงบุญคุณ และสิ่งสำคัญที่หมอพื้นบ้านได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษคือ การประกอบพิธีกรรมรักษาโรคที่มีการสวดบูชาพระรัตนตรัย การตั้งจิตอธิษฐานระถึงบุญคุณครูหมออาจารย์ การท่องคาถาเพื่อปิดเป่าโรคภัย และการใช้สมุนไพรร่วมกับการประกอบพิธีกรรมรักษาโรค

บทที่ 4

การสื่อสารการแสดงในพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน ที่ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

พิธีกรรมการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน ตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยได้แบ่งหมอพื้นบ้านออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 หมอพื้นบ้านที่ใช้สมุนไพร ร่วมกับการใช้พิธีกรรมในการรักษาโรค ได้แก่ หมอสมุนไพร หมอเริ่ม และหมอรักษาพิษงู กลุ่มที่ 2 หมอพื้นบ้านที่ไม่ใช้สมุนไพรในการรักษาโรค แต่ประกอบพิธีกรรมในการรักษาโรค ได้แก่ หมอชี้รอด หมอรักษาโรคต่อ และหมอหยิกพยาธิ (พะยาด) ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดคติชนด้านการสื่อสารการ แสดงมาวิเคราะห์การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคพบว่า นี้จัดอยู่ในฐานะของการสื่อสารการ แสดงที่ทำให้มองเห็นถึงความสำคัญขององค์ประกอบและกระบวนการการรักษาโรคว่าเป็นพฤติกรรม สัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรมซึ่งมีการสื่อความหมายถึงการรักษาโรค ปานวาด มากนวล (2556) ซึ่งว่า การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านมีองค์ประกอบสำคัญคือ ผู้เข้าร่วม แสดง (who) เหตุผลของการประกอบพิธีกรรม (why) สถานที่ประกอบพิธีกรรม (where) เวลาและ โอกาสที่ประกอบพิธีกรรม (when) การประกอบพิธีกรรมอะไร (what) และมีการประกอบพิธีกรรม อย่างไร (how) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ผู้เข้าร่วมแสดง (who)

ผู้ที่มีบทบาทในการสื่อสารการแสดง (who) ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค ปานวาด มากนวล (2556) ซึ่งว่าประกอบด้วย หมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วย

หมอพื้นบ้าน

หมอพื้นบ้านเป็นบุคคลสำคัญที่ทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมการ รักษาโรคพบว่า มีทั้งเพศชายและเพศหญิง ช่วงอายุประมาณ 60-90 ปี ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับ ชั้น ป.4 อยู่ในสถานะของพระสงฆ์และฆราวาส การที่มีหมอพื้นบ้านอยู่ในสถานะของพระสงฆ์ ซึ่งอยู่ ในสถานภาพขั้นสูงของทางสังคม โดยสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันพระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทใน

ช่วงชีวิตของของไทยตั้งแต่เกิดกระทั่งตาย ทั้งด้านการปกครอง การศึกษา การใช้ชีวิต การเป็นที่ปรึกษาตลอดจนช่วยในการพัฒนาจิตใจ ดังนั้นพระสงฆ์จึงเป็นศูนย์กลางของชาวบ้านและถือได้ว่าเป็นผู้นำของชุมชนที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือทำให้ชาวบ้านมีความเชื่อมั่นและเชื่อถือในการเลือกรับการรักษา

กรณีการรักษากับหมอพื้นบ้านทั่วไปซึ่งเป็นที่รู้จักของคนในพื้นที่และคนนอกพื้นที่ โดยทำการรักษาอย่างต่อเนื่อง มีนิสัยและบุคลิกภาพเป็นกันเอง มีความใส่ใจและมีความเชื่อมั่นในองค์ความรู้ของตนที่จะทำการรักษา หมอพื้นบ้านเป็นบุคคลที่มีวิชาความรู้คือ มีคาถาที่สามารถช่วยเหลือให้ผู้ป่วยพ้นทุกข์จากภาวะความเจ็บป่วยโดยไม่หวังค่าตอบแทน เพราะหมอพื้นบ้านถือว่าการทำบุญทำกุศลทางหนึ่ง เพียงเมื่อรักษาหายแล้วต้องการให้ทำบุญระลึกถึงบุญคุณของครูหมอ อาจารย์ผู้เป็นเจ้าของวิชา ตลอดจนหมอพื้นบ้านเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ ทำให้ชาวบ้านมีความเชื่อมั่นในการเลือกรับการรักษา

ทั้งนี้ หมอพื้นบ้านทุกคนให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการรักษาโรคของตนให้ยังคงดำรงอยู่ หมอพื้นบ้านจึงเป็นบุคคลสำคัญที่จะทำหน้าที่ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้กับผู้สืบทอดโดยวิชารักษาโรคที่ได้รับการสืบทอดแล้วคือ หมอสมุนไพรมีนางสาวพัฒน์ สรประดิษฐ์ และนางเกสร อุกการรอด เป็นผู้รับสืบทอดปัจจุบันได้ทำการรักษาอย่างเป็นทางการ หมอหยิกพยาธิ (พะยาด) มีนาย หัสชัย นิลสุวรรณ และนายเอกพจน์ ชูเมือง เป็นผู้รับสืบทอดวิชา แต่ยังมีได้รักษาอย่างเป็นทางการ เนื่องจากประกอบอาชีพหลักอยู่ที่กรุงเทพมหานคร และหมอเริ่ม ปัจจุบันยังไม่มีผู้รับการสืบทอด โดยหมอสมุนไพรมือหมอหยิกพยาธิ (พะยาด) และหมอเริ่ม จะมีการสืบทอดให้กับคนในสายตระกูลเท่านั้น กรณีของหมอรักษาโรคต่อ หมอรักษาพิษงู และหมอชี่รวด สามารถถ่ายทอดวิชาให้กับบุคคลภายนอกที่มีความสนใจ ตั้งใจเรียนรู้อย่างจริงจัง ทั้งนี้หมอรักษาโรคต่อ หมอรักษาพิษงู และหมอชี่รวดจะมีกฎเกณฑ์และข้อปฏิบัติสำหรับผู้ที่รับสืบทอดวิชา โดยหมอรักษาโรคต่อ ผู้รับสืบทอดต้องลูกคนสุดท้องจะเป็นเพศชายหรือเพศหญิงก็ได้ หมอรักษาพิษงู ผู้รับสืบทอดจะต้องถูกงูกัดตนเองหรือคนใกล้ชิดประมาณ 2-3 ครั้ง จึงจะสามารถรักษาผู้ป่วยได้ ซึ่งถือเป็นการทดลองยา หมอชี่รวดผู้รับสืบทอดจะต้องมีคุณสมบัติในการมีจิตใจเมตตา มีความช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์เพียงพอต่อการเป็นหมอพื้นบ้าน ปัจจุบันหมอรักษาโรคต่อ หมอรักษาพิษงูและหมอชี่รวด ยังไม่มีผู้รับการสืบทอดวิชา

ผู้ป่วย

การรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านที่ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราชพบว่า ผู้ป่วยส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านในตำบลบางจากและอยู่ในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงหรือคนต่างจังหวัดที่ได้รับคำแนะนำจากชาวบ้าน สำหรับผู้ป่วยที่มารับการรักษาที่หมอพื้นบ้านพบว่า มี 1) ผู้ป่วยที่มารับการรักษาที่หมอสมุนไพรมีส่วนใหญ่จะเป็นเพศหญิง เนื่องจากเป็นโรคทางพรหมโลหิต เช่น วัณทอง ไข้ทับระดู 2) ผู้ป่วยที่มารับการรักษาที่หมอเริ่มนั้นสามารถพบได้ทุกเพศ

ทุกวัย ซึ่งเป็นโรคที่สามารถเกิดขึ้นได้กับทุกคน เพราะเป็นโรคที่เกิดจากเชื้อไวรัสทางผิวหนังหรือผู้ที่มีภูมิคุ้มกันในร่างกายต่ำและมีการใช้ชีวิตประจำวันที่ไม่ถูกสุขลักษณะ 3) ผู้ป่วยที่มารับการรักษาโรคต่อส่วนใหญ่จะมีอายุ 50-70 ปี มีทั้งเพศหญิงและชาย เป็นโรคที่สามารถเกิดขึ้นได้กับทุกคน ผู้ป่วยจะต้องมานัดแนะวันเวลากับหมอพื้นบ้านก่อนทำการรักษา 1 วัน เพราะเวลาในการประกอบพิธีกรรมจะต้องจัดขึ้นตอนรุ่งเช้า 4) ผู้ป่วยที่มารับการรักษา กับหมอชี่รวด มีสาเหตุของการเกิดบาดแผลคือวิธีการดำเนินชีวิตที่ประกอบอาชีพทำการประมงและทำสวน เช่น เลี้ยงตำ เจริงปลาตุกแหง ปูหนีบ สามารถเกิดขึ้นได้ทุกส่วนของร่างกาย โดยผู้ป่วยจะต้องเดินทางมารักษาตั้งแต่เวลาบ่ายโมงเป็นต้นไป 5) ผู้ป่วยที่มารับการรักษา กับหมอรักษาพิษงูสามารถพบได้ทุกเพศทุกวัย การถูกงูกัดถือเป็นการขาดความระมัดระวังและประมาทในการใช้ชีวิต หรือการประกอบอาชีพและชีวิตประจำวันอยู่ในบริเวณพื้นที่ซึ่งมีความเสี่ยงต่อการถูกงูกัด เช่น สวน ไร่ นา สามารถรักษาได้ทุกวันและทุกเวลาเนื่องจากเป็นอาการเจ็บป่วยที่ต้องรักษาให้ทันท่วงทีมิฉะนั้นอาจจะมีอันตรายถึงแก่ชีวิต 6) ผู้ป่วยที่มารับการรักษา กับหมอหยิกพยาธิ (พะยาด) จะเป็นผู้ป่วยตั้งแต่แรกเกิดจนถึงห้าขวบทั้งเพศชายและเพศหญิง การรักษานั้นผู้ป่วยจะต้องเดินทางมารักษาตั้งแต่เวลาบ่ายโมงเป็นต้นไป

นอกจากนี้ในกรณีผู้ป่วยของหมอชี่รวดยังพบว่า มีผู้ป่วยที่มีความรู้ความสามารถในทางการแพทย์แผนปัจจุบันที่มีความเชื่อความสนใจหันกลับมาับการรักษา กับหมอพื้นบ้านอีกด้วย นางลำตวน (สัมภาษณ์วันที่ 11 ธันวาคม 2559) เล่าว่า มีผู้ป่วยที่มีอาชีพอายบาลในเมืองมาให้ตนรักษาซึ่งมีผลลักษณะเป็นรูปบริเวณเหงือก รักษา กับหมอหลวงอยู่นานก็ไม่หาย จึงมารักษา กับตนเป็นเวลาสามวันติดต่อกัน หลังจากนั้นก็หายเป็นปกติ และที่สำคัญพบว่ามีผู้ป่วยที่นับถือศาสนาอิสลามมาเข้าร่วมประกอบพิธีกรรมการรักษาอีกด้วยเพราะผู้ป่วยมีความเชื่อและมั่นใจในการรักษาของหมอพื้นบ้าน ถึงแม้ว่าจะเป็น การปฏิบัติและประกอบพิธีกรรมที่ต่างศาสนาก็ตาม

สำหรับปัจจัยสำคัญที่ผู้ป่วยมารับการรักษา กับหมอพื้นบ้านพบว่า 1) เป็นการรักษากับร่วมแพทย์แผนปัจจุบัน 2) การรักษา กับแพทย์แผนปัจจุบันไม่หายแล้วจึงมารักษา กับหมอพื้นบ้าน 3) ได้รับคำแนะนำจากญาติผู้ป่วยหรือเพื่อนบ้านของผู้ป่วย 4) การรักษามีความผูกพันอยู่กับความเชื่อจากประสบการณ์ที่ได้รับการสืบทอดมา 5) การรักษาในระบบการแพทย์สมัยใหม่ยังไม่สามารถสร้างความเชื่อถือในประสิทธิผลจากการรักษาได้อย่างสมบูรณ์ และ 6) การให้บริการจากสถานพยาบาลไม่เป็นที่ประทับใจต่อผู้ป่วย

ญาติผู้ป่วย

ในการรักษาผู้ป่วยทั้งการรักษา กับหมอพื้นบ้านและแพทย์แผนปัจจุบันนั้น บุคคลที่มีความสำคัญไม่น้อยในขณะทำการรักษา คือ ญาติผู้ป่วย เป็นบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกันภายในครอบครัวโดยส่วนใหญ่พบว่า เป็นเพศหญิงและมีวุฒิภาวะสูงกว่าผู้ป่วย เป็นบุคคลที่ผู้ป่วยวางใจให้ติดตามดูแล ตลอดจนเป็นที่ปรึกษาให้กับผู้ป่วย บทบาทสำคัญของญาติผู้ป่วยคือ เป็นผู้ช่วยดูแลให้คำแนะนำในการตัดสินใจเลือกรับการรักษา มีหน้าที่ช่วยพาผู้ป่วยไปหาหมอ ทำหน้าที่แทนผู้ป่วยคือ

ช่วยบอกถึงลักษณะอาการที่เกิดขึ้นกับผู้ป่วย หรืออาจจะเป็นผู้ที่ตัดสินใจรับวิธีการรักษาหรือไม่แทนตัวผู้ป่วยเอง นอกจากนี้ ปานวาด มากนวล (2556) ยังกล่าวถึงหน้าที่ของญาติผู้ป่วยคือเป็นผู้ที่ช่วยจัดเตรียมของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมและที่สำคัญคือคอยเป็นกำลังใจให้ผู้ป่วยในขณะที่ประกอบพิธีกรรมเพราะในขณะที่นั้นจิตใจของผู้ป่วยยังคงอ่อนแอและกังวลอยู่กับอาการป่วยของตน ตลอดจนเป็นผู้ที่ช่วยจดจำข้อห้ามและข้อปฏิบัติสำหรับผู้ป่วยหลังการประกอบพิธีกรรมการรักษาอีกด้วย

ทั้งนี้ พิจารณาได้ว่าการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านเป็นการร่วมมือร่วมใจกันของหมอพื้นบ้าน ผู้ป่วยและญาติผู้ป่วยที่จะช่วยให้ผู้ป่วยพ้นจากภาวะความทุกข์อันเกิดจากความเจ็บป่วยและช่วยสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ผู้ป่วย ทำให้ผู้ป่วยรู้สึกอบอุ่นในขณะที่ประกอบพิธีกรรมทำให้หมอพื้นบ้าน ผู้ป่วยและญาติผู้ป่วยรู้สึกถึงการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นการร่วมมือกันประกอบพิธีกรรมเพื่อให้การรักษานั้นสัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการโดยมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสังคมในชุมชนอีกด้วย

2. เหตุผลของการประกอบพิธีกรรม (why)

เหตุผลของการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค (why) (ปานวาด มากนวล, 2556) เมื่อพิจารณาการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน แสดงให้เห็นได้ว่า การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน เป็นกระบวนการสำคัญที่หมอพื้นบ้านจะทำการรักษาให้ผู้ป่วยเกิดความสงบเพื่อที่จะทำการรักษาความเจ็บป่วยทางด้านร่างกายและจิตใจ ในคติความคิดของหมอพื้นบ้านเชื่อว่าจิตใจของผู้ป่วยเป็นเรื่องที่สำคัญ จึงจัดพิธีกรรมขึ้นเพื่อให้จิตใจของผู้ป่วยเกิดความสบายใจและให้จิตใจได้มีพลังเมื่อสภาพจิตใจเข้มแข็งขึ้นก็จะส่งผลดีต่อร่างกาย ทั้งนี้เป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้ผู้ป่วยด้วยการรักษาครั้งนี้มีแบบแผน มีพิธีกรรมขั้นตอนอย่างถูกต้องชัดเจนที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษและมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์ทางด้านจิตใจกับครูหมออาจารย์

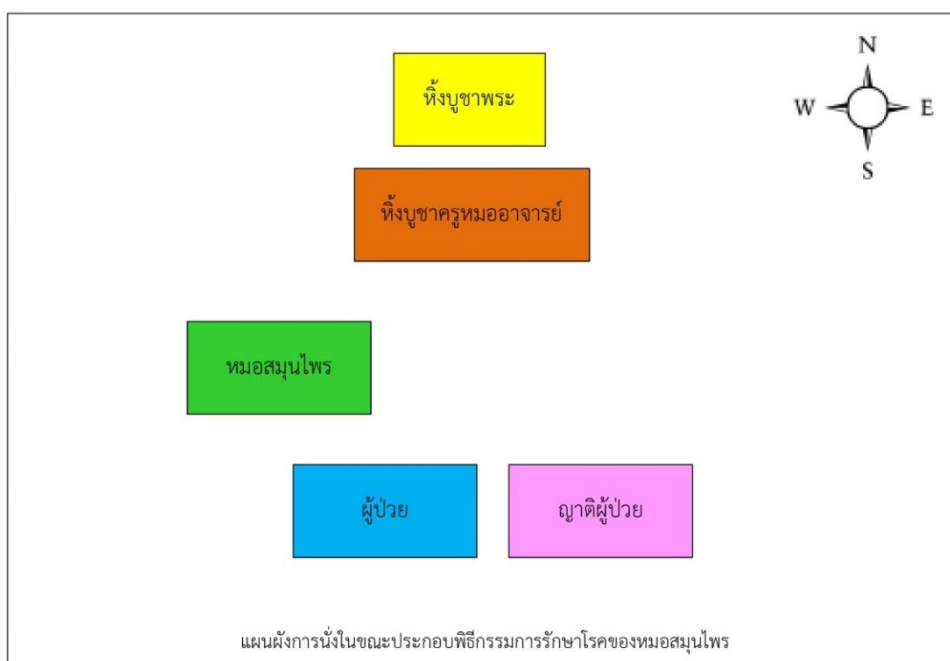
ทั้งนี้ พิจารณาได้ว่าเหตุผลของการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านนั้นก็เพื่อเป็นการดูแลสถานะทางด้านจิตใจของผู้ป่วยเป็นหลัก เพราะพิธีกรรมที่จัดขึ้นนั้นมีความสัมพันธ์กับบริบททางวัฒนธรรมในด้านความเชื่อของชาวบ้านที่ว่าเมื่อได้ประกอบพิธีกรรมใดก็ตามจะทำให้ตนนั้นได้รับผลสำเร็จดังที่ปรารถนาไว้ ซึ่งการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านก็เช่นกัน ทั้งหมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วยต่างก็มุ่งหวังที่จะให้พ้นทุกข์จากสภาวะความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น

3. สถานที่ (where) เวลาและโอกาส (when)

สถานที่ (where) เวลาและโอกาส (when) ของการประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน (ปานวาด มากนวล, 2556) การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านเห็นได้ว่าผู้ป่วยจะเดินทางมารักษาที่บ้านของหมอ การประกอบพิธีกรรมจึงเกิดขึ้นที่บ้านของหมอ ทั้งนี้การเลือกสถานที่และตำแหน่งในการนั่งประกอบพิธีกรรมรักษาโรค หมอพื้นบ้านจะเป็นผู้กำหนดขึ้นตามความเชื่อจากการได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ ตามความเหมาะสม ความสะดวก ตลอดจนตามความเห็นของหมอพื้นบ้านซึ่งเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมรักษาโรค ผู้วิจัยได้จัดทำเป็นแผนผังตำแหน่งในการนั่งขณะประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มที่ 1 หมอพื้นบ้านที่ใช้สมุนไพรร่วมกับการใช้พิธีกรรมในการรักษาโรค ได้แก่ หมอสมุนไพรมือเริ่ม และหมอรักษาพิษงู

1.1 ตำแหน่งในการนั่งขณะประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอสมุนไพรมือเริ่ม

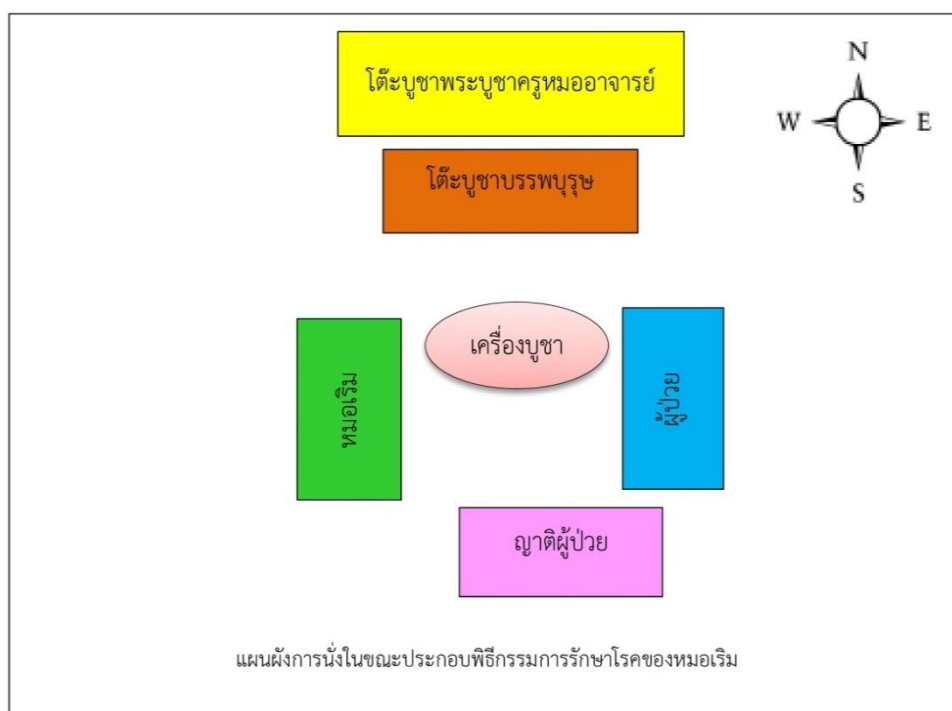

ภาพที่ 28 แผนผังการนั่งในขณะประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอสมุนไพรมือเริ่ม
ที่มา : เขียนโดยผู้วิจัย

สถานที่ (where) การประกอบพิธีกรรมจะเกิดขึ้นบริเวณภายในห้องเก็บตัวยาสมุนไพร สำหรับตำแหน่งในการนั่งประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอสมุนไพร ผู้ป่วยและญาติ ผู้ป่วย ไม่ได้มีการกำหนดว่าใครจะต้องนั่งตำแหน่งหรือทิศทางใด โดยให้พิจารณาจากความเหมาะสม ทั้งนี้หมอสมุนไพรซึ่งอยู่ในฐานะของพระสงฆ์ ดังนั้นฆราวาสจะไม่นั่งในตำแหน่งที่เสมอกับพระสงฆ์

เวลาและโอกาส (when) ของการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอสมุนไพรที่อยู่ในสถานะของพระสงฆ์ จะทำการประกอบพิธีกรรมการรักษาได้หลังจากการฉันภัตตาหารเช้าหรือหลังภัตตาหารเพล และหลังจากการทำกิจของสงฆ์เสร็จ

1.2 ตำแหน่งในการนั่งขณะประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอเริ่ม

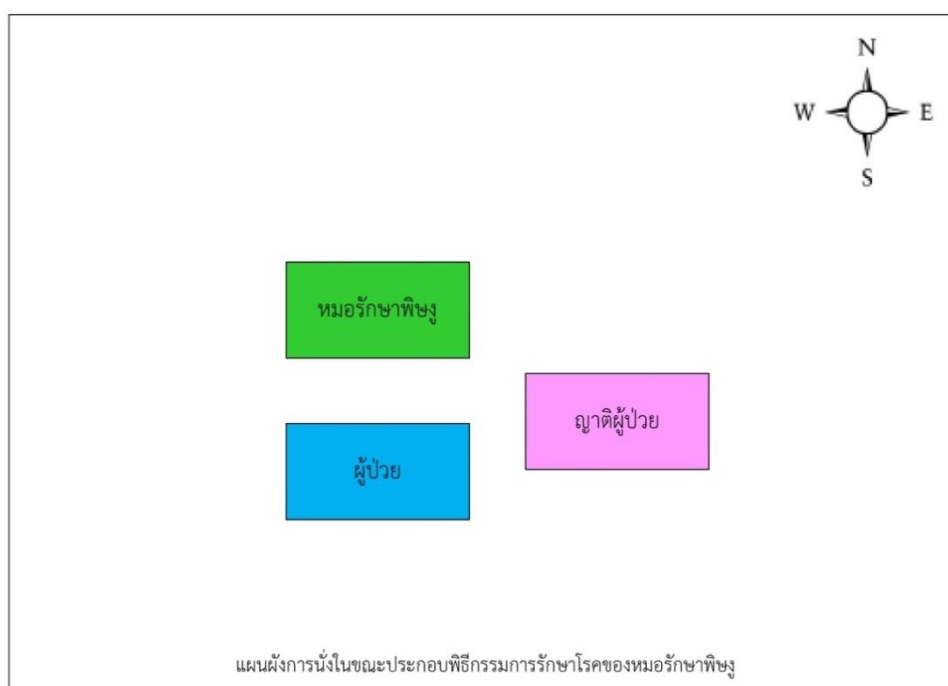

ภาพที่ 29 แผนผังการนั่งในขณะประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอเริ่ม
ที่มา : เขียนโดยผู้วิจัย

สถานที่ (where) การประกอบพิธีกรรมการรักษาของหมอเริ่มสามารถประกอบพิธีกรรมได้ทุกพื้นที่ในบริเวณบ้านของหมอ สำหรับตำแหน่งในการนั่งประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอเริ่ม ผู้ป่วยและญาติผู้ป่วยนั้น มีการกำหนดตำแหน่งของผู้ป่วยเพียงตำแหน่งเดียวคือ ให้ผู้ป่วยยืนหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ส่วนตำแหน่งการนั่งของหมอเริ่ม และญาติผู้ป่วยไม่ได้มีการกำหนดว่าใครจะต้องอยู่ตำแหน่งใด สามารถอยู่ได้ทุกตำแหน่ง โดยให้พิจารณาจากความเหมาะสม

เวลาและโอกาส (when) ของการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอเริ่มมีการประกอบพิธีกรรมรักษาในเวลาสี่โมงเย็นเป็นต้นไป การที่หมอเริ่มกำหนดการประกอบพิธีกรรมรักษาช่วงเวลาเย็นเพราะเป็นการถือเคล็ดโดยเป็นความเชื่อที่สืบทอดต่อกันว่าการประกอบพิธีกรรมในช่วงเวลาเย็นนั้นจะทำให้แผลของเริ่มตกหล่นไปตามเวลาของดวงอาทิตย์ที่กำลังจะตก หรือเวลาในช่วงเย็นอาจจะเป็นเวลาที่มีการอัญเชิญครูหมออาจารย์หรือบรรพบุรุษมาช่วยในการประกอบพิธีกรรมรักษา

1.3 ตำแหน่งในการนั่งขณะประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอรักษาพิษงู

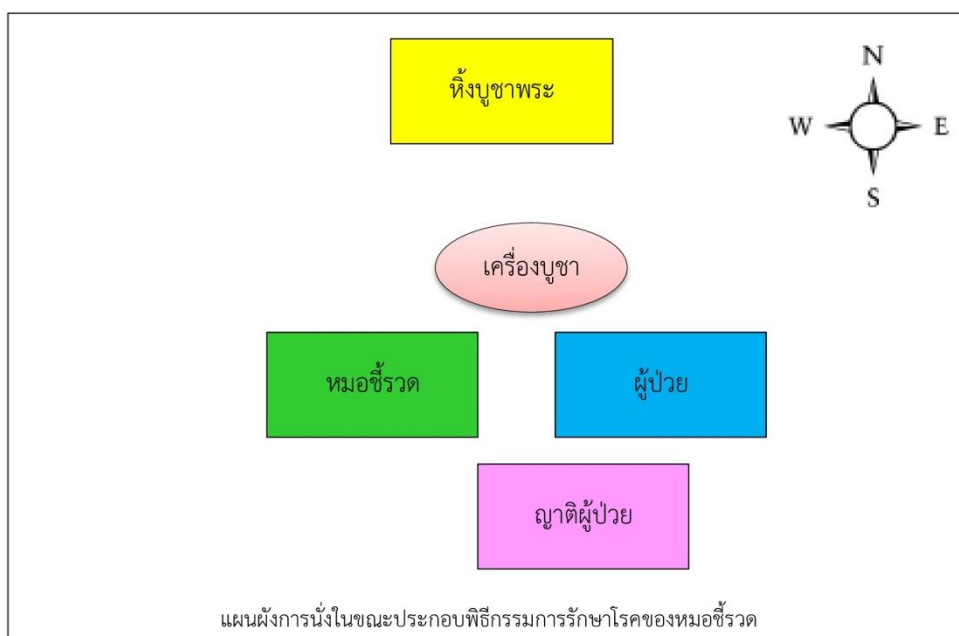
ภาพที่ 30 แผนผังการนั่งในขณะประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอรักษาพิษงู
ที่มา : เขียนโดยผู้วิจัย

สถานที่ (where) การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอรักษาพิษงูสามารถประกอบพิธีกรรมการรักษาได้ทุกพื้นที่ทั้งบ้านของหมอและบ้านของผู้ป่วย แต่ส่วนใหญ่พบว่าผู้ป่วยจะเดินทางมาที่บ้านของหมอ การประกอบพิธีกรรมจึงเกิดขึ้นที่บ้านของหมอ สำหรับตำแหน่งในการนั่งประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอรักษาพิษงู ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วย ไม่ได้มีการกำหนดว่าใครจะต้องนั่งตำแหน่งหรือทิศทางใด สามารถนั่งได้ทุกตำแหน่ง โดยให้พิจารณาจากความเหมาะสม

เวลาและโอกาส (when) ของการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอรักษาพิษงูสามารถประกอบพิธีกรรมรักษาได้ทุกช่วงเวลาที่กลางวันและกลางคืน เนื่องจากเป็นอาการเจ็บป่วยที่ต้องรักษาให้ทันท่วงทีมีฉะนั้นจะมีอันตรายถึงแก่ชีวิต นางสร้อย (สัมภาษณ์วันที่ 11 ธันวาคม 2559) เล่าว่า หากเราทำงานอยู่ ต้องจำเป็นทำงานหรือบางครั้งที่ตนไม่อยู่บ้านออกไปทำธุระ ญาติผู้ป่วยจะตามตนก็ต้องรีบไปรักษาผู้ป่วย และหากผู้ป่วยมาตอนกลางคืนก็ต้องลุกขึ้นมารักษาผู้ป่วย

กลุ่มที่ 2 หมอพื้นบ้านที่ไม่ใช้สมุนไพรในการรักษาโรค แต่ประกอบพิธีกรรมในการรักษาโรค ได้แก่ หมอชัวร์วด หมอรักษาโรคต่อ และหมอหยิกพยาธิ (พะยาด)

2.1 ตำแหน่งในการนั่งขณะประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอชัวร์วด

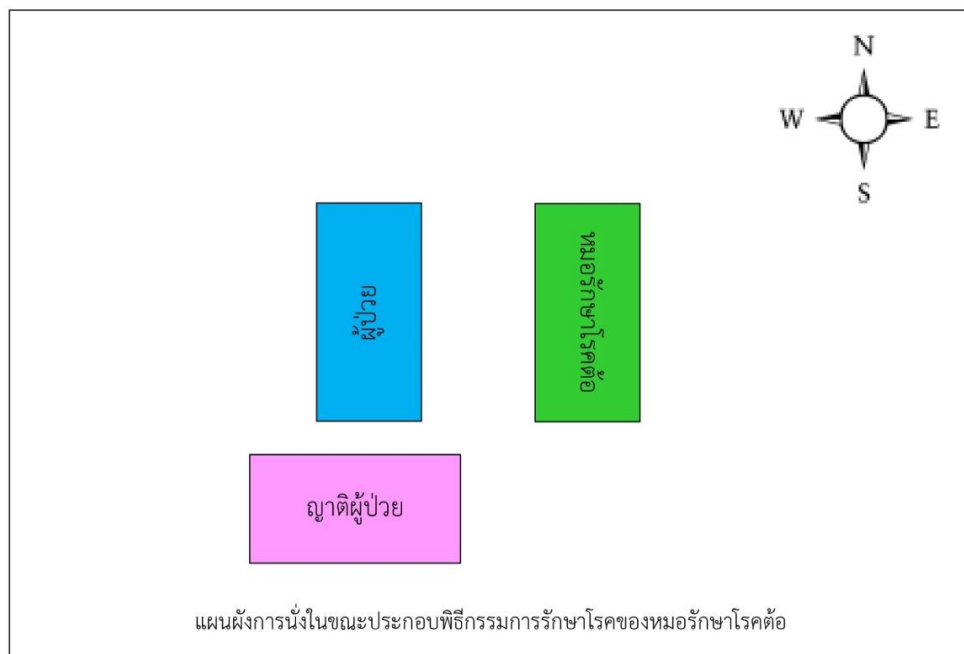
ภาพที่ 31 แผนผังการนั่งในขณะประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอชัวร์วด
ที่มา : เขียนโดยผู้วิจัย

สถานที่ (where) การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอชีรวัดจะต้องจัดขึ้นที่บ้านของหมอเท่านั้น สำหรับตำแหน่งในการนั่งประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอชีรวัด ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วยในขณะประกอบพิธีกรรมรักษานั้น หมอชีรวัดไม่ได้มีการกำหนดว่าใครจะต้องนั่งตำแหน่งหรือทิศทางใด สามารถนั่งได้ทุกตำแหน่ง โดยให้พิจารณาจากความเหมาะสม

เวลาและโอกาส (when) ของการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอชีรวัดมีการประกอบพิธีกรรมการรักษาตั้งแต่บ่ายโมงจนถึงเวลาหกโมงเย็น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าหมอพื้นบ้านอาจใช้เวลาในช่วงเช้าประกอบกิจวัตรประจำวันส่วนตัวหรือเป็นการจัดเตรียมของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมเพื่อรักษาผู้ป่วยในเวลาช่วงบ่าย ทั้งนี้สามารถพิจารณาได้อีกว่าการรักษาของหมอพื้นบ้านมีการอาศัยอำนาจของคุณพระสงฆ์ การประกอบพิธีกรรมการรักษาจึงจัดขึ้นหลังภัตตาหารเพล และเวลาบ่ายโมงซึ่งเป็นเวลาที่ดวงตะวันกำลังคล้อย เคลื่อนตัวออกไปทางทิศตะวันตก เป็นการสื่อความหมายถึงให้โรคของผู้ป่วยตกลงไปพร้อมกับดวงตะวันที่กำลังเคลื่อนตัวตกดินไปทางทิศตะวันตก และกำหนดให้ผู้ป่วยมาประกอบพิธีกรรมการรักษาต่อเนื่องกันสามครั้ง อาจมีเหตุผลมาจากการรักษาที่ต้องอาศัยอำนาจของคุณพระศรีรัตนตรัยซึ่งเป็นสิ่งประเสริฐสามประการ จึงต้องมีการประกอบพิธีกรรมการรักษาให้ครบถ้วนตามองค์ประกอบของศาสนา คือ พระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์ อันเป็นหลักสำคัญที่ช่วยให้การรักษาสัมฤทธิ์ผล

2.2 ตำแหน่งในการนั่งขณะประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอรักษาโรคต่อ

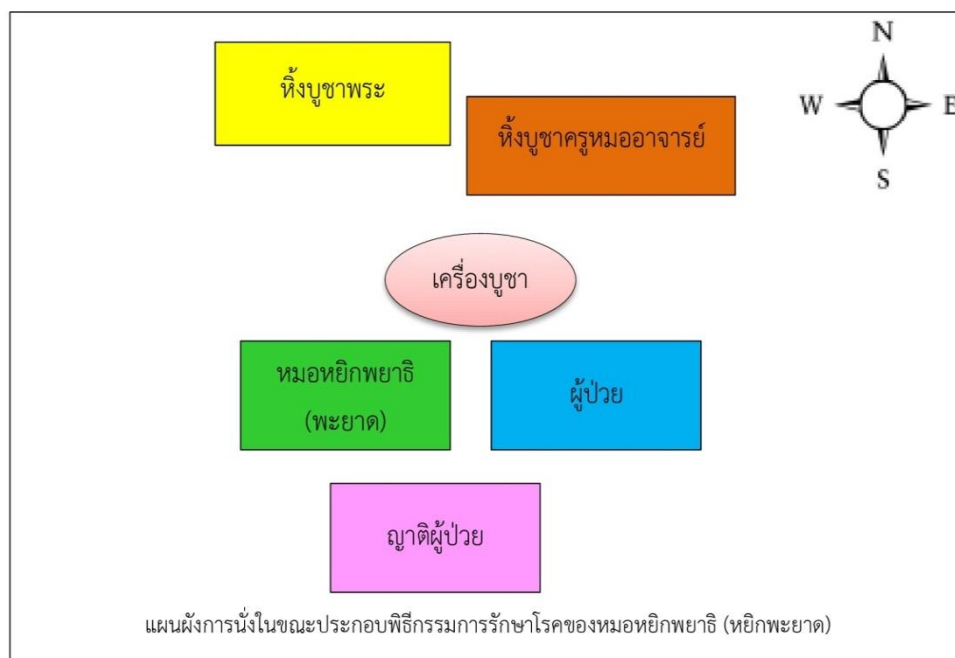

ภาพที่ 32 แผนผังการนั่งในขณะประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอรักษาโรคต่อ
ที่มา : เขียนโดยผู้วิจัย

สถานที่ (where) การประกอบพิธีกรรมการรักษาของหมอรักษาโรคต่อสามารถประกอบพิธีกรรมรักษาได้ทุกพื้นที่ทั้งบ้านของหมอและบ้านของผู้ป่วย แต่ส่วนใหญ่พบว่าผู้ป่วยจะเดินทางมาที่บ้านของหมอ การประกอบพิธีกรรมจึงเกิดขึ้นที่บ้านของหมอ จะจัดขึ้นในบริเวณลานหน้าบ้านหรือบริเวณนอกชานบ้าน สำหรับตำแหน่งในการนั่งประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอรักษาโรคต่อ ผู้ป่วยและญาติผู้ป่วยนั้น มีการกำหนดตำแหน่งของหมอและผู้ป่วยคือ ให้ผู้ป่วยนั่งบนครกตำข้าว โดยให้หันหน้าไปทางทิศตะวันออก และหมอผู้รักษาจะต้องพนมมือไหว้ไปทางทิศตะวันออกและตั้งจิตอธิษฐานระลึกถึงครูหมออาจารย์ขอให้การรักษาให้สัมฤทธิ์ผล และหมอจะเดินมาจากทางทิศตะวันออกเพื่อมาทำการรักษาให้ผู้ป่วย ส่วนตำแหน่งของญาติผู้ป่วยไม่ได้มีการกำหนดว่าจะต้องอยู่ตำแหน่งหรือทิศทางใด สามารถอยู่ได้ทุกตำแหน่ง โดยให้พิจารณาจากความเหมาะสม

เวลาและโอกาส (when) ของการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอรักษาโรคต่อจะประกอบพิธีกรรมรักษาเวลาประมาณ 5:30 น. หรือก่อนเวลานกบินออกจากรัง ผู้วิจัยมีความเห็นว่าในอดีตยังไม่มีนาฬิกาเพื่อใช้บอกเวลา หมอจึงใช้ต้องเวลาขณะที่นกบินออกจากรังเป็นเกณฑ์ และเป็นการถือฤกษ์ที่ดีโดยการเริ่มต้นของวันใหม่ได้ชีวิตใหม่ที่ปราศจากโรคภัย ทั้งนี้เหตุผลที่หมอประกอบพิธีกรรมรักษาในเวลารุ่งเช้าอาจเป็นเพราะไม่ต้องการให้แสงสว่างจากดวงอาทิตย์ส่องเข้าตาของผู้ป่วย เมื่อพิจารณาสาเหตุของการเกิดโรคตาส่วนใหญ่พบว่าเกิดจากที่ดวงตามีการกระทบต่อแสงเป็นเวลานานและบ่อยครั้ง นอกจากนี้เมื่อได้สังเกตการรักษาโรคตาของแพทย์แผนปัจจุบันเห็นได้ว่ามีคำแนะนำให้ผู้ป่วยโรคตาหลีกเลี่ยงการมองแสงแดดและการสวมแว่นตาดำหลังการผ่าตัดและกำหนดให้ผู้ป่วยมาประกอบพิธีกรรมรักษาต่อเนื่องกันสามครั้ง อาจมีเหตุผลมาจากการรักษาที่ต้องอาศัยอำนาจของคุณพระศรีรัตนตรัยซึ่งเป็นสิ่งประเสริฐสามประการ จึงต้องมีการประกอบพิธีกรรมรักษาให้ครบถ้วนตามองค์ประกอบของศาสนาคือ พระพุทฺธ พระธรรมและพระสงฆ์ อันเป็นหลักสำคัญที่ช่วยให้การรักษาสัมฤทธิ์ผล

2.3 ตำแหน่งในการนั่งขณะประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอยกพยาธิ (พะยาด)

ภาพที่ 33 แผนผังการนั่งในขณะประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอยกพยาธิ (พะยาด)
ที่มา : เขียนโดยผู้วิจัย

สถานที่ (where) การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอยกพยาธิ (พะยาด) จะจัดขึ้นบริเวณหน้าห้องบูชาพระ ซึ่งเป็นบริเวณตรงกลางของบ้าน สำหรับตำแหน่งในการนั่งประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอยกพยาธิ (พะยาด) ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วยในขณะประกอบพิธีกรรมรักษานั้น หมอยกพยาธิ (พะยาด) ไม่ได้มีการกำหนดว่าใครจะต้องนั่งตำแหน่งหรือทิศทางใดสามารถนั่งได้ทุกตำแหน่ง โดยให้พิจารณาจากความเหมาะสม

เวลาและโอกาส (when) ของการประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอยกพยาธิ (พะยาด) มีการประกอบพิธีกรรมรักษาตั้งแต่บ่ายโมงจนถึงเวลาหกโมงเย็น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าหมอพื้นบ้านอาจใช้เวลาในช่วงเช้าประกอบกิจวัตรประจำวันส่วนตัวหรือเป็นการจัดเตรียมของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมเพื่อรักษาผู้ป่วยในเวลาช่วงบ่าย ทั้งนี้สามารถพิจารณาได้อีกว่าการรักษาของหมอพื้นบ้านมีการอาศัยอำนาจของคุณพระสงฆ์ การประกอบพิธีกรรมรักษาจึงจัดขึ้นหลังภัตตาหารเพล และเวลาบ่ายโมงซึ่งเป็นเวลาที่ดวงตะวันกำลังเคลื่อนเคลื่อนตัวออกไปทางทิศตะวันตก เป็นการสื่อความหมายถึงให้โรคของผู้ป่วยตกลงไปพร้อมกับดวงตะวันที่กำลังเคลื่อนตัวตกลงไปทางทิศตะวันตก และกำหนดให้ผู้ป่วยมาประกอบพิธีกรรมรักษาต่อเนื่องกันสามครั้ง

อาจมีเหตุผลมาจากการรักษาที่ต้องอาศัยอำนาจของคุณพระศรีรัตนตรัยซึ่งเป็นสิ่งประเสริฐสามประการ จึงต้องมีการประกอบพิธีกรรมการรักษาให้ครบถ้วนตามองค์ประกอบของศาสนา คือ พระพุทธรูป พระธรรมและพระสงฆ์ อันเป็นหลักสำคัญที่ช่วยให้การรักษาสัมฤทธิ์ผล

ทั้งนี้ พิจารณาได้ว่าการที่หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่มีการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคขึ้นที่บ้านของหมอ เป็นเพราะมีความสะดวกในเรื่องของพื้นที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม และมีความพร้อมทั้งในด้านอุปกรณ์และตัวยาที่ใช้ในการรักษา โดยหมอสมุนไพร หมอชีวจิต และหมอหยิกพยาธิ (พะยาด) มีการประกอบพิธีกรรมขึ้นบริเวณหน้าห้องบูชาพระหรือห้องบูชาครูหมออาจารย์จะจัดเป็นพื้นที่เฉพาะไว้สำหรับการประกอบพิธีกรรมรักษาเท่านั้น จะไม่มีการกระทำกิจอื่นใดในพื้นที่บริเวณนั้น อันเนื่องมาจากพื้นที่บริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ มีการบูชาพระรัตนตรัยและบูชาครูหมออาจารย์ อันเป็นสิ่งสำคัญที่หมอพื้นบ้านและชาวบ้านมีความเชื่อว่าจะช่วยอำนวยความสะดวกให้สัมฤทธิ์ผล การประกอบพิธีกรรมของหมอเริ่ม หมอรักษาพิษงู และหมอรักษาโรคต่อ สามารถประกอบพิธีกรรมได้ทุกพื้นที่บริเวณบ้านของหมอ โดยหมอจะเป็นผู้กำหนดพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมการรักษา

4. ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม

ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม ปานวาด มากนวล (2556) ชี้ว่า หมอพื้นบ้านมีการประกอบพิธีกรรมอะไร (what) และมีวิธีการประกอบพิธีกรรมอย่างไร (How)

หมอพื้นบ้านตำบลบางจาก มีวิธีการรักษาโรคโดยจะมีการสอบถามอาการ สังเกต และวินิจฉัยโรค หลังจากนั้นทำการประกอบพิธีกรรมการรักษา โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติที่ไม่ยุ่งยาก ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ

ช่วงแรก

การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านตำบลบางจาก ช่วงแรกเป็นการสวดบูชาพระรัตนตรัย และการบูชาครูหมออาจารย์ การบูชาครูหมออาจารย์นั้นเป็นขั้นตอนที่สำคัญจะละเอียดขั้นตอนนี้ไม่ได้ เพราะหมอพื้นบ้านทุกคนมีครูหมออาจารย์โดยเป็นบรรพบุรุษที่เป็นผู้มอบวิชาความรู้และให้การเคารพสืบทอดต่อกันมา เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยคุ้มครองหมอพื้นบ้านและช่วยอำนวยความสะดวกให้ผู้ป่วยให้สัมฤทธิ์ผล ในขณะที่ทำการบูชาครูหมออาจารย์นอกจากเป็นการระลึกถึง

บุญคุณของครูหม้ออาจารย์แล้ว ยังเป็นการส่งจิตอธิษฐานถึงครูหม้อให้การรักษาครั้งนี้สำเร็จด้วยวิชาของครูที่ได้รับการสืบทอดมา และเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้ป่วยว่าการรักษาครั้งนี้เป็นการรักษาที่เป็นพิธีการมีขั้นตอนอย่างชัดเจนไปตามแบบแผนที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ทั้งนี้หม้อพื้นบ้านมีความเชื่อว่าหากไม่บูชาครูหม้ออาจารย์หรือไม่ได้ตั้งจิตอธิษฐานระลึกถึงบุญคุณของครูหม้ออาจารย์นั้นจะทำให้การรักษาไม่สัมฤทธิ์ผล และอาจจะก่อให้เกิดอันตรายได้หากรักษาไม่ถูกต้องหรือผู้ป่วยที่รักษาหายแล้วไม่นำปิ่นโตและกล้วยไปทำบุญถวายพระที่วัด ครูก็จะมาลงโทษแก่หม้อพื้นบ้าน นายผ่อง (สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2559) เล่าว่า เคยมีผู้ป่วยไม่ได้จัดเตรียมพานไหว้ครูมา ตนก็เลยโดนครูว่ากล่าวเอา นอกจากนี้ช่วงการสวดบูชาพระรัตนตรัยและการบูชาครูหม้ออาจารย์เป็นช่วงที่ช่วยให้จิตใจของผู้ป่วยให้เกิดความสงบในขณะที่ยังคงกังวลอยู่กับอาการป่วย

การบูชาครูประจำปีของหม้อพื้นบ้านในตำบลบางจากส่วนใหญ่พบว่าจะกระทำขึ้นในเดือน 6 หรือเดือน 9 ของทุกปี ของวันพฤหัสบดีแรกของสัปดาห์หรือมีการจัดขึ้น 3 ปี ต่อ 1 ครั้ง เป็นพิธีที่สืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนานแสดงออกถึงความเคารพตักตัญญูความผูกพันต่อบรรพบุรุษที่คอยให้การช่วยเหลือและปกป้องคุ้มครองลูกหลานตลอดมาและยังถือเป็นวันรวมญาติพี่น้องในสายตระกูลหม้อพื้นบ้านอีกด้วย

ช่วงที่สอง

การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหม้อพื้นบ้านหลังจากการสวดบูชาพระรัตนตรัยและการบูชาครูหม้ออาจารย์แล้ว หม้อพื้นบ้านทุกคนมีขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มีระเบียบแบบแผนการปฏิบัติที่มีลักษณะแตกต่างกันไปตามลักษณะของอาการที่เกิดขึ้นกับผู้ป่วย โดยการพิจารณาถึงขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหม้อพื้นบ้านมีวิธีการประกอบพิธีกรรมอย่างไร (How) (ปานวาด มากนวล, 2556)

ช่วงที่สาม

เป็นการบอกข้อปฏิบัติและข้อห้ามสำหรับผู้ป่วย โดยถือเป็นการให้ความร่วมมือกับหม้อพื้นบ้านในการประกอบพิธีกรรมรักษาโรคให้บรรลุสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการคือ การให้หายขาดจากโรคด้วยการจัดเตรียมสิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมและปฏิบัติตนโดยการดูแลสุขภาพหลังจากทำการรักษาตามคำแนะนำของหม้อ นอกจากนี้ผู้ป่วยได้มีโอกาสไปวัดเพื่อเป็นการทำบุญสร้างขวัญและกำลังใจแก่ผู้ป่วยเอง โดยผู้วิจัยจะแบ่งเป็นขั้นตอน ดังนี้

ตารางที่ 4 การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน

หมอพื้นบ้าน	การประกอบพิธีกรรมการรักษา	ข้อปฏิบัติและ ข้อห้ามสำหรับผู้ป่วย
หมอสมุนไพร	<ul style="list-style-type: none"> - วิธีต้มยาใช้ทั้งกระดูก มีตัวยาสมุนไพรที่สำคัญ คือ จันทน์แดง จันทน์ขาว หญ้าตีนนก และดอกคำฝอย - วิธีต้มยารุ่งโลหิต บำรุงหัวใจ มีตัวยาสมุนไพรที่สำคัญคือ ดอกไม้เกสร ประกอบด้วย ดอกพิกุล บุนนาค สารภี เกสรบัว - ขณะจัดยาท่องนะโม 3 จบ เพื่อสวดบูชาพระรัตนตรัยและระลึกถึงพระคุณของครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทตัวยาสมุนไพร เพื่อมาช่วยรักษาและต่อด้วยการท่องคาถากำกับตัวยา 3 รอบ 	<ul style="list-style-type: none"> - ให้ผู้ป่วยนำยาสมุนไพรที่หมอสอนไพรจัดให้โดยกลับไปต้มกินที่บ้าน โดยกินประมาณ 10 วัน วันละ 2 เวลา ก่อนอาหาร เพิ่มน้ำต้มทุกวันกินจนยา มีรสจืด - ห้ามผู้ป่วยกินผลไม้ที่มีรสส้ม เปรี้ยว ของหมักดอง เพราะมีฤทธิ์ทำลายสรรพคุณของยาและหากมีระดูขาวน้ำแข็ง ห้ามกิน สะตอ ลูกเนียง ของดอง ของแฉลง กลัวยสุกกินได้ แต่ห้ามกินกล้วยปิ้งเพราะจะทำให้ธาตุในร่างกายเปลี่ยนแปลง
หมอเริม	<ul style="list-style-type: none"> - นำหมากพลู ปูนแดง และใบกระท้อน หล่นหางาย มาตำกับครกแล้วนำมาผสมกับน้ำเปล่า - นำมาปิดบริเวณแผลโดยใช้รากหญ้าชิงอีก ขนไก่หรือสำลี วิธีการปิดคือ ให้ผู้ป่วยยืนหันหน้าไปทางทิศตะวันออก และให้ปิดออกจากตัวผู้ป่วย ขณะที่ปิดให้ท่องคาถา 3 รอบ - จากนั้นให้ผู้ป่วยนำหมากพลูไปปิดด้วยตนเองที่บ้านได้เพราะหมอได้ท่องคาถากำกับไว้แล้ว ให้ปิดจนครบ 3 ครั้งหรือหากมีอาการปวดแสบปวดร้อนก็สามารถปิดได้ตลอดเวลา 	<ul style="list-style-type: none"> - ห้ามผู้ป่วยกินไก่ ขนมะจิ้น กลัวย จะทำให้ผื่นจะบวมพองขึ้น - เมื่อรักษาหายแล้วให้นำปั้นโต 1 เถา พร้อมกลัวย 1 หวี ไปวัดโดยให้ระลึกถึงตาหลวงแก้วครูหมอ อาจารย์

หมอฟันบ้าน	การประกอบพิธีกรรมการรักษา	ข้อปฏิบัติและ ข้อห้ามสำหรับผู้ป่วย
หมอรักษาพิษงู	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้สมุนไพรร่วมกับการบริการมคคาถา ในการรักษาด้วยการถอนพิษงูออกจาก ร่างกาย - สมุนไพรที่ใช้มีเสลดพังพอนตัวผู้ ว่าน ดับพิษ โดยตำให้ละเอียดและนำมา ผสมกับเหล้าขาว - นำมาพอกแผล พร้อมท่องนะโม 3 จบ เพื่อบูชาพระรัตนตรัย และระลึกถึงครู หมออาจารย์และท่องคาถาเพื่อถอด ถอนพิษงู - การท่องคาถานั้นจะท่องคาถาตลอดทั่ว ทั้งตัวผู้ป่วย ตั้งแต่ศีรษะจรดปลายเท้า เพื่อเป็นการไล่พิษให้ออกจากทั่ว ร่างกาย การพอกยาสมุนไพรจะพอก 2-3 ครั้ง พอกครั้งละ 5-10 นาที - การส่งยาสมุนไพรห้ามส่งข้ามแผลและ ผ่านเท้า เนื่องจากได้ท่องคาถากำกับไว้ แล้วถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ 	<ul style="list-style-type: none"> - ขณะอยู่ในช่วงระหว่างการรักษา หรือเมื่อผู้ป่วยรักษาหายเป็นปกติ แล้ว ต้องระมัดระวังอย่าให้ถูกงูกัด ซ้ำ เพราะอาจจะทำให้เกิดอาการ รุนแรงมากกว่าเดิม - สำหรับของแสลงที่ผู้ป่วยห้ามกิน ประมาณ 3 -7 วัน คือ พวกของ หมักดอง หน่อไม้ กล้วยน้ำว่า ข้าว เหนียว เพราะหน่อไม้จะทำให้แผล คั้น ส่วนข้าวเหนียวจะทำให้ปวด เมื่อย และห้ามลอดต้นกล้วยเพราะ ลักษณะภายในของต้นกล้วยจะมี ลักษณะเป็นปล้องหรือเป็นช่อง เล็กๆ จะทำให้พิษงูเข้าร่างกายอีก ครั้งจะทำให้แผลบวมขึ้นได้อีก - เมื่อผู้ป่วยหายเป็นปกติแล้วให้ นำปิ่นโต 1 ถาดพร้อมกล้วย 1 หวี ไปวัดโดยให้ระลึกถึงครูหมอ อาจารย์และบรรพบุรุษของนาง สร้อย
หมอชี้รวด	<ul style="list-style-type: none"> - ให้ผู้ป่วยมอบขันหรือพานหมากพลู ดอกไม้ รูป เทียนให้กับหมอเพื่อบูชา พระรัตนตรัย ท่องนะโม 3 จบ และ ระลึกถึงแม่เฒ่าคงครุหมออาจารย์ - ขณะที่ท่องคาถาหมอจะใช้นิ้วชี้ใน ลักษณะหงายนิ้วชี้ขึ้น โดยชี้ไปที่บริเวณ ปากแผล พร้อมทั้งท่องคาถา 3 รอบ 	<ul style="list-style-type: none"> - ให้ผู้ป่วยเตรียมขันหรือพานหมาก พลู ดอกไม้ รูป เทียน เพื่อใช้ในการ ประกอบพิธีกรรมไหว้ครู - ให้ผู้ป่วยมาประกอบพิธีกรรมรักษา ต่อเนื่องกัน 3 ครั้ง

หมอพื้นบ้าน	การประกอบพิธีกรรมการรักษา	ข้อปฏิบัติและ ข้อห้ามสำหรับผู้ป่วย
หมอซู้รวด (ต่อ)	- วันแรกของการรักษาแผลจะบวม จากนั้น แผลก็จะเริ่มตื้นขึ้นจนหายเป็นปกติ	- เมื่อรักษาหายแล้วให้นำปิ่นโตไปวัด 1 เถา
หมอรักษาโรคต่อ	<p>วิธีการรักษาต่อเนื้อ คือ</p> <ul style="list-style-type: none"> - นำน้ำเปล่าใส่ขันแล้วนำครกตำข้าว ครอบไว้ ให้ผู้ป่วยนั่งบนครกโดยหัน หน้าไปทางทิศตะวันออก - หมอผู้รักษาจะต้องเดินมาจากทิศ ตะวันออกพร้อมกับระลึกถึงครูหมอ ของตาดิจิตว่ามาช่วยตัดต่อให้หาย - นำป้อยตาเดี่ยวครอบลงบนดวงตาข้าง ที่เป็นต่อเนื้อ จากนั้นหมอนำเนื้อหมู หรือเนื้อวัวมาวางบนป้อยตาเดี่ยว แล้ว ท่องนะโม 3 จบ ระลึกถึงบุญคุณของ ครูหมอของนายจิตช่วยรักษาต่อให้หาย และต่อด้วยการท่องคาถา - ขณะท่องคาถาจะ ตัดเนื้อหมูทิ้งออก 3 ครั้ง โดยให้ท่องคาถา 3 รอบ - นำน้ำที่ครอบไว้ได้ครกตำข้าวให้ผู้ป่วย ล้างหน้า โดยขณะล้างหน้าจะต้องหัน หน้าไปทางทิศตะวันออก ทั้งนี้การนำ น้ำออกจากใต้ครกตำข้าวจะต้องยก ครกในลักษณะที่หงายขึ้น 	<ul style="list-style-type: none"> - การเตรียมตัวของผู้ป่วยโดยให้ ผู้ป่วยเดินทางมาถึงบ้านหมอก่อน รุ่งเช้าเวลาประมาณ 5:30 น. และ ห้ามผู้ป่วยล้างหน้าหลังจากตื่นนอน - ผู้ป่วยที่เป็นโรคต่อเนื้อให้นำเนื้อ หมูหรือเนื้อวัวมาเอง - เมื่อหมอผู้รักษาประกอบพิธีกรรม การรักษาเสร็จจะกล่าวว่ “หายแล้วนะ” และให้ผู้ป่วยกล่าว ตอบรับว่า “หายแล้ว” - ผู้ป่วยจะต้องมาประกอบพิธีกรรม การรักษาต่อเนื่องกัน 3 ครั้ง - เมื่อผู้ป่วยหายเป็นปกติแล้วให้ นำปิ่นโต 1 เถาพร้อมกล้วย 1 หวี ไปถวายพระที่วัดโดยให้ระลึกถึง บุญคุณของครูหมออาจารย์ของตา จิต

หมอพื้นบ้าน	การประกอบพิธีกรรมการรักษา	ข้อปฏิบัติและ ข้อห้ามสำหรับผู้ป่วย
หมอรักษาโรคต่อ (ต่อ)	<p><u>วิธีการรักษาต่อสาร</u> คือ</p> <ul style="list-style-type: none"> - นำน้ำเปล่าใส่ขันแล้วนำครกตำข้าว ครอบไว้ ให้ผู้ป่วยนั่งบนครกโดยหัน หน้าไปทางทิศตะวันออก - หมอผู้รักษาจะต้องเดินมาจากทิศ ตะวันออกพร้อมกับระลึกถึงครูหมอ ของตาดิจิตว่ามาช่วยตัดต่อให้หาย - นำป้อยตาเดียวครอบลงบนดวงตาข้าง ที่เป็นต่อสาร จากนั้นหมอนำ ข้าวสารมาวางบนป้อยตาเดียว แล้ว ท่องนะโม 3 จบ ระลึกถึงบุญคุณของ ครูหมอของนายจิตช่วยรักษาต่อให้หาย และต่อด้วยการท่องคาถา - ขณะท่องคาถาจะตัดข้าวสารทิ้งออก 3 ครั้ง โดยให้ท่องคาถา 3 รอบ - นำน้ำที่ครอบไว้ใต้ครกตำข้าวให้ผู้ป่วย ล้างหน้า โดยขณะล้างหน้าจะต้องหัน หน้าไปทางทิศตะวันออก ทั้งนี้การนำ น้ำออกจากใต้ครกตำข้าวจะต้องยก ครกในลักษณะที่หงายขึ้น 	<ul style="list-style-type: none"> - การเตรียมตัวของผู้ป่วยโดยให้ ผู้ป่วยเดินทางมาถึงบ้านหมอก่อน รุ่งเช้าเวลาประมาณ 5:30 น. และ ห้ามผู้ป่วยล้างหน้าหลังจากตื่นนอน - ผู้ป่วยที่เป็นโรคต่อสารให้นำ ข้าวสาร 1 กำมือ - เมื่อหมอผู้รักษาประกอบพิธีกรรม การรักษาเสร็จจะกล่าวว่า “หายแล้วนะ” และให้ผู้ป่วยกล่าว ตอบรับว่า “หายแล้ว” - ผู้ป่วยจะต้องมาประกอบพิธีกรรม การรักษาต่อเนื่องกัน 3 ครั้ง - เมื่อผู้ป่วยหายเป็นปกติแล้วให้นำ ปืนโต 1 เถาพร้อมกล้วย 1 หวี ไป ถวายพระที่วัดโดยให้ระลึกถึงบุญ คุณของครูหมออาจารย์ของตาดิจิต

หมอพื้นบ้าน	การประกอบพิธีกรรมการรักษา	ข้อปฏิบัติและ ข้อห้ามสำหรับผู้ป่วย
<p>หมอหยิกพยาธิ (พะยาด)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - การรักษาเริ่มต้นด้วยการท่อนะโม 3 จบ พร้อมทั้งระลึกถึงบุญคุณครูหมออาจารย์ - ขณะท่อนะโมจะการรักษาโดยการใช้มือหยิกนิ้วมือและนิ้วเท้าทุกนิ้วตลอดจนหน้าผาก ในลักษณะที่เล็บหัวมือกับเล็บนิ้วชี้จิกที่เนื้อแล้วบิดใช้นิ้วหัวแม่มือกับนิ้วชี้หนีบเนื้อเพียงเล็กน้อย โดยท่อนะโม 3 รอบ - หมอผูกข้อมือด้วยสายสิญจน์เพื่อเป็นการเรียกขวัญและกำลังใจให้กลับมาสู่ตัวผู้ป่วย - หลังจากทำการรักษา 2 วัน หากผู้ป่วยยังคงมีเส้นสีเขียวที่นิ้วชี้ แต่อาการถ่ายเป็นสีเขียว ตัวบิดลดลงหรือหายไป แสดงว่าใกล้หายแล้ว เพราะเส้นสีเขียวที่นิ้วชี้มักจะหายช้าและหายเป็นลำดับสุดท้าย 	<ul style="list-style-type: none"> - ให้ผู้ป่วยจัดพานหมาก พลุ ธูป เทียน มีค่าราคา 10 บาท - ควรตัดเล็บมือเล็บเท้าให้สั้นอยู่เสมอ ดูแลความสะอาดของร่างกายและเสื้อผ้า และของใช้ของเล่นควรทำความสะอาดอย่างสม่ำเสมอ - เมื่อผู้ป่วยรักษาหายแล้วให้นำปิ่นโต 1 ถาดพร้อมกล้วย 1 หวี ไปวัด โดยให้ระลึกถึงครูหมออาจารย์และบรรพบุรุษของนายผ่องและเพื่อเป็นขวัญกำลังใจแก่ผู้ป่วย

พิธีกรรมกับการสื่อความหมาย

การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านมีการวิเคราะห์พฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ตามแนวทางของวิกเตอร์ เทอร์เนอร์ (พิเชฐ สายพันธ์, 2539 อ้างถึงใน ปานวาด มากนวล, 2556) ปานวาด มากนวล (2556) ชี้ว่า มีวิธีการรักษาโรคที่สามารถแบ่งได้ 2 วิธีคือ วิธีการรักษาที่มีผลทางด้านร่างกายและวิธีการรักษาที่มีผลทางด้านจิตใจ การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน ตำบลบางจาก พบว่า มีวิธีการรักษาที่มีผลทางด้านร่างกาย ได้แก่ หมอสมุนไพรรักษาโดยให้ผู้ป่วยดื่มยาสมุนไพร ซึ่งสมุนไพรดังกล่าวได้มีการทอคาถากำกับไว้แล้ว หมอเริ่มใช้สมุนไพรรักษาโดยการปิดตัวยานร่างกายบริเวณที่มีบาดแผลเป็นรักษาแผลเพื่อป้องกันมิให้แผลเกิดรอยดำ หมอรักษาพิษงูจะใช้ยาสมุนไพรพอกบริเวณแผลโดยมีสรรพคุณช่วยรักษาและดูดพิษงูออกจากร่างกาย และวิธีการรักษาที่มีผลทางด้านจิตใจโดยแสดงออกในรูปแบบที่เป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ที่ปรากฏในขณะประกอบพิธีกรรมรักษา ได้แก่ หมอรักษาโรคต่อใช้มีดตัดเนื้อหมูโดยการเปรียบเนื้อหมูเป็นต่อเนื้อของผู้ป่วยให้หายขาด หมอหยิกพยาธิ (พะยาด) จะใช้มือหยิกนิ้วมือและนิ้วเท้าทุกนิ้ว ตลอดจนจนหน้าผากของผู้ป่วย และหมอชัวร์จะใช้นิ้วชี้ในลักษณะหงายนิ้วขึ้นโดยชี้ไปที่บริเวณปากแผล วิธีการรักษาดังกล่าวเป็นสิ่งที่หมอพื้นบ้านทุกคนต่างก็คำนึงถึงจิตใจของผู้ป่วยเป็นหลักสำคัญ

ทั้งนี้ พฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน ตำบลบางจาก สามารถพิจารณาวิธีการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน พบว่า การบูชาครูหมออาจารย์ เป็นขั้นตอนที่หมอพื้นบ้านจะระลึกถึงครูหมออาจารย์ผู้เป็นเจ้าของวิชา เป็นการขออนุญาตประกอบพิธีกรรมการรักษาและขอให้ครูช่วยคุ้มครองผู้ป่วยในขณะทำการรักษา และยังเป็นขั้นตอนที่แสดงให้เห็นถึงการเริ่มต้นของการประกอบพิธีกรรมการรักษา หมอพื้นบ้านอยู่ในฐานะที่เป็นบุคคลที่มีวิชาความรู้ความสามารถคือ มีคาถาที่สามารถรักษาผู้ป่วยให้หายได้มีการอ้างถึงคุณพระศรีรัตนตรัย เป็นบุคคลสำคัญที่ควบคุมการดำเนินการประกอบพิธีกรรม พิธีกรรมได้จากการทอมนะโม 3 จบ ก่อนการทอคาถาที่จะทำการรักษาผู้ป่วย เพื่อเป็นการสร้างความศรัทธา แสดงให้เห็นถึงความมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของพระศรีรัตนตรัย วิธีการรักษาดังกล่าวของหมอพื้นบ้านอยู่ในฐานะพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมพบว่า มีความหมายที่สื่อถึงการรักษาโรค โดยหมอพื้นบ้านทุกคนมีการปฏิบัติเหมือนกันคือ การอาศัยอำนาจความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในขณะประกอบพิธีกรรมรักษา คือ พระรัตนตรัย ครูหมออาจารย์ และการทอคาถาขณะทำการรักษา

จากการพิจารณาการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านที่อยู่ในฐานะพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรม และมีการสื่อความหมายถึงการรักษาโรคนั้น ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ถึงอุปกรณ์และตัวยาสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านใช้ในการประกอบพิธีกรรมรักษาโรคโดยจะอธิบายถึงการสื่อความหมายของอุปกรณ์แต่ละชนิดว่ามีการสื่อความหมายถึงรักษาโรคอย่างไร และสรรพคุณของตัวยาสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านใช้ในการรักษาโรคโดยสามารถแบ่งได้ดังนี้

ตารางที่ 5 การวิเคราะห์พฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรม

หมอพื้นบ้าน	พฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรม	การสื่อความหมายถึงการรักษาโรค	สรรพคุณ
หมอสมุนไพร	<p><u>ยาใช้ที่ประดิษฐ์</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. น้ำต้ม 2. ตวยาสสมุนไพรที่สำคัญประกอบด้วย <ul style="list-style-type: none"> - จันทน์แดง - จันทน์ขาว - หญ้าตีนนก - ดอกคำฝอย 	<ul style="list-style-type: none"> - การชำระล้างโรคภัย - การทำลายล้างโรคภัย 	<p><u>จันทน์แดง</u> ใช้ทำยาหอม มีสรรพคุณดับพิษไข้ แก้ไข้ตัวร้อนที่เกิดจากน้ำดี แก้เลือดออกตามไรฟัน มีรสยาขม ผาดน้อย แก้ไขเพื่อดีโลหิต แก้พิษไข้ภายนอก แก้เสโทพิกการ บำรุงหัวใจ (จินดาพร ฐริพัฒน์นางษ์, 2539, น. 171)</p> <p><u>จันทน์ขาว</u> มีรสหวาน สรรพคุณบำรุงประสาท บำรุงเนื้อหนังให้สดชื่น แก้อ่อนในกระหายน้ำ แก้ตับปอดและดีพิกการ แก้เหงื่อตกหนัก ขับพยาธิ (วุฒิ วุฒิธรรมเวช, 2541, น. 47)</p> <p><u>หญ้าตีนนก</u> มีสรรพคุณ รสขมชุ่ม แก้ไขเพื่อดีพิกการ ดีแห้ง แก้อ่อนในกระหายน้ำ แก้ไขและบำรุงธาตุ (กัญจนนา ติวีเศษ, ศิริรัตน์ รุ่งเล็ก, โกศลชัยประสิทธิ์กุล, กัลยา วัชงเงิน, 2537, น. 29)</p>

หมอพื้นบ้าน	พฤติกรรมสัญลักษณ์ และวัตถุสัญลักษณ์ที่ ปรากฏในพิธีกรรม	การสื่อความหมาย ถึงการรักษาโรค	สรรพคุณ
	<p><u>ยาบำรุงโลหิต</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. น้ำต้ม 2. ตัวยาสมุนไพรดอกไม้ เกสรมี 4 ชนิด <p>ประกอบด้วย</p> <ul style="list-style-type: none"> - ดอกพิกุล - ดอกบุนนาค - ดอกสารภี - เกสรดอกบัว 	<ul style="list-style-type: none"> - การชำระล้างโรคภัย - การทำลายล้างโรคภัย 	<p><u>ดอกคำฝอย</u></p> <p>มีสรรพคุณบำรุงโลหิต และน้ำเหลืองให้เป็นปกติ แก้แสบร้อนตามผิวหนัง บำรุงโลหิตระดูสตรีให้ บริบูรณ์ (กัญจนนา ติวีเศษ, ศิริรัตน์ ร่างเล็ก, โกศล ชัย ประสิทธิกุล, กัลยา วะซึ่ง เงิน, 2537, น. 9)</p> <p>หมอสมนไพรจะนำดอกไม้ เกสรทั้ง 4 ชนิด คือ ดอก พิกุล ดอกบุนนาค ดอก สารภี และเกสรดอกบัวมา ใช้รักษาาร่วมกันซึ่งเป็นตั วยาสมุนไพรสำคัญที่ใช้ใน การต้มยาบำรุงหัวใจ เพื่อ แต่งเลือดเพิ่มเลือดให้กับ ร่างกาย (หลวงพ่อนันต์, สัมภาษณ์ วันที่ 25 กันยายน 2559)</p>

หมอพื้นบ้าน	พฤติกรรมสัญลักษณ์ และวัตถุสัญลักษณ์ที่ ปรากฏในพิธีกรรม	การสื่อความหมาย ถึงการรักษาโรค	สรรพคุณ
หมอเริ่ม	1. ไบกระทอนหล่นหางย 2. หมาก 3. พลุ 4. ปูนแดง 5. ขณะปัดยาให้ผู้ป่วย หน้า ไปทางทิศ ตะวันออกและ ให้ปัด ออกจากตัวผู้ป่วย	<ul style="list-style-type: none"> - การให้เชื้อและแผล หายออกจากร่างกาย ลักษณะที่หายขึ้นนั้น ซึ่งคนในท้องถิ่นได้จะ ออกเสียงคำว่า “หาย” เป็น “หาย” เป็นการเปรียบถึง การ ให้แผลของเริ่มหาย - การถือเคล็ดของหมอ พื้นบ้านว่าให้เริ่มหาย นั้นเหมือนกับการใช้ไบ กระทอนที่หล่นหางย - การให้พิษหรือเชื้อ โรคออกจากร่างกาย 	<p><u>ไบกระทอน</u> มีสรรพคุณ เป็นยาดับเย็นจะมีฤทธิ์ช่วย รักษาอาการปวดแสบ ปวด ร้อนของแผลเริ่ม (นางเกสร, สัมภาษณ์วันที่ 10 ธันวาคม 2559)</p> <p><u>หมาก</u> มีรสฝาด สรรพคุณ ช่วยรักษาสมานแผล (นางเกสร, สัมภาษณ์วันที่ 10 ธันวาคม 2559)</p> <p><u>พลุ</u> รสเผ็ดเมา มีสรรพคุณ แก้ท้องอืดท้องเฟื่อง แก้ ปวด ฟกช้ำ ฆ่าเชื้อโรค หนองฝีผิวหนังโรค แก้การ อักเสบของเยื่อจมูก บรรเทาอาการโรคทาง ผิวหนัง (เพ็ญญา ทรัพย์ เจริญ และกัญญา ตีวิเศษ, 2542, น. 148)</p> <p><u>ปูนแดง</u> มีสรรพคุณช่วย รักษาแผล ให้แผลแห้ง (นางเกสร, สัมภาษณ์วันที่ 10 ธันวาคม 2559)</p>

หมอฟันบ้าน	พฤติกรรมสัญลักษณ์ และวัตถุสัญลักษณ์ที่ ปรากฏในพิธีกรรม	การสื่อความหมาย ถึงการรักษาโรค	สรรพคุณ
หมอรักษา พิษงู	1. ตัวยาสมนไพร - เสลดพังพอนตัวผู้ - ว่านดับพิษ 2. เหล้าขาว 3. นำเสลดพังพอนและ ว่านดับพิษ มาตำให้ ละเอียด และนำมา ผสมกับเหล้าขาวแล้ว จึงนำมาพอกแผล	- การฆ่าและชำระล้าง สิ่งที่ไม่ดีให้ออกจาก ร่างกายไป - การปกปิด ดูดพิษ ออกเพื่อให้แผลนั้น หาย	เสลดพังพอนตัวผู้ ใบมีรส ขม มีสรรพคุณรักษาโรค ผื่นหนัง รักษาอาการแพ้ อักเสบ แผลงสัตว์กัดต่อย (ภูมิพิษภัย สุขวารรณ, 2535, น.61) ว่านดับพิษ มีสรรพคุณ ถอนพิษ บรรเทาอาการ ปวด แก่เคล็ดขัดยอกฟก ช้ำ (นางสร้อย, สัมภาษณ์ วันที่ 11 ธันวาคม 2559) เหล้าขาว มีสรรพคุณดับ เย็นโดยมีฤทธิ์ช่วยดูดพิษงู ใช้ฆ่าเชื้อโรค (นางสร้อย, สัมภาษณ์วันที่ 11 ธันวาคม 2559)
หมอชี้รวด	- การชี้แผลต้องใช้นิ้วชี้ โดยชี้ลักษณะที่หาย นิ้วขึ้น	- การชี้นิ้วเปรียบเป็น ประโยคคำสั่งให้แผล นั้นหาย - การที่ให้นิ้วชี้อยู่ใน ลักษณะที่หายขึ้น นั้น ซึ่งคนในท้องถิ่น ใต้จะออกเสียงคำว่า “หาย” เป็น “หาย” เป็นการเปรียบถึง การให้แผลนั้นหาย	

หมอพั้นบ้าน	พฤติกรรมสัญลักษณ์ และวัตถุสัญลักษณ์ที่ ปรากฏในพิธีกรรม	การสื่อความหมาย ถึงการรักษาโรค	สรรพคุณ
หมอรักษา โรคต้อ	<ol style="list-style-type: none"> 1. น้ำ 2. การใช้มีดตัดเนื้อหรือตัดข้าวสาร 3. ป้อยตาเดียวหรือเรียกอีกอย่างว่า กะลาตาเดียว 4. เนื้อหมูหรือเนื้อวัว 5. ข้าวสาร 1 กำมือ 6. ครกตำข้าว 7. ชันน้ำ 8. ขณะผู้ป่วยล้างหน้าจะต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันออก 9. การนำน้ำออกจากใต้ครกตำข้าวจะต้องยกครกในลักษณะที่หงายขึ้น 	<ul style="list-style-type: none"> - การชำระล้าง - การทำลาย การตัดขาดจากโรคร้าย - การปกป้องคุ้มครองจากโรคร้าย - เปรียบเป็นโรคต้อเนื้อ - เปรียบเป็นโรคต้อสาร - การให้โรคต้อออกจากร่างกาย - ลักษณะที่หงายขึ้นนั้น ซึ่งคนในท้องถิ่นใต้จะออกเสียงคำว่า “หงาย” เป็น “หาย” ก็เป็นการเปรียบถึงการให้หายจากโรค 	<p>ป้อยตาเดียว หรือเรียกอีกอย่างว่า กะลาตาเดียว โดยในอดีตคนไทย มีการนำกะลาตาเดียวมาทำเป็นเครื่องรางของขลัง เพราะมีความเชื่อว่าสามารถป้องกันสิ่งที่เป็นอัปมงคลได้</p> <p>ครกตำข้าว เป็นอุปกรณ์ในครัวเรือนที่ในอดีตใช้ตำข้าวเปลือกให้เป็นข้าวสาร</p> <p>ชันน้ำ ใช้ใส่น้ำที่ครอบไว้ใต้ครกตำข้าวมาให้ผู้ป่วยล้างหน้าหลังจากทำการรักษาเสร็จแล้ว</p>
หมอหยิก พยาธิ (พะยาด)	<ol style="list-style-type: none"> 1. รักษาผู้ป่วยโดยการ “หยิก” โดยจะหยิกที่นิ้วมือและเท้าทุกนิ้วตลอดที่หน้าผาก 2. ผูกข้อมือของผู้ป่วยด้วยสายสิญจน์ 	<ul style="list-style-type: none"> - การบีบ ซ้ำและทำลายตัวพยาธิ - การเรียกขวัญกลับสู่ผู้ป่วย ช่วยปกป้องคุ้มครอง และเพื่อความ เป็นสิริมงคลแก่ผู้ป่วย 	

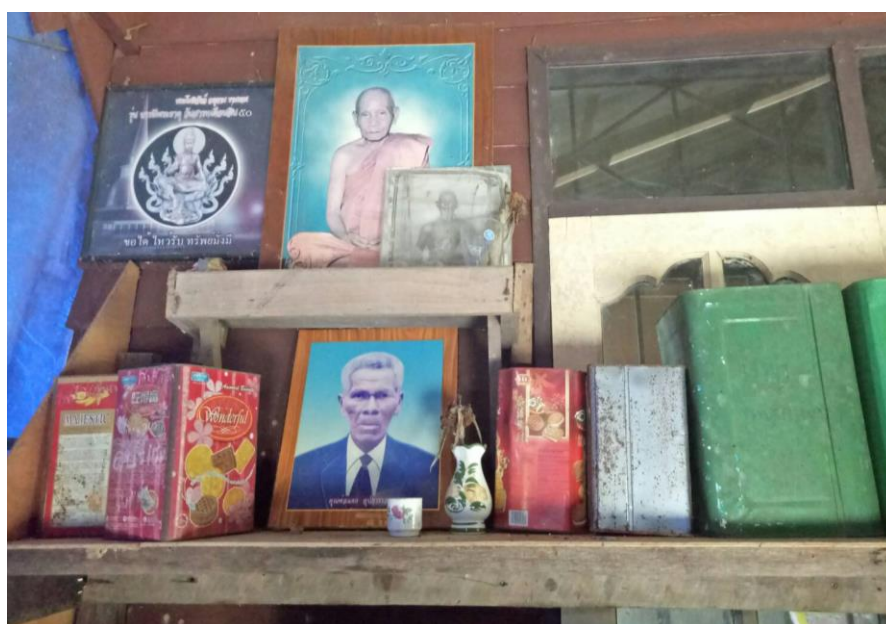
จากการแสดงตารางดังกล่าวพิจารณาได้ว่า พฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านนั้น เป็นสิ่งที่ได้รับสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ โดยเป็นความรู้ความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดมาให้ลูกหลานซึ่งความรู้เหล่านี้สามารถสร้างประโยชน์แก่ชาวบ้านและคนในสังคมปัจจุบัน เป็นการแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพเบื้องต้นของชาวบ้านในชุมชน พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านทำให้ทราบถึงพฤติกรรมการรักษาของหมอพื้นบ้านว่ามีการสื่อความหมายถึงรักษาโรค โดยเป็นวิธีการรักษาที่มีผลทางด้านจิตใจที่เป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ การรักษาโรคของหมอพื้นบ้านที่มีการสื่อความหมายถึงรักษาโรคนั้นเป็นการอาศัยอำนาจความเชื่อของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในขณะที่ประกอบพิธีกรรมการรักษาคือ พระรัตนตรัย ครูหมออาจารย์ และการท่องคาถาสำหรับวัตถุสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมการรักษาโรค ได้แก่ ตัวยาสุมานไพร มีด ป๋อยตาเดียว ครกตำขาว เนื้อหมู เนื้อวัว ข้าวสาร น้ำ และเหล้าขาว สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งของที่สามารถหาได้ง่ายภายในท้องถิ่นและที่สำคัญคือ ตัวยาสุมานไพรที่มีอยู่ในชุมชนถือเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์และคุ้มค่า แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนที่มีระบบการดูแลสุขภาพที่สามารถดูแลช่วยเหลือกันเองภายในชุมชนได้ในหลายมิติ

การวิเคราะห์องค์ประกอบการสื่อสารและพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน พบว่า การประกอบพิธีกรรมของหมอพื้นบ้านมีวิธีการรักษาที่ไม่ยุ่งยาก สิ่งสำคัญที่หมอพื้นบ้านมีการยึดถือปฏิบัติตามบรรพบุรุษจากการได้รับสืบทอดต่อกันมาคือ การประกอบพิธีกรรมการรักษาจะมีการบูชาพระรัตนตรัยและการท่องคาถา ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่มีความสัมพันธ์อยู่กับความเชื่อ และความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนาของหมอพื้นบ้านและผู้ป่วย รวมถึงความเชื่อในการนับถือครูหมออาจารย์ว่าเป็นผู้อำนวยผลการรักษาโรคให้สัมฤทธิ์ผล

หิ้งบูชาของหมอฟันบ้านผู้ที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการรักษาโรค

หิ้งบูชาที่มีความสำคัญโดยสรุปคือ นี่เป็นการเสริมสร้างขวัญและกำลังใจทั้งแก่หมอ ฟันบ้านและผู้ป่วยที่มารับการรักษา นอกจากนี้หิ้งดังกล่าวยังเป็นที่เคารพสักการบูชาแก่หมอฟันบ้าน และผู้ป่วย โดยเชื่อว่าการศรัทธาต่อครูหมออาจารย์จะอำนวยความสะดวกในการรักษาโรคให้เป็นไปอย่าง รวดเร็วและสัมฤทธิ์ผล มีข้อสังเกตว่าหิ้งบูชาที่ประกอบอยู่ในพิธีกรรมการรักษาโรคมียี่ 2 หิ้งคือ หิ้งบูชา พระ และหิ้งบูชาครูหมออาจารย์ ต่อไปนี้ผู้วิจัยขออภิปรายหิ้งบูชาของหมอฟันบ้านแต่ละคน ดังนี้

1. หิ้งบูชาของหมอสมุนไพร

ภาพที่ 34 หิ้งบูชาพระและหิ้งบูชาครูหมออาจารย์ของหมอสมุนไพร
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2560

หิ้งบูชาของหมอสมุนไพรมี 2 หิ้งคือ หิ้งบูชาพระและหิ้งบูชาครูหมออาจารย์ หิ้งบูชา ดังกล่าวมีการจัดวางอยู่ภายในห้องเก็บตัวยาสมนไพร เพราะวิธีการรักษาโรคของหมอสมุนไพรมีการ อาศัยอำนาจพระสงฆ์และครูหมออาจารย์ที่เป็นเจ้าของวิชาการรักษาโรคมาร่วมช่วยอำนวยความสะดวกให้ สัมฤทธิ์ผลและเป็นผู้ที่ทำหน้าที่คอยดูแลรักษาตัวยาสมนไพรภายในห้อง ลักษณะการวางหิ้งบูชาคือ วางติดกับผนังของห้องเก็บตัวยาสมนไพร โดยจัดวางให้หิ้งบูชาพระอยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่าหิ้งบูชาครู หมออาจารย์ เนื่องจากพระเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เปรียบเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าที่ครูหมออาจารย์

หมอสุมไพร และคนในบ้านให้ความเคารพบูชา นอกจากนี้ยังพบว่าหิ้งบูชาพระมีการวางรูปของหมอชิวโกมารภักข์ซึ่งเป็นแพทย์ประจำตัวของพระพุทธรเจ้า ผู้เป็นบรมครูของการแพทย์แผนไทยแต่จะเป็นรูปที่มีขนาดเล็กกว่ารูปของพระ ทั้งนี้พระและหมอชิวโกมารภักข์จึงเป็นที่เคารพบูชาของหมอแดง อุปการรอด ผู้เป็นบิดาและครุหม้ออาจารย์ของหมอสุมไพรเมื่อครั้งยังมีชีวิต พิจารณาจากการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคที่ได้รับการสืบทอดมาจะต้องมีการสวดบูชาพระรัตนตรัยก่อนทำการรักษาให้ผู้ป่วย เพื่อเป็นการเตรียมจิตของผู้ป่วยให้เกิดความสงบและเป็นการขอให้อำนาจของคุณพระศรีรัตนตรัยมาช่วยคุ้มครองในขณะที่ทำการรักษาและช่วยให้การรักษาที่นั่นสัมฤทธิ์ผล การจัดวางหิ้งบูชาพระและหิ้งบูชาครุหม้ออาจารย์จัดวางโดยการหันหน้าไปทางด้านทิศใต้ก็ได้แต่ห้ามหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันตก นางเกสร (สัมภาษณ์วันที่ 30 มกราคม 2561) กล่าวว่า หิ้งบูชาพระหรือหิ้งบูชาครุหม้ออาจารย์จัดวางหันหน้าไปทางด้านทิศใต้ก็ได้ แต่ห้ามหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันตก เพราะทิศตะวันตกเป็นทิศของคนตาย จะไม่เหมาะสม ทั้งนี้ การจัดวางหิ้งบูชาพระและหิ้งบูชาครุหม้ออาจารย์ที่สามารถจัดวางหันหน้าไปทางด้านทิศใต้ก็ได้แต่ห้ามหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันตกตามความเชื่อ นั้น อาจส่งผลให้พระและครุหม้ออาจารย์ที่หมอสุมไพรบูชา มีฤทธิ์เดช มีพลังและอำนาจสามารถปกป้องคุ้มครองได้ และหากจัดวางผิดทิศอาจส่งผลไม่ดีต่อหมอสุมไพรได้

การบูชาของหมอสุมไพร แบ่งออกเป็น 2 แบบคือ การบูชาในวันพระและการบูชาใหญ่ประจำปี

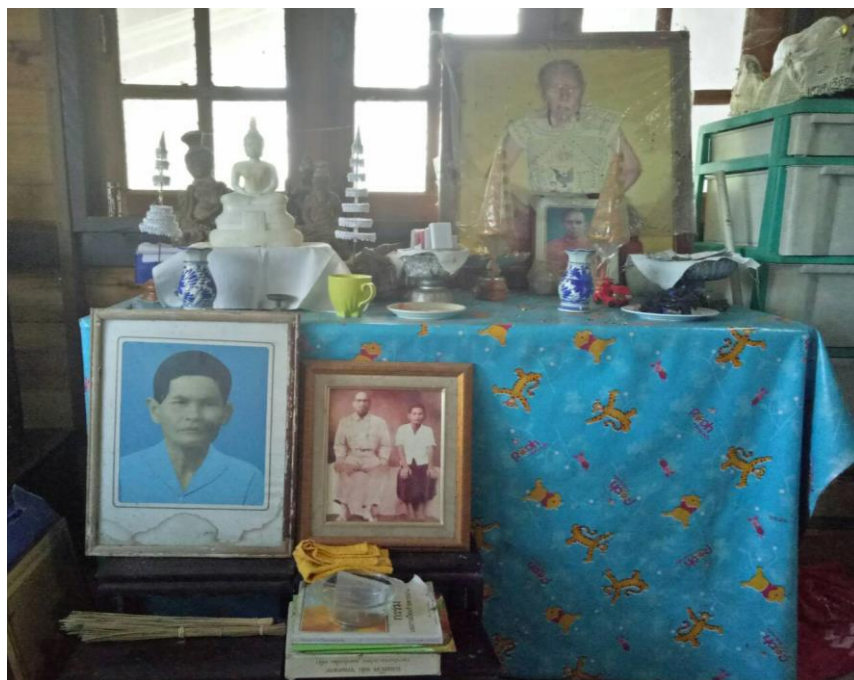
1. การบูชาในวันพระ

การบูชาในวันพระของหมอสุมไพร ตรงกับวันขึ้น 8 ค่ำ วันขึ้น 15 ค่ำ วันแรม 8 ค่ำ และวันแรม 15 ค่ำ มีการสวดบูชาพระรัตนตรัย ถวายดอกไม้ และธูปเทียน

2. การบูชาใหญ่ประจำปี

การบูชาใหญ่ประจำปีของหมอสุมไพรเป็นพิธีไหว้ครุหม้อยาโดยจัดขึ้นในเดือน 9 ของวันพฤหัสบดีแรกของสัปดาห์ เป็นวันข้างขึ้น โดยมีความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมาว่า วันพฤหัสบดีเป็นวันไหว้ครู เป็นวันดีเหมือนกับชื่อของวันที่ลงท้ายด้วยคำว่า “ดี” การเลือกเดือน 9 ในการจัดพิธีไหว้ครูนั้นเพราะเลข 9 เป็นเลขมงคลถือว่าเป็นเดือนที่ดีจะทำกิจสิ่งใดก็เจริญก้าวหน้า ทั้งนี้ ในพิธีไหว้ครุหม้อยาของหมอสุมไพรมีการนิมนต์พระสงฆ์ 5 รูป จัดบายศรี 9 ชั้น ดับที่ 12 (ข้าวตอก ดอกไม้ หนามพลู ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ขนมหั่ว ขนมงา ขนมโค กล้วย อ้อย หัวหมู เป็ด ไก่) หลวงพ่ออนันต์ (สัมภาษณ์วันที่ 25 กันยายน 2559) กล่าวว่า หากหม้อไม่มีการจัดพิธีไหว้ครูจะทำให้การรักษาไม่ศักดิ์สิทธิ์และไม่สามารถรักษาผู้ป่วยให้หายได้ การบูชาใหญ่ประจำปีของหมอสุมไพรจะมีลูกหลานในสายตระกูลมาเข้าร่วมพิธีเพื่อเป็นการระลึกถึงบุญคุณของครุหม้ออาจารย์และบรรพบุรุษและเพื่อเป็นการแสดงตนว่าตนเองเป็นลูกหลานในสายตระกูลของหมอสุมไพร นอกจากนี้ยังมีผู้ป่วยที่มารับการรักษาที่ได้มีการบนบานไว้ว่าขอให้หายจากอาการป่วยก็จะเดินทางมาเข้าร่วมพิธีไหว้ครูด้วยถือเป็นการตอบแทนพระคุณและระลึกถึงบุญคุณของครุหม้ออาจารย์ที่ช่วยรักษาให้ตนหายจากอาการเจ็บป่วย

2. โต๊ะบูชาของหมอเริ่ม

ภาพที่ 35 โต๊ะบูชาพระและโต๊ะบูชาครูหมออาจารย์ของหมอเริ่ม
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2560

โต๊ะบูชาของหมอเริ่มมี 2 โต๊ะ คือ โต๊ะบูชาพระบูชาครูหมออาจารย์ และโต๊ะบูชาบรรพบุรุษ โต๊ะบูชาดังกล่าวจะจัดวางอยู่ภายในชั้นบนของบ้าน เพราะพระเป็นของสูงที่หมอเริ่มและคนในบ้านให้ความเคารพบูชาโดยจัดเป็นห้องขนาดเล็กมีหน้าต่างทั้งด้านหลังและด้านข้างเพื่อให้อากาศถ่ายเทได้สะดวกขณะจุดธูปเทียนบูชา ลักษณะการจัดโต๊ะบูชาของหมอเริ่มคือ จัดวางติดกับผนังบ้าน จัดวางให้โต๊ะบูชาพระบูชาครูหมออาจารย์อยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่าโต๊ะบูชาบรรพบุรุษ เนื่องจากพระพุทธรูปเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เปรียบเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่บรรพบุรุษและครูหมออาจารย์เคารพบูชาเมื่อครั้งยังมีชีวิต พิจารณาจากการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคที่ได้รับการสืบทอดมาจะต้องมีการสวดบูชาพระรัตนตรัยก่อนทำการรักษาให้ผู้ป่วย เพื่อเป็นการเตรียมจิตของผู้ป่วยให้เกิดความสงบและเป็นการขอให้อำนาจของคุณพระศรีรัตนตรัยมาช่วยคุ้มครองในขณะทำการรักษาและช่วยให้การรักษาที่นั่นสัมฤทธิ์ผล การจัดโต๊ะบูชาพระบูชาครูหมออาจารย์ของหมอเริ่มนอกจากจะมีการวางพระพุทธรูปไว้สำหรับบูชาแล้วยังมีการวางรูปของตาหลวงแก้ว ไชยทอง ผู้เป็นครูหมออาจารย์ของหมอเริ่มเพื่อเป็นการให้ความเคารพบูชาและเมื่อมีการประกอบพิธีกรรมการรักษาหมอเริ่มจะมีการตั้งจิตอธิษฐานระลึกถึงบุญคุณในวิชาความรู้ที่ครูหมออาจารย์ได้มอบให้ การจัดวางโต๊ะบูชาพระและโต๊ะบูชาครูหมออาจารย์จัดวางโดยการหันหน้าไปทางด้านทิศใดก็ได้แต่ห้ามหันหน้า

ไปทางด้านทิศตะวันตก นางเกสร (สัมภาษณ์วันที่ 30 มกราคม 2561) กล่าวว่า โตะบูชาพระหรือโตะบูชาครูหม้ออาจารย์จัดวางหันหน้าไปทางด้านทิศใดก็ได้ แต่ห้ามหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันตก เพราะทิศตะวันตกเป็นทิศของคนตาย จะไม่เหมาะสม ทั้งนี้ การจัดวางโตะบูชาพระและโตะบูชาครูหม้ออาจารย์ที่สามารถจัดวางหันหน้าไปทางด้านทิศใดก็ได้แต่ห้ามหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันตกตามความเชื่อ นั้น อาจส่งผลให้พระและครูหม้ออาจารย์ที่หม้อเริ่มบูชา มีฤทธิ์เดช มีพลังและอำนาจสามารถปกป้องคุ้มครองได้ และหากจัดวางผิดทิศอาจส่งผลไม่ดีต่อหม้อเริ่มหรือคนที่อาศัยอยู่ในบ้านได้

การบูชาของหม้อเริ่ม แบ่งออกเป็น 2 แบบคือ การบูชาในวันพระและการบูชาใหญ่ประจำปี

1. การบูชาในวันพระ

การบูชาในวันพระของหม้อเริ่ม ตรงกับวันขึ้น 8 ค่ำ วันขึ้น 15 ค่ำ วันแรม 8 ค่ำ และวันแรม 15 ค่ำ มีการสวดบูชาพระรัตนตรัย ถวายดอกไม้ ธูปเทียน และหากมีเวลากว้างหม้อเริ่มจะเข้าวัดฟังธรรมเทศนา

2. การบูชาใหญ่ประจำปี

การบูชาใหญ่ประจำปีของหม้อเริ่มเป็นพิธีไหว้ครูโดยจะจัดขึ้นพร้อมกับพิธีไหว้ครูของหม้อสมุนไพร่โดยจัดขึ้นในเดือน 9 ของวันพฤหัสบดีแรกของสัปดาห์ เป็นวันข้างขึ้น โดยมีความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมาว่า วันพฤหัสบดีเป็นวันไหว้ครู เป็นวันดีเหมือนกับชื่อของวันที่ลงท้ายด้วยคำว่า “ดี” การเลือกเดือน 9 ในการจัดพิธีไหว้ครูนั้นเพราะเลข 9 เป็นเลขมงคลถือว่าเป็นเดือนที่ดีจะทำการสิ่งใดก็เจริญก้าวหน้า ทั้งนี้ในพิธีไหว้ครูหม้อยาของหม้อสมุนไพร่มีการนิมนต์พระสงฆ์ 5 รูป จัดบายศรี 9 ชั้น ดับที่ 12 (ข้าวตอก ดอกไม้ หนากพลู ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ขนมถั่ว ขนมงา ขนมโค กล้วย อ้อย หัวหมู เป็ด ไก่) การบูชาใหญ่ประจำปีของหม้อเริ่มจะมีลูกหลานในสายตระกูลมาเข้าร่วมพิธีเพื่อเป็นการระลึกถึงบุญคุณของครูหม้ออาจารย์และบรรพบุรุษ และเพื่อเป็นการแสดงตนว่าตนเองเป็นลูกหลานในสายตระกูลของหม้อเริ่ม นอกจากนี้ยังมีผู้ป่วยที่มารับการรักษาที่ได้มีการบบานไว้ว่าขอให้หายจากอาการป่วยก็จะเดินทางมาเข้าร่วมพิธีไหว้ครูด้วย ถือเป็นการตอบแทนพระคุณและระลึกถึงบุญคุณของครูหม้ออาจารย์ที่ช่วยรักษาให้ตนหายจากอาการเจ็บป่วย

3. หิ้งบูชาของหมอรัक्षाพิษณุ

ภาพที่ 36 หิ้งบูชาพระของหมอรัक्षाพิษณุ
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2560

ภาพที่ 37 หิ้งบูชาครูหมออาจารย์ของหมอรัक्षाพิษณุ
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2560

หิ้งบูชาของหมอรักษาพิษงูมี 2 หิ้ง คือ หิ้งบูชาพระและหิ้งบูชาครุหมออาจารย์ ลักษณะการจัดวางหิ้งบูชาพระของหมอรักษาพิษงูคือ หิ้งบูชาพระจัดวางติดกับผนังของบ้านจัดอยู่ในมุมที่เป็นสัดส่วน สำหรับหิ้งบูชาครุหมออาจารย์มีการวางรูปถ่ายของนายเรือง ทองพิจิตร ผู้เป็นบิดา และครุหมออาจารย์ของหมอรักษาพิษงู โดยจัดวางติดกับเสากลางบ้าน พิจารณาจากความเหมาะสม และจัดวางให้หิ้งบูชาพระอยู่ในตำแหน่งที่สูง เพราะพระเป็นของสูงที่หมอรักษาพิษงูและคนในบ้านให้ความเคารพบูชา และเนื่องจากพระพุทธรูปเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เปรียบเป็นตัวแทนของพระพุทธรูปเจ้า เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่บรรพบุรุษและครุหมออาจารย์เคารพบูชาเมื่อครั้งยังมีชีวิต พิจารณาจากการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคที่ได้รับการสืบทอดมาจะต้องมีการสวดบูชาพระรัตนตรัยก่อนทำการรักษา เพื่อเป็นการเตรียมจิตของผู้ป่วยให้เกิดความสงบและเป็นการขอให้อำนาจของคุณพระศรีรัตนตรัยมาช่วยคุ้มครองในขณะที่ทำการรักษาและช่วยให้การรักษาที่สัมฤทธิ์ผล การจัดวางหิ้งบูชาจะต้องจัดให้หิ้งบูชาหันหน้าไปทางทิศตะวันออก นายเปื้อน (สัมภาษณ์วันที่ 30 มกราคม 2561) กล่าวว่า หิ้งบูชาพระต้องวางหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเพราะทิศตะวันออกเป็นทิศของบิดามารดา หากหันไปทางทิศอื่นจะดูไม่ค่อยเหมาะสม ทั้งนี้ การจัดวางหิ้งบูชาพระและหิ้งบูชาครุหมออาจารย์ที่จะต้องจัดวางโดยการหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันออกตามความเชื่อที่ว่าจะส่งผลให้พระและครุหมออาจารย์ที่หมอรักษาพิษงูบูชามีฤทธิ์เดช มีพลังและอำนาจสามารถปกป้องคุ้มครองได้ และหากจัดวางผิดทิศอาจจะส่งผลไม่ดีต่อหมอรักษาพิษงูหรือคนที่อาศัยอยู่ในบ้านได้

การบูชาของหมอรักษาพิษงู แบ่งออกเป็น 2 แบบคือ การบูชาในวันพระและการบูชาใหญ่

1. การบูชาในวันพระ

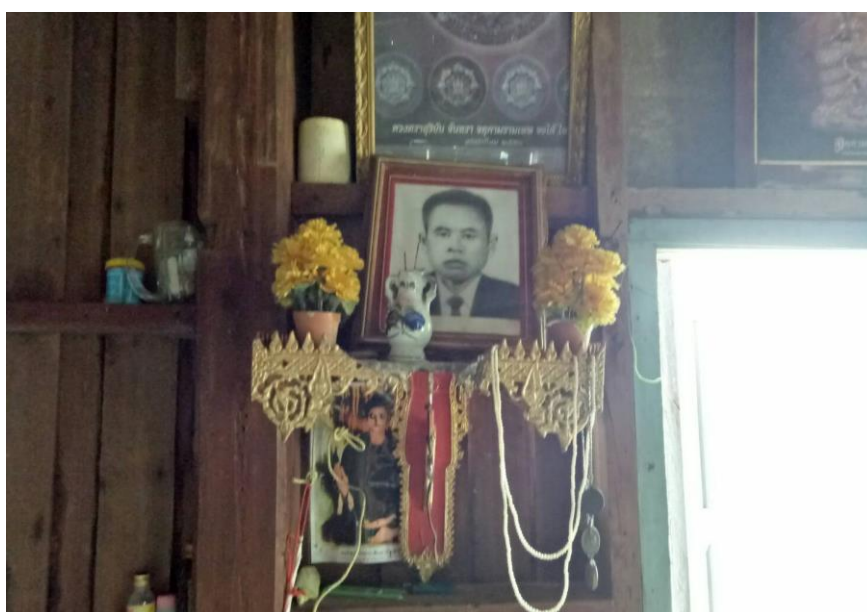
การบูชาในวันพระของหมอรักษาพิษงู ตรงกับวันขึ้น 8 ค่ำ วันขึ้น 15 ค่ำ วันแรม 8 ค่ำ และวันแรม 15 ค่ำ มีการสวดบูชาพระรัตนตรัย ถวายดอกไม้ ธูปเทียน และหากมีเวลาว่างในวันพระ หมอรักษาพิษงูจะนำปิ่นโตไปถวายพระที่วัด หรือเมื่อผู้ป่วยคนใดหายเป็นปกติแล้ว แต่ไม่สามารถนำปิ่นโตไปถวายพระที่วัดได้ หมอรักษาพิษงูจะอาสาปิ่นโตไปถวายพระที่วัดให้เอง

2. การบูชาใหญ่

การบูชาใหญ่ของหมอรักษาพิษงูเป็นการจัดพิธีไหว้ครูเพื่อระลึกถึงบุญคุณของครุหมออาจารย์ เป็นการตอบแทนพระคุณของพ่อและบรรพบุรุษจัดในเดือน 9 การเลือกจัดพิธีไหว้ครูในเดือน 9 นั้นถือความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมาว่าเลข 9 เป็นเลขมงคล เป็นเดือนที่ดีจะทำกิจสิ่งใดก็เจริญก้าวหน้า โดยจัดขึ้น 3 ปีต่อ 1 ครั้ง นางสร้อย (สัมภาษณ์วันที่ 11 ธันวาคม 2559) เล่าว่า เมื่อก่อนจัดพิธีไหว้ครูทุกปี แต่ไม่กี่ปีมานี้ตนได้ขอครุหมออาจารย์ว่าจะจัดให้ 3 ปีต่อ 1 ครั้ง เพราะตอนนี้ข้าวของราคาแพงขึ้น การจัดพิธีไหว้ครูครั้งหนึ่งนั้นก็ต้องใช้เงินลงทุนจำนวนมากและต้องขอความช่วยเหลือจากญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านมาช่วยกันจัดบายศรี ทำขนม แต่ในวันพระใหญ่หรือหากมีโอกาสหมอรักษาพิษงูจะทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้ครุหมออาจารย์เสมอ ในพิธีไหว้ครูของหมอรักษาพิษงู มีการนิมนต์พระมาถวายเพลที่บ้าน จัดบายศรี ดับที่ 12 (ข้าวตอก ดอกไม้ หมากพลู ขนม

ต้มแดง ขนมห่มขาว ขนมห่มกล้วย ขนมนงา ขนมห่มโค กล้วย อ้อย หัวหมู เป็ด ไก่) การบูชาใหญ่ของหมอรักษา พิษงูจะมีลูกหลานในสายตระกูลมาเข้าร่วมพิธีเพื่อเป็นการระลึกถึงบุญคุณของครูหม้ออาจารย์และบรรพบุรุษ และเพื่อเป็นการแสดงตนว่าตนเองเป็นลูกหลานในสายตระกูลของหมอรักษาพิษงู หรืออาจมีหมอพื้นบ้านที่รู้จักกันมาเข้าร่วมพิธีไหว้ครูด้วย

4. หิ้งบูชาของหมอชีรวด

ภาพที่ 38 หิ้งบูชาพระของหมอชีรวด
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2560

หิ้งบูชาของหมอชีรวดมีเพียงหิ้งบูชาพระ หิ้งบูชาดังกล่าวจะจัดวางอยู่ภายในชั้นบนของบ้าน เพราะพระเป็นของสูงที่หมอชีรวดและคนในบ้านให้ความเคารพบูชา ลักษณะการจัดวางหิ้งบูชาพระของหมอชีรวดคือจัดวางติดกับผนังของบ้านพิจารณาจากความเหมาะสมและจัดวางให้อยู่ในตำแหน่งที่สูง เนื่องจากพระพุทธรูปเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เปรียบเป็นตัวแทนของพระพุทธรูปเจ้าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่บรรพบุรุษและครูหม้ออาจารย์เคารพบูชาเมื่อครั้งยังมีชีวิต พิจารณาจากการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคที่ได้รับการสืบทอดมาจะต้องมีการสวดบูชาพระรัตนตรัยก่อนทำการรักษา การจัดวางหิ้งบูชาจะต้องจัดให้หิ้งบูชาหันหน้าไปทางทิศตะวันออก นายเบื่อน (สัมภาษณ์วันที่ 30 มกราคม 2561) กล่าวว่า หิ้งบูชาพระต้องวางหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเพราะทิศตะวันออกเป็นทิศของบิดามารดา หากหันไปทางทิศอื่นจะดูไม่ค่อยเหมาะสม ทั้งนี้ การจัดวางหิ้งบูชาพระจะต้องจัดวางโดยการหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันออกตามความเชื่อที่ว่าจะส่งผลให้พระที่หมอชีรวดบูชามีฤทธิ์เดช

มีพลังและอำนาจสามารถปกป้องคุ้มครองได้ และหากจัดวางผิดทิศอาจส่งผลไม่ดีต่อหมอซี้รวด์หรือคนที่อาศัยอยู่ในบ้านได้

นอกจากนี้หิ้งบูชาพระเป็นสิ่งสำคัญในการประกอบพิธีกรรมการรักษาเพราะหมอซี้รวด์จะมีการสวดบูชาพระรัตนตรัยบริเวณหน้าหิ้งบูชาพระก่อนทำการรักษาให้ผู้ป่วย เพื่อเป็นการเตรียมจิตของผู้ป่วยให้เกิดความสงบและเป็นการขอให้อำนาจของคุณพระศรีรัตนตรัยมาช่วยคุ้มครองในขณะที่ทำการรักษาและช่วยให้การรักษาที่นั่นสัมฤทธิ์ผล ทั้งนี้พบว่า หมอซี้รวด์ไม่ได้มีการจัดวางหิ้งบูชาสำหรับครูหม้ออาจารย์เป็นการเฉพาะ แต่หมอซี้รวด์จะทำการบูชาครูหม้ออาจารย์ เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคให้กับผู้ป่วยโดยจะออกชื่อครูหม้ออาจารย์คือ “แม่แต่ม่าคง” และมีการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้ครูหม้ออาจารย์ตลอดมา

การบูชาของหมอซี้รวด์ แบ่งออกเป็น 2 แบบคือ การบูชาในวันพระและการบูชาครูหม้ออาจารย์เมื่อมีผู้ป่วยมารับการรักษา

1. การบูชาในวันพระ

การบูชาในวันพระของหมอซี้รวด์ ตรงกับวันขึ้น 8 ค่ำ วันขึ้น 15 ค่ำ วันแรม 8 ค่ำ และวันแรม 15 ค่ำ มีการสวดบูชาพระรัตนตรัย ถวายดอกไม้ ธูปเทียน และหากมีเวลาว่างในวันพระ หมอซี้รวด์จะมีการนำปิ่นโตไปถวายพระที่วัด

2. การบูชาครูหม้ออาจารย์เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมการรักษาผู้ป่วย

การบูชาครูหม้ออาจารย์ของหมอซี้รวด์จะมีการบูชาครูหม้ออาจารย์ก่อนทำการรักษาให้ผู้ป่วย โดยการตั้งจิตอธิษฐานออกชื่อ “แม่แต่ม่าคง” เพื่อเป็นการบอกกล่าวครูหม้ออาจารย์ว่าจะทำการรักษา ขอให้มาช่วยคุ้มครองและอำนวยความสะดวกให้สัมฤทธิ์ผล เครื่องบูชาที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมรักษาคือ ดอกไม้ ธูปเทียน ค่าราดแล้วแต่ความศรัทธาของผู้ป่วย หรือเมื่อผู้ป่วยคนใดหายเป็นปกติแล้ว แต่ไม่สามารถนำปิ่นโตไปถวายพระที่วัดได้ หมอซี้รวด์จะอาสา นำปิ่นโตไปถวายพระที่วัดให้เอง

5. หิ้งบูชาของหมอรักษาโรคต่อ

ภาพที่ 39 หิ้งบูชาพระของหมอรักษาโรคต่อ
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2560

ภาพที่ 40 หิ้งบูชาบรรพบุรุษของหมอรักษาโรคต่อ
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2560

หิ้งบูชาของหมอรักษาโรคต่อมี 2 หิ้ง คือ หิ้งบูชาพระและหิ้งบูชาบรรพบุรุษ การจัดวางหิ้งบูชาของหมอรักษาโรคต่อมีการให้จัดบริเวณภายในบ้านโดยอยู่ในมุมที่เป็นสัดส่วน จัดวางหิ้งบูชาพระและหิ้งบูชาบรรพบุรุษอยู่ในแนวเดียวกัน แต่จัดให้หิ้งบูชาพระอยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่าหิ้งบูชาบรรพบุรุษเพราะพระสงฆ์เปรียบเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนในบ้านและบรรพบุรุษให้ความเคารพบูชาเมื่อครั้งยังมีชีวิต พิจารณาจากการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคที่ได้รับการสืบทอดมาจะต้องมีการสวดบูชาพระรัตนตรัยก่อนทำการรักษาให้ผู้ป่วย เพื่อเป็นการเตรียมจิตของผู้ป่วยให้เกิดความสงบและเป็นการขอให้อำนาจของคุณพระศรีรัตนตรัยมาช่วยคุ้มครองในขณะที่ทำการรักษาและช่วยให้การรักษาที่นั่นสัมฤทธิ์ผล ทั้งนี้การจัดวางหิ้งบูชาบรรพบุรุษของหมอรักษาโรคต่อขึ้นเพื่อเป็นการให้ความเคารพและบูชาที่ท่านช่วยดูแล ปกป้อง คุ้มครองดูแลคนในบ้านให้มีความสุขปราศจากภัยอันตรายทั้งปวง การจัดวางให้หิ้งบูชาพระและหิ้งบูชาบรรพบุรุษหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ (สัมภษณวันที่ 30 มกราคม 2561) กล่าวว่า หิ้งบูชาพระต้องวางหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือเพราะทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นทิศของบิดามารดา หากหันไปทางทิศอื่นจะดูไม่ค่อยเหมาะสม ทั้งนี้การจัดวางหิ้งบูชาพระและหิ้งบูชาครุหมออาจารย์ที่จะต้องจัดวางโดยการหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือตามความเชื่อนั้นอาจส่งผลให้พระและครุหมออาจารย์ที่หมอรักษาโรคต่อบูชามีฤทธิ์เดช มีพลังและอำนาจสามารถปกป้องคุ้มครองได้ และหากจัดวางผิดทิศอาจส่งผลไม่ดีต่อหมอรักษาโรคต่อหรือคนที่อาศัยอยู่ในบ้านได้

ทั้งนี้พบว่า หมอรักษาโรคต่อไม่ได้มีการจัดวางหิ้งบูชาครุหมออาจารย์เป็นการเฉพาะ นายจิต (สัมภษณวันที่ 20 ธันวาคม 2560) กล่าวว่า เพราะเป็นวิชาการรักษาโรคที่ได้รับการสืบทอดมาจากผีหรือเป็นวิชาผีบอกจึงไม่ได้มีการจัดวางหิ้งบูชาครุหมออาจารย์ที่เป็นกิจจะลักษณะ แต่ตนก็ให้ความเคารพนับถือ บูชา และทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้ครุหมออาจารย์อยู่เสมอ นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงการทำความสะอาดหิ้งบูชาดังกล่าวด้วยว่า พระและบรรพบุรุษที่ท่านช่วยดูแล ปกป้อง คุ้มครองบ้านและคนที่อาศัยอยู่ในบ้าน นอกจากเราจะบูชาแล้วจะต้องมันดูแลรักษาความสะอาดของหิ้งบูชาด้วยเหมือนกับท่านที่คอยดูแลรักษาเราเป็นอย่างดี โดยจะทำความสะอาดหิ้งบูชาในคืนปีใหม่ มีการสวดบูชาพระรัตนตรัย ถวายดอกไม้ ธูปเทียนเพื่อเป็นการต้อนรับเจ้าเมืองใหม่

การบูชาของหมอรักษาโรคต่อ แบ่งออกเป็น 2 แบบคือ การบูชาในวันพระและการบูชาใหญ่ประจำปี

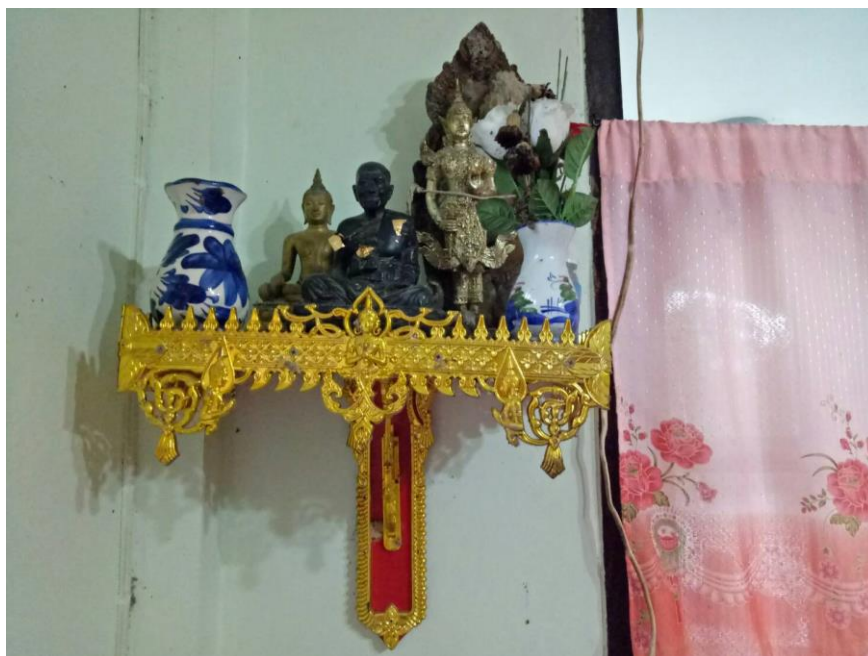
1. การบูชาในวันพระ

การบูชาในวันพระของหมอรักษาโรคต่อตรงกับ วันขึ้น 8 ค่ำ วันขึ้น 15 ค่ำ วันแรม 8 ค่ำ และวันแรม 15 ค่ำ มีการสวดบูชาพระรัตนตรัย ถวายดอกไม้ ธูปเทียน และถวายน้ำหน้าพระพุทธรูป ทั้งนี้การเติมน้ำที่ตั้งถวายหน้าพระพุทธรูปจะต้องมันดูแลอยู่เสมอกอยเติมน้ำมิให้ขาด เพราะน้ำเป็นสัญลักษณ์ของความสะอาดบริสุทธิ์ ชุ่มชื้น ร่มเย็น มีความเชื่อว่าจะทำให้คนที่อาศัยอยู่ในบ้านมีชีวิตที่ราบรื่น อยู่เย็นเป็นสุข และมีจิตใจสงบตั้งน้ำที่เรานำไปถวาย

2. การบูชาใหญ่ประจำปี

การบูชาใหญ่ประจำปีของหมอรักษาโรคต่อ จัดขึ้นในเดือน 5 ตรงกับวันสงกรานต์ โดยเป็นวันที่ลูกหลาน และญาติพี่น้องเดินทางกลับบ้านถือได้ว่า “วันรวมญาติ” เป็นการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว และถือเป็นการต้อนรับปีใหม่ไทย มีการนิมนต์พระสงฆ์มาถวายเพลที่บ้าน การถวายสังฆทาน และถวายปัจจัยแด่พระสงฆ์

6. หิ้งบูชาของหมอหยิกพยาธิ (พะยาด)

ภาพที่ 41 หิ้งบูชาพระของหมอหยิกพยาธิ (พะยาด)

ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2560

ภาพที่ 42 หิ้งบูชาครูหม้ออาจารย์ของหม้อหยิกพยาธิ (พะยาด)
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2560

หิ้งบูชาของหม้อหยิกพยาธิ (พะยาด) มี 2 หิ้ง คือ หิ้งบูชาพระและหิ้งบูชาครูหม้ออาจารย์ ลักษณะการตั้งหิ้งบูชาของหม้อหยิกพยาธิ (พะยาด) คือ จัดวางติดกับผนังภายในบ้านโดยให้จัดหิ้งบูชาพระอยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่าหิ้งบูชาครูหม้ออาจารย์ เนื่องจากพระพุทธรูปเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เปรียบเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่บรรพบุรุษและครูหม้ออาจารย์เคารพบูชา เมื่อครั้งยังมีชีวิต พิจารณาจากการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคที่ได้รับการสืบทอดมาจะต้องมีการสวดบูชาพระรัตนตรัยก่อนทำการรักษา การจัดวางหิ้งบูชาจะต้องจัดให้หิ้งบูชาหันหน้าไปทางทิศตะวันออก นายเปื้อน (สัมภาษณ์วันที่ 30 มกราคม 2561) กล่าวว่า หิ้งบูชาพระต้องวางหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเพราะทิศตะวันออกเป็นทิศของบิดามารดา หากหันไปทางทิศอื่นจะดูไม่ค่อยเหมาะสม ทั้งนี้ การจัดวางหิ้งบูชาพระและหิ้งบูชาครูหม้ออาจารย์ที่จะต้องจัดวางโดยการหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันออกตามความเชื่อนั้น อาจส่งผลให้พระและครูหม้ออาจารย์ที่หม้อหยิกพยาธิ (พะยาด) บูชามีฤทธิ์เดช มีพลังและอำนาจสามารถปกป้องคุ้มครองเราได้ และหากจัดวางผิดทิศอาจจะส่งผลไม่ดีต่อหม้อหยิกพยาธิ (พะยาด) หรือคนที่อาศัยอยู่ในบ้านได้

นอกจากนี้ หิ้งบูชาเป็นสิ่งสำคัญในการประกอบพิธีกรรมการรักษาเพราะหม้อหยิก (พะยาด) จะมีการสวดบูชาพระรัตนตรัยบริเวณหน้าหิ้งบูชาพระก่อนทำการรักษาให้ผู้ป่วยเพื่อเป็นการเตรียมจิตของผู้ป่วยให้เกิดความสงบและเป็นการขอให้อำนาจของคุณพระศรีรัตนตรัยมาช่วยคุ้มครองในขณะที่ทำการรักษาและช่วยให้การรักษานั้นสัมฤทธิ์ผล สำหรับหิ้งบูชาครูหม้ออาจารย์มีการนำของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคซึ่งได้รับการสืบทอดจากนายคล้อย นิลสุวรรณ ผู้เป็นบิดาและครูหม้ออาจารย์ มาจัดวางไว้บูชาบนหิ้งของครูหม้ออาจารย์อีกด้วย

การบูชาของหมอหยิกพยาธิ (พะยาด) แบ่งออกเป็น 2 แบบคือ การบูชาในวันพระ และการบูชาใหญ่ประจำปี

1. การบูชาในวันพระ

การบูชาในวันพระของหมอหยิกพยาธิ (พะยาด) ตรงกับวันขึ้น 8 ค่ำ วันขึ้น 15 ค่ำ วันแรม 8 ค่ำ และวันแรม 15 ค่ำ มีการสวดบูชาพระรัตนตรัย ถวายดอกไม้ รูปเทียน

2. การบูชาใหญ่ประจำปี

การบูชาใหญ่ประจำปีของหมอหยิกพยาธิ (พะยาด) เป็นการจัดพิธีไหว้ครู โดยจัดขึ้นในเดือน 6 ของวันพฤหัสบดี โดยมีความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมาว่า วันพฤหัสบดีเป็นวันไหว้ครู เป็นวันดี เหมือนกับชื่อของวันที่ลงท้ายด้วยคำว่า “ดี” การเลือก 6 ในการจัดพิธีไหว้ครูนั้นเพราะเดือน 6 เป็นเดือนที่มีอาหารกับข้าวกับปลาอุดมสมบูรณ์ สามารถจัดหาของที่ใช้ในพิธีไหว้ครูได้ง่าย กล้วยนา ติวีเศษ, อุไรวรรณ รอดจันทร์ และโกศิล ชัยประสิทธิกุล (2544, น.8) กล่าวว่า การจัดพิธีไหว้ครูในเดือน 6 เพราะเป็นเดือนที่ฝนกำลังตก เป็นเดือนมงคลที่พระพุทธเจ้าทรงประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ทั้งนี้ ในพิธีไหว้ครูของหมอหยิกพยาธิ (พะยาด) มีการนิมนต์พระสงฆ์ จัดบายศรี ดับที่ 12 (ข้าวตอก ดอกไม้ หมากพลู ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ขนมหั่ว ขนมงา ขนมโค กล้วย อ้อย หัวหมู เป็ด ไก่) การบูชาใหญ่ประจำปีของหมอหยิกพยาธิ (พะยาด) จะมีลูกหลานเดินทางมาเข้าร่วมพิธีเพื่อเป็นการระลึกถึงบรรพบุรุษ เป็นวันรวมญาติ และถือเป็นการแสดงตนว่าตนเองเป็นลูกหลานในสายตระกูลของหมอหยิกพยาธิ (พะยาด) และในบางปีอาจจะมีการเลือกลูกหลานในสายตระกูลให้มารับการสืบทอดวิชา หรือลูกหลานใดมีความตั้งใจและสนใจในวิชาหมอหยิกพยาธิ (พะยาด) ก็จะทำถ่ายทอดวิชาให้ในวันดังกล่าว

หิ้งบูชาของหมอพื้นบ้านผู้ที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการรักษาโรคที่ประกอบอยู่ในพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านตำบลบางจากนั้นมี 2 หิ้งคือ หิ้งบูชาพระ และหิ้งบูชาครุหมออาจารย์ ทั้งนี้พบว่า หมอชัวร์วดและหมอรักษาโรคต่อไม่ได้มีการจัดวางหิ้งบูชาครุหมออาจารย์เป็นการเฉพาะ แต่หมอดังกล่าวได้ทำการบูชาครุหมออาจารย์ในวันพระ และมีการจัดบูชาใหญ่ประจำอยู่เสมอ การจัดวางหิ้งบูชาพระ และหิ้งบูชาครุหมออาจารย์เป็นการจัดวางขึ้นตามความเชื่อที่ว่าพระเปรียบเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ครุหมออาจารย์ และบรรพบุรุษให้ความสำคัญและให้ความเคารพบูชาจึงมีการจัดวางในตำแหน่งที่สูงกว่าหิ้งบูชาครุหมออาจารย์ และหิ้งบูชาบรรพบุรุษ หิ้งบูชาดังกล่าวเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่หมอบ้านพื้นบ้าน คนที่อาศัยอยู่ในบ้าน และผู้ป่วยที่มารับการรักษาให้ความเคารพบูชาเพราะมีความเชื่อว่าเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้การรักษาให้สัมฤทธิ์ผล การบูชาของหมอพื้นบ้านมีการบูชาในวันพระ การบูชาเมื่อมีการประกอบพิธีกรรมรักษาโรค และการบูชาประจำปี เพื่อเป็นแสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณโดยเป็นการตอบแทนครุหมออาจารย์ที่ท่านให้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้ และถือเป็นการส่งผลบุญให้กับครุหมออาจารย์ เมื่อท่านได้รับผลบุญดังกล่าวแล้วท่านก็จะสนับสนุนในหน้าที่ของหมอพื้นบ้านต่อไป

บทบาททางวัฒนธรรมในภูมิปัญญาการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน

การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลจากการศึกษาพบว่า พิธีกรรมที่ใช้ในการรักษาโรคและการป้องกันโรคล้วนส่งผลต่อทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ โดยมีความสอดคล้องกับบริบททางด้านวัฒนธรรมของชาวบ้านที่มีความสัมพันธ์กับภูมิปัญญาการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านที่นำมาใช้ประกอบพิธีกรรมการรักษาผู้ป่วย ได้แก่ 1. ความเชื่อความศรัทธา และ 2. การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. ความเชื่อความศรัทธา

ภายในตำบลบางจากเป็นที่ตั้งของวัดจำนวน 7 แห่ง ชาวบ้านส่วนใหญ่มีการนับถือศาสนาพุทธ โดยหมอพื้นบ้านและชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ มีความเชื่อและศรัทธาร่วมกันในพระพุทธศาสนา เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน มีการนำแนวทางคำสอนของพระพุทธศาสนามาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะในด้านของคำสอนให้คนพึ่งตนเองได้ซึ่งหมอพื้นบ้านได้นำหลักการพึ่งตนเองมาใช้ประกอบอาชีพการเป็นหมอพื้นบ้านที่สามารถดูแลสุขภาพของตนเองได้ในระดับหนึ่ง และยังสามารถเป็นที่พึ่งให้แก่ชาวบ้านทั้งในด้านการแก้ไขปัญหาสุขภาพและเป็นที่ปรึกษาตลอดจนเป็นที่ยอมรับนับถือของชาวบ้าน

จากการสังเกตการประกอบพิธีกรรมก่อนการทำการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน มีการนำพระพุทธศาสนามาเป็นขั้นตอนการประกอบรักษาพิจารณาตั้งแต่มีการเริ่มประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคจนกระทั่งจบพิธีกรรมรักษาที่มีการ “ท่องนะโม 3 จบ” เป็นบทสวดนมัสการนอบน้อมบูชาพระพุทธเจ้า อันเป็นศาสดาของพุทธศาสนา การตั้งจิตระลึกอธิษฐานถึงครูหมออาจารย์ การใช้คาถาที่มีข้อความอ้างถึงพระตรีมูรติ และเมื่อผู้ป่วยรักษาหายแล้วหมอพื้นบ้าน มีการแนะนำให้ผู้ป่วยไปทำบุญที่วัด วิธีการรักษาดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นได้ว่าหมอพื้นบ้านมีความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และครูหมออาจารย์ อันเป็นสิ่งสำคัญที่คอยช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกการรักษาผู้ป่วยให้สัมฤทธิ์ผล โดยเป็นการสร้างความเชื่อมั่นในตัวหมอพื้นบ้านเอง และผู้ป่วยว่าการรักษามีการนำพระพุทธศาสนามาช่วยในการรักษาให้สัมฤทธิ์ผล อันเป็นสิ่งที่ตั้งอยู่บนความเชื่อความศรัทธาดั้งเดิมของหมอพื้นบ้านและผู้ป่วยแล้ว ทั้งนี้ผู้ป่วยทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ที่มีความเชื่อและความศรัทธาในตัวหมอพื้นบ้านเพราะการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านได้รับการสืบทอดอย่างมีแบบแผนมาจากบรรพบุรุษ ตลอดจนความเชื่อที่ได้รับจากการแนะนำแนะของผู้ป่วยที่เคยได้รับการรักษาและหายเป็นปกติมีส่วนช่วยให้ผู้ป่วยมีความเชื่อและตัดสินใจที่จะเลือกรับการรักษาโรคกับหมอพื้นบ้าน และผู้วิจัยพบว่า มีผู้ป่วยที่นับถือต่างศาสนาและผู้ป่วยที่มีความรู้ความสามารถในทางการแพทย์แผนปัจจุบันมาเข้ารับการรักษาโรคกับหมอพื้นบ้าน พิจารณาได้ว่าถึงแม้ว่าจะเป็นการกระทำพิธีกรรมที่ต่างศาสนาและต่างรูปแบบวิธีการรักษา ผู้ป่วยยังคงให้ความเชื่อมั่นในการประกอบ

พิธีกรรมการรักษาโรคกับหมอพื้นบ้านเพียงเพื่อหวังจะให้ตนหายจากความเจ็บป่วยโดยมีจุดมุ่งหมาย เช่นเดียวหมอพื้นบ้านคือ ช่วยเหลือให้ผู้ป่วยพ้นทุกข์จากภาวะความเจ็บป่วย

2. การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น

จากผลการศึกษาการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า การรักษาโรคของหมอพื้นบ้านเป็นการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นอย่างพืชสมุนไพรมาใช้ โดยมีการปลูกไว้บริเวณบ้านเพื่อเป็นการรองรับผู้ป่วยได้ทันที่หรือชาวบ้านบางหลังคาเรือนมีการปลูกสมุนไพรไว้ หมอพื้นบ้านสามารถขอเพื่อนำมาใช้รักษาผู้ป่วยได้ ถือเป็นการมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน การมีสมุนไพรใช้ภายในท้องถิ่นของตนเองทำให้หมอพื้นบ้านและชาวบ้านสามารถอุ่นใจและคลายความกังวลได้ว่ามีความปลอดภัย เพราะเป็นการปลูกด้วยตนเองโดยปราศจากการใช้สารเคมี โดยก่อนเก็บตัวยาสสมุนไพรจะต้องมีการบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทางหรือเทวดาผู้ที่สถิตอยู่บริเวณนั้นด้วยว่า “การเก็บครั้งนี้เป็นการเก็บเพื่อรักษาผู้ป่วย เพื่อแม่บุญแม่กุศล” (หลวงพ่อนันต์, สัมภาษณ์วันที่ 25 กันยายน 2559) เห็นได้ว่าถึงแม้จะมีสมุนไพรอยู่ในท้องถิ่นของตนเอง หมอพื้นบ้านต้องให้ความเคารพนับถือ เชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในธรรมชาติและทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น นอกจากนี้ตัวยาสสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นแล้ว ยังพบอีกว่าหมอรักษาโรคต้องมีการนำป๋อยตาเดียวหรือเรียกอีกอย่างว่ากะลาตาเดียวนำมาใช้อุปกรณ์ประกอบในการรักษาโรค เป็นวัตถุที่มีอยู่ในธรรมชาติ เป็นของที่สามารถขุดได้ ซึ่งคนในอดีตนิยมนำมาทำเป็นเครื่องรางของขลัง เพราะมีความเชื่อว่าป๋อยตาเดียวจะสามารถช่วยป้องกันสิ่งที่เป็นอัปมงคลได้ โดยมีบทบาทในการตอบสนองความมั่นคงทางด้านจิตใจให้กับผู้ป่วยด้วยอีกทางหนึ่ง

ทั้งนี้ การรักษาโรคของหมอพื้นบ้านที่มีการนำสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ในการรักษาหรือนำวัตถุสิ่งของที่มีอยู่ในธรรมชาติมาอุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคให้กับผู้ป่วยนั้นถือได้ว่าเป็นการนำสิ่งที่ทรงคุณค่าในธรรมชาติในท้องถิ่นของตนเองมาใช้ให้เกิดประโยชน์และคุ้มค่า สามารถช่วยชาวบ้านในเรื่องของค่าใช้จ่ายซึ่งมีราคาถูกลงกว่ายาแผนปัจจุบัน จนสามารถตอบสนองปัญหาด้านสุขภาพของชาวบ้านได้

บทบาทพิธีกรรมการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน

จากการศึกษาพิธีกรรมการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นภูมิปัญญาทางด้านวัฒนธรรมความเชื่อที่มีการสืบทอดต่อกัน มาจากบรรพบุรุษ แสดงให้เห็นได้ว่ามีบทบาทในการตอบสนองความต้องการของผู้ป่วยและชาวบ้าน ในชุมชน ศิราพร ณ ถลาง (2557, น.360) ชี้ว่า การศึกษาคติชนด้านบทบาทหน้าที่เป็นการศึกษา วัฒนธรรมที่เป็นคติชนโดยเน้นความสัมพันธ์ระหว่างตัวบท (text) กับบริบททางสังคมของคติชน (social context of folklore) เพื่อวิเคราะห์ว่าคติชนในฐานะที่เป็นข้อมูลวัฒนธรรมมีหน้าที่ตอบสนอง ความต้องการของมนุษย์ทางด้านจิตใจและช่วยสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงทางวัฒนธรรมให้ ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงในแต่ละสังคม พิธีกรรมการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านพบว่า มีบทบาทในการตอบสนองความมั่นคงทางด้านจิตใจและมีบทบาทในการสร้างความมั่นคงในชุมชน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. บทบาทในการตอบสนองความมั่นคงทางด้านจิตใจ

การประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน ตำบลบางจาก โดยพบว่า มีเหตุผล ของการประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นการรักษาและบรรเทาความเจ็บป่วยทางด้านร่างกายและจิตใจ นอกจากนี้คติความคิดของหมอพื้นบ้านเชื่อว่าจิตใจของผู้ป่วยนั้นเป็นเรื่องสำคัญ จึงจัดพิธีกรรมขึ้นมา เพื่อให้ผู้ป่วยเกิดความสบายใจ ให้จิตใจได้มีพลัง เมื่อสภาพจิตใจเข้มแข็งขึ้นก็จะส่งผลดีต่อร่างกาย และการที่จะประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคได้นั้น หมอพื้นบ้านจะต้องคำนึงถึงลักษณะอาการของ ผู้ป่วยเป็นสิ่งสำคัญ แล้วจึงเลือกวิธีการรักษาให้ถูกต้องตามอาการของผู้ป่วย ธิดา โมสิกรัตน์และจำนง ทองประเสริฐ (2537, น.10) กล่าวว่า พิธีกรรมเป็นวิธีการช่วยเสริมสร้างบรรยากาศให้เกิดความสงบ และศักดิ์สิทธิ์ โนม่น้าวจิตใจให้เฝื่อนในการทำดี มนุษย์เชื่อว่าถ้าประกอบพิธีกรรมด้วยการเช่นสรวงบูชา สิ่งที่มีอำนาจ สิ่งนั้นย่อมจะดลบันดาลให้บรรลุผลตามความเชื่อและความต้องการ พิธีกรรมจึง เปรียบเสมือนหลักยึดเหนี่ยวจิตใจมนุษย์

การใช้พิธีกรรมการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความสอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมด้านของความเชื่อของชาวบ้านใน ชุมชนที่ปรากฏผ่านพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ที่หมอพื้นบ้านและชาวบ้านเข้าใจในความ หมายถึงการรักษาโรค โดยมีส่วนสำคัญที่ช่วยให้ชาวบ้านตัดสินใจเลือกรับรักษา การใช้คาถาเพื่อโนม่น น้าวจิตใจของผู้ป่วยให้สงบในขณะที่ยังกังวลอยู่กับอาการป่วย พร้อมกับเป็นการสร้างความเชื่อมั่น ให้กับหมอพื้นบ้านและผู้ป่วยว่าการรักษาครั้งนี้จะสัมฤทธิ์ผล การใช้อุปกรณ์ที่ในพิธีกรรมการรักษา โรค อย่างเช่น ป้อยตาเดียวหรือเรียกอีกอย่างว่ากะลาตาเดียวเป็นวัตถุที่มีอยู่ในธรรมชาติ เป็นของที่ หาได้ยาก คนในอดีตนำมาทำเป็นเครื่องรางของขลัง เพราะมีความเชื่อว่าป้อยตาเดียวว่าสามารถช่วย

ป้องกันสิ่งที่เป็นอุปมงคลได้ หรือสายสัญญาณที่หมอบ้านใช้ผูกข้อมือให้กับผู้ป่วยเพื่อเป็นการเรียกขวัญสร้างกำลังใจกลับสู่ตัวผู้ป่วย ช่วยปกป้องคุ้มครองและเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ป่วย สิ่งเหล่านี้ล้วนมีบทบาทในตอบสนองความมั่นคงทางด้านจิตใจให้กับผู้ป่วย

วิธีการรักษาของหมอบ้านที่มีการวินิจฉัยและการรักษาโรคโดยให้ความสำคัญกับตัวผู้ป่วยจะมุ่งพิเคราะห์ด้านจิตใจของผู้ป่วยเป็นหลัก โดยเป็นการรักษาที่มีความสอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมด้านของความเชื่อในของชาวบ้านในชุมชนที่มีต่อพระพุทธศาสนาพิจารณาได้จากข้อความของคาถามีการกล่าวถึงอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย การนับถือครูหมออาจารย์ที่ช่วยปกป้องคุ้มครองตนและผู้ป่วยในขณะประกอบพิธีกรรมรักษานั้นเป็นการช่วยเสริมสร้างขวัญกำลังใจให้ผู้ป่วยมีจิตที่เข้มแข็ง และสบายใจขึ้นจนสามารถทำให้ชาวบ้านเกิดเชื่อถือและศรัทธาในการรักษาที่สมฤทธิ์ผลนางเกสร (สัมภาษณ์วันที่ 10 ธันวาคม 2559) เล่าว่า มีผู้ป่วยไปรักษาเริ่มกับแพทย์แผนปัจจุบันฉีดยา 4 เข็มก็ไม่หาย แล้วมาให้ตนมาปิดริมนให้จนหาย หลังจากนั้นก็มาเข้าร่วมพิธีไหว้ครูทุกปี

เมื่อได้พิจารณาถึงสถานที่ ตำแหน่งในการนั่งและช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอบ้านพบว่า เป็นการกำหนดขึ้นตามความเชื่อจากบรรพบุรุษโดยเป็นการอาศัยความเชื่อของพระพุทธศาสนามาผนวกรวมกัน อย่างการประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอชี่รวดจะเกิดขึ้นในเวลาช่วงบ่ายและกำหนดให้ผู้ป่วยมาประกอบพิธีกรรมรักษาต่อเนื่องกันสามครั้ง โดยมีความสัมพันธ์กับการอาศัยอำนาจของคุณพระศรีรัตนตรัยซึ่งเป็นองค์ประกอบของศาสนา คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์มาช่วยให้การรักษาสมฤทธิ์ผล ล้วนมีบทบาทในตอบสนองความมั่นคงทางด้านจิตใจให้กับผู้ป่วยให้มีความสบายใจ ให้คลายความกังวลจากอาการเจ็บป่วย สิ่งเหล่านี้ทำให้การรักษาโรคของหมอบ้านมีความแตกต่างกับแพทย์แผนปัจจุบันที่ใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์

ทั้งนี้ การรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาของหมอบ้านสามารถตอบสนองวิสัยทัศน์ของแผนพัฒนาสุขภาพในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 คือ (พ.ศ. 2555-2559) “ประชาชนทุกคนมีสุขภาพดี ร่วมสร้างระบบสุขภาพพอเพียง เป็นธรรมนำสู่สังคมสุขภาวะ” ซึ่งระบบสุขภาพพอเพียง คือ “เป็นกระบวนการพัฒนาสุขภาพของประชาชนให้ไปสู่การมีสุขภาพะทั้งมิติทางกาย จิต สังคมและปัญญา โดยมีระบบสุขภาพที่มีคุณภาพ มาตรฐาน เข้มแข็ง เพียงพอและเข้าถึงได้สะดวก ตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของประชาชน บนต้นทุนที่เหมาะสม” (คณะกรรมการอำนวยการจัดทำแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ กระทรวงสาธารณสุข, 2555) เห็นได้ว่าปัจจุบันสถานภาพของหมอบ้านได้เข้ามามีบทบาทเพิ่มขึ้น เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม และเป็นส่วนสำคัญในการช่วยเหลือกระทรวงสาธารณสุขในด้านแง่ที่ช่วยเสริมสร้างพลังและความมั่นใจให้กับผู้ป่วยโดยการใช้พิธีกรรมมาช่วยในการรักษา ซึ่งมีความสัมพันธ์กับบริบททางด้านวัฒนธรรม ความเชื่อของหมอบ้านและผู้ป่วยที่ปรากฏผ่านพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอบ้าน

2. บทบาทในการสร้างความมั่นคงในชุมชน

การประกอบพิธีกรรมรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านตำบลบางจาก จังหวัด นครศรีธรรมราช พบว่า ตำบลบางจากมีระบบการแพทย์พื้นบ้านเป็นของตนเองมีหมอพื้นบ้านชำนาญ เฉพาะโรคหลายสาขา เปรียบเสมือนเป็นโรงพยาบาลของตำบล หมอพื้นบ้านมีความรู้ความสามารถใน การรักษาแบบประสพการณ์ที่สั่งสมสืบทอดต่อกันมาแล้วนั้น หมอพื้นบ้านยังมีความสำคัญในทุกด้าน เป็นศูนย์รวมที่สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ที่ดีของชาวบ้านในชุมชนตำบลบางจากซึ่งตั้งอยู่บนวิถี ของการดูแลรักษาสุขภาพ นอกจากนี้การใช้ยาของหมอพื้นบ้านจะเป็นการใช้พืชสมุนไพรที่มีอยู่ใน ชุมชน สามารถหาได้ง่าย มีความสะดวกในการนำมาใช้รักษา สำหรับอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมการ รักษาโรค เช่น พานหรือขันไหว้ครู มีด ครกตำข้าว ป๋อยตาเดียว ชันน้ำ เป็นต้น เป็นสิ่งของที่มีอยู่ทุก คราวเรือน และสามารถหาได้ง่ายภายในท้องถิ่นเช่นกัน สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของ ชุมชนที่มีระบบการดูแลสุขภาพที่สามารถดูแลช่วยเหลือกันเองภายในชุมชนได้ในหลายมิติ

ระบบการดูแลสุขภาพของหมอพื้นบ้านจะประกอบขึ้นได้นั้นต้องอาศัยสถาบันทาง สังคมที่สำคัญคือ สถาบันครอบครัว สถาบันชุมชน และสถาบันศาสนา มีส่วนสำคัญช่วยให้ระบบ การแพทย์พื้นบ้านยังคงดำรงอยู่คู่กับชุมชน โดยสถาบันครอบครัวเป็นสถาบันแรกและเป็นสถาบัน พื้นฐานทางสังคมที่สำคัญที่สุด ครอบครัวคือบุคคลสำคัญมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้ป่วยมีความเข้าใจ ห่วงใย คอยปลอบประโลมเมื่อผู้ป่วยมีความท้อแท้ วิตกกังวลที่ต้องเผชิญกับความเจ็บป่วย การที่ ครอบครัวร่วมกันเรียนรู้ประสบการณ์ความเจ็บป่วยและเผชิญหน้าพร้อมกับผู้ป่วยนั้นจะช่วยสร้าง ความสัมพันธ์ของบุคคลภายในครอบครัวมีความรักใคร่ปรองดองกันมากยิ่งขึ้น

การเลือกรับการรักษากับหมอพื้นบ้านเป็นการได้รับคำแนะนำจากชาวบ้านชุมชนที่มี ความห่วงใย ใส่ใจซึ่งกันและกันทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีมิตรภาพที่ดีต่อกันยิ่งขึ้น หมอพื้นบ้านเป็น บุคคลสำคัญที่ทำหน้าที่เป็นผู้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ซึ่งหมอ พื้นบ้านในตำบลบางจากเป็นผู้สูงอายุมีคุณธรรมจริยธรรมที่ชาวบ้านให้ความสำคัญ และเคารพนับถือ ในฐานะที่เป็นปัญญาชนของชาวบ้าน หมอพื้นบ้านปฏิบัติตนเสมือนเป็นญาติของผู้ป่วยที่ดูแลรักษา ผู้ป่วย ยึดถือสุขภาพและความปลอดภัยของผู้ป่วยเป็นสิ่งสำคัญ ไม่เลือกปฏิบัติมีความรักและความ เมตตาต่อผู้ป่วย ไม่แบ่งชั้นวรรณะและศาสนา เห็นได้จากกรณีการรักษาโรคของหมอชี่รวดที่มีผู้ป่วย หญิงมุสลิมมาเข้าร่วมพิธีกรรมการรักษาโรค หมอชี่รวดทำการรักษาให้ผู้ป่วยไม่ว่าผู้ป่วยจะนับถือ ศาสนาใด ไม่เลือกปฏิบัติ โดยหมอพื้นบ้านมีความสำคัญในทุกด้าน มิใช่ทำหน้าที่เพียงรักษาโรค เท่านั้น แต่ยังเป็นที่พักพิงที่พึ่งให้กับชาวบ้านในชุมชน มีความเสียสละต่อส่วนรวม เปรียบเหมือน บุคคลในครอบครัวที่ลูกหลานให้ความเคารพนับถือ เชื่อฟังและปฏิบัติตามในคำแนะนำ เมื่อผู้ป่วยหาย เป็นปกติหมอพื้นบ้านจะแนะนำให้ไปทำบุญที่วัดเพื่อเป็นการระลึกถึงครูหมออาจารย์ผู้มอบวิชาความรู้ และเพื่อเป็นการสร้างขวัญกำลังใจแก่ผู้ป่วยเองที่พ้นทุกข์จากภาวะความเจ็บป่วย นอกจากได้บุญกุศล แล้ว การไปวัดทำให้เราได้พบปะสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านในชุมชน ร่วมกันทำกิจกรรมด้วยกัน อาทิ การสวดมนต์ ฟังพระเทศน์ เพราะคนส่วนใหญ่คิดว่าวัดเป็นสถานที่ของผู้สูงอายุและที่สำคัญคือ ในปัจจุบันมีเทคโนโลยีที่ดึงให้คนรุ่นใหม่ห่างไกลออกจากวัดทั้งที่ประเทศไทยเมืองพระพุทธศาสนา

การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านเป็นการพึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือ เกื้อกูลกันภายในชุมชน โรคที่หมอพื้นบ้านรักษานั้นเป็นความเจ็บป่วยเล็กน้อย ทำให้ชาวบ้านไม่ต้อง พึ่งพาแพทย์แผนปัจจุบันที่มีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง อีกทั้งเป็นการประหยัดเวลา เพราะหากชาวบ้านไป โรงพยาบาลจะมีขั้นตอนและวิธีการที่ยุ่งยาก จึงถือเป็นการสิ้นเปลืองทั้งเงินทองและเวลา ทั้งนี้ การรักษาโรคของหมอพื้นบ้านเป็นการรวมพลังกันระหว่างหมอพื้นบ้าน ผู้ป่วยและญาติผู้ป่วยที่สื่อสาร โดยการกระทำผ่านพิธีกรรม ทำให้ผู้ป่วยรู้สึกมีความมั่นคง อบอุ่นและมีความรู้สึกเป็นพวกพ้องเดียวกัน

การที่หมอพื้นบ้านกับผู้ป่วยสื่อสารด้วยภาษาและวัฒนธรรมเดียวกัน การอาศัยอยู่ใน ชุมชนเดียวกันมีวัฒนธรรม ประเพณี ความคิดความเชื่อ ตลอดจนมีค่านิยมเดียวกัน มีประสบการณ์ ร่วมกันภายในชุมชน ทำให้หมอพื้นบ้านทราบและเข้าใจถึงวิถีการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ของผู้ป่วย สามารถเข้าใจถึงความคิด ความเชื่อและมุมมองต่อความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นของชาวบ้านในชุมชน จึงพิจารณาได้ว่าการแพทย์พื้นบ้านมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสังคมด้วย การเป็นหมอพื้นบ้านนั้น เปรียบเป็นการมีภาระหน้าที่ที่มีต่อชุมชน สิ่งที่หมอพื้นบ้านได้รับเป็นค่าตอบแทนคือ บุญกุศลที่ได้จาก การช่วยเหลือผู้ป่วย ทั้งนี้ผู้ป่วยจะมีแบบแผนในการกำหนดแนวทางการปฏิบัติต่อหมอพื้นบ้านเช่นกัน คือ เมื่อรักษาจนหายเป็นปกติแล้วจะต้องระลึกถึงบุญคุณเพื่อแสดงความกตัญญูทเวที่ต่อหมอและ ครูหมออาจารย์ของหมอพื้นบ้านเอง การปฏิบัติตามแบบแผนดังกล่าวส่งผลให้หมอพื้นบ้านได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้าน ดังนั้นหมอพื้นบ้านถือเป็นสถาบันสำคัญของชุมชนและเป็นสถาบัน หนึ่งของสังคมที่ทำหน้าที่ในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของผู้คนในสังคม

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าสถานการณ์ของหมอพื้นบ้านในปัจจุบันได้เข้ามามีบทบาทสำคัญ ในการช่วยเหลือกระทรวงสาธารณสุขเพิ่มมากขึ้น โดยการเป็นผู้ดูแลสุขภาพและรักษาโรคให้กับผู้ป่วย ในแง่ของการดูแลภาวะจิตใจและสามารถแบ่งเบาจำนวนผู้ป่วยในแต่ละวันของโรงพยาบาลได้จำนวน หนึ่ง ด้วยเหตุนี้ทำให้สังคมได้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญา หมอพื้นบ้านจึงได้รับการส่งเสริมและพัฒนาสถานภาพทางสังคมโดยพิจารณาได้จาก รัฐธรรมนูญว่า ด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2559 ความว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ การแพทย์ แผนไทย การแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือกอื่นควรเป็นระบบสุขภาพที่สำคัญระบบหนึ่งที่ ต้องได้รับการส่งเสริมสนับสนุน โดยมีหลักการสำคัญคือ ต้องให้ความสำคัญการพัฒนาและต่อยอดองค์ ความรู้เพื่อให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความปลอดภัย (ราชกิจจานุเบกษา , 2559, น. 41) ทั้งนี้ ในปัจจุบันเห็นได้ว่ากระทรวงสาธารณสุขจะส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักการใช้ แพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกในระบบบริการสาธารณสุขในทุกระดับ ดังข้อความของ พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี ความว่า “เจ็บป่วยคราใด ให้ใช้ยาไทยไปก่อน” กระทรวง สาธารณสุขจึงได้มีการรณรงค์และกระตุ้นให้คนในสังคมหันมาให้ความสนใจและกลับมาใช้ประโยชน์ จากภูมิปัญญาดั้งเดิม เพื่อแก้ไขปัญหาที่แพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้ ทั้งหมด อย่างภูมิปัญญาการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านที่เป็นการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม โดยเป็น วิธีการรักษาโรคที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน

จากหลักการสำคัญดังกล่าวที่ต้องมีการส่งเสริมสนับสนุนความสำคัญการพัฒนาและต่อยอดองค์ความรู้ของการแพทย์พื้นบ้านนั้น ผู้วิจัยจึงได้สอบถามความเห็นของผู้นำชุมชนถึงบทบาทและความสำคัญของหมอพื้นบ้านภายในพื้นที่ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราชที่มีการใช้ภูมิปัญญาการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านในการดูแลช่วยเหลือแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพของชาวบ้านในชุมชน ดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“การมีหมอพื้นบ้านถือเป็นสิ่งที่ดีสำหรับผู้คนในชุมชน เมื่อชาวบ้านในชุมชนเกิดอาการเจ็บ เช่น อกจุกัด สามารถช่วยเหลือเบื้องต้นก่อนที่เราจะนำส่งโรงพยาบาลได้ ชาวบ้านทั่วไปนับถือเรื่องคาถาที่ใช้ในการรักษาโรค ซึ่งในโรงพยาบาลไม่สามารถทำได้ ซึ่งเรื่องคาถาและพิธีกรรมเป็นความเชื่อของแต่ละบุคคล หากเช่น เมื่ออกจุกัดต้องใช้คาถาในการถอนพิษ หรือกระดูกหัก ต้องใช้คาถาในการเชื่อมต่อกระดูก แนวทางการอนุรักษ์ หมอชุมชนกับชุมชนต้องเดินเคียงคู่ด้วยกันไปตลอด เพราะว่าในชุมชนหมู่บ้านบางตะพานเป็นชุมชนต้นแบบในการใช้ชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งหมอพื้นบ้านก็ตั้งอยู่บนพื้นฐานการดูแลสุขภาพแบบวิถีชีวิตพอเพียงเช่นกัน”

(พีรพัฒน์ สุขช่วย, สัมภาษณ์วันที่ 25 มิถุนายน 2560)

“เป็นสิ่งที่ดีในหมู่บ้านได้มีปราชญ์ชาวบ้านที่อนุรักษ์สืบทอดของดีไว้ที่สามารถช่วยเหลือคนในชุมชนได้ในเบื้องต้น เป็นภูมิปัญญาที่อยู่คู่กับชุมชนส่งผลดีของคนในชุมชน หากชาวบ้านในชุมชนเจ็บป่วยก็สามารถรักษาที่หมอพื้นบ้านได้เลย ขั้นตอนต่อไปเราจะรักษากับแพทย์ปัจจุบันก็แล้วแต่ แต่เมื่อหายแล้วเราก็ไม่ไปก็ได้ ถ้าบางคนกลัวก็ไปหาหมออีก เพื่อจะได้กินยารักษาภายในร่างกาย

การรักษาที่หมอพื้นบ้านต้องใช้คาถาคิดว่าดีเพราะเคยประสบกับตัวเอง ซึ่งเป็นผีบ่อยก็รักษาโดยการวงผีและใช้คาถา และจากที่สังเกตเห็นมาผู้ป่วยโรคเริ่มไปหาหมอแผนปัจจุบันก็เพื่อกินยารักษาภายในเท่านั้น แต่เมื่อได้รับการเป่าพ่นคาถาทำให้การรักษาได้ผล หากไม่ได้เป่าพ่นจะลามไปทั่วร่างกาย ซึ่งก็เป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นจริง สำหรับหมอปัจจุบันจะไม่ให้รักษาแบบแผนโบราณเพราะมีความคิดที่สวนทางกัน สำหรับแนวทางการอนุรักษ์หมอพื้นบ้าน มีการจัดทำหนังสือโดยการรวบรวมภูมิปัญญาการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน และพยายามบอกกล่าวให้ลูกหลานหรือใครที่หมอพื้นบ้านคิดว่ามีความสามารถเหมาะสมและสนใจที่จะศึกษาให้สืบทอด รักษาภูมิปัญญาตรงนี้อาไว้ ซึ่งมีหมอพื้นบ้านได้เสียชีวิตไปหลายคน ลูกหลานไม่ค่อยได้รับการสืบทอด รู้สึกเสียดาย ในฐานะของผู้นำชุมชนก็พยายามช่วยส่งเสริมและอนุรักษ์หมอพื้นบ้านได้อยู่คู่กับหมู่บ้าน”

(ธัญพร เพชรรัตน์, สัมภาษณ์วันที่ 25 มิถุนายน 2560)

“การมีหมอพั้นบ้านในชุมชนเราคือ เป็นสิ่งดีช่วยแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพเบื้องต้น อันดับแรกก็ไปหาหมอชาวบ้าน ถ้าอาการไม่ดีขึ้นก็ต้องไปหาหมอแผนปัจจุบัน แต่ส่วนมาเมื่อมารักษาที่หมอพั้นบ้านนั้นจะหาย ส่วนตัวก็เคยรักษาที่หมอพั้นบ้าน เคยรักษาที่หมอนวดก็รู้สึกดีขึ้น ฐานะกรรมการชุมชนมีแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาหมอพั้นบ้านให้อยู่คู่กับชุมชน ซึ่งจริงๆแล้วเรามีความอยากที่จะทำ แต่ว่ามันไม่สามารถทำได้คนเดียว เพราะต้องร่วมมือกันทำต้องมีผู้สนับสนุน คนในปัจจุบันมีจิตอาสาไม่ค่อยมี พอจะมาทำอะไรก็ต้องคิดเป็นเงิน เป็นทองเพราะเขาก็ต้องทำมาหากิน เมื่อไม่มีทุนก็ไม่สามารถจัดทำได้ นอกจากเราจะมีใจรักอย่างเดียว”

(โสภา วรฤทธิ, สัมภาษณ์วันที่ 24 มิถุนายน 2560)

“ทุกวันคนหันกลับมาหาภูมิปัญญาเดิม เพราะในด้านวิทยาศาสตร์มีทั้งแง่บวกและลบ การใช้ชีวิตตามวิถีเดิมวิถีธรรมชาติไม่ได้ส่งผลอันตรายต่อเรา ซึ่งการแพทย์พื้นบ้านเป็นสิ่งที่ดีชาวบ้านก็เกิดการยอมรับมารักษาที่หมอพั้นบ้าน ตลอดจนแพทย์แผนไทย วิถีชีวิตแบบเดิม หันกลับมาสู่ที่เดิม เราต้องอยู่กับธรรมชาติให้ได้ ใครที่ฝืนธรรมชาติส่วนใหญ่จะในการอนุรักษ์หมอพั้นบ้านจะต้องมีผู้นำ อย่างการใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงตรงกับแนวทางในวิถีชีวิต เพราะหมอพั้นบ้านที่ดีที่สุดก็คือตัวเอง ถ้าเราก็อาหารหลักมีประโยชน์ไม่กินสารเคมีทางวิทยาศาสตร์มากเกินไปเท่ากับว่าเราดูแลรักษาตัวเอง ทั้งประหยัดและปลอดภัย การมีหมอพั้นบ้านในชุมชนถ้าเรามีช่วยกันโฆษณาประชาสัมพันธ์ ตัวอย่างและทำเป็นแบบอย่าง หากฝ่ายสาธารณสุขมาให้ความรู้จะให้คนมีสุขภาพที่ดีขึ้นไม่ต้องไปหาหมอ ดูแลตัวเองไม่ได้ไม่ต้องพึ่งสารเคมีซึ่งทุกคนเป็นหมอของตัวเองได้ เหมือนหมอพั้นบ้านที่ทานผักสมุนไพรเป็นยา”

(กมล มะสุวรรณ, สัมภาษณ์วันที่ 24 มิถุนายน 2560)

จากการพิจารณาความเห็นของผู้นำในชุมถึงบทบาทและความสำคัญของหมอพั้นบ้านพบว่า การมีหมอพั้นบ้านในชุมชนถือว่าเป็นสิ่งที่ดี ถือเป็นการแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพของชาวบ้านในเบื้องต้น เป็นการใช้ชีวิตตามวิถีธรรมชาติโดยไม่ส่งผลอันตรายต่อชีวิต เป็นระบบการดูแลสุขภาพที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานการใช้ชีวิตวิถีชีวิตพอเพียง และพบว่าผู้นำชุมชนมีประสบการณ์ในการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพั้นบ้านทำให้มีความเชื่อมั่นในตัวหมอพั้นบ้าน จึงมีแนวคิดที่จะอนุรักษ์และส่งเสริมหมอพั้นบ้านให้มีการสืบทอดไปยังลูกหลานเพื่อให้ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรคอยู่คู่กับชาวบ้านในชุมชน ทั้งนี้ก็ต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายจึงจะสามารถทำให้ภูมิปัญญาหมอบ้านพื้นยังคงดำรงอยู่ตลอดไปได้

ผลจากการศึกษาพิธีกรรมที่มีความสัมพันธ์กับการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน ในเขตพื้นที่ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยใช้แนวทางการศึกษาทางคติชนวิทยาด้านการสื่อสารการแสดง วิเคราะห์พิธีกรรมการรักษาโรคในฐานะการสื่อสารการแสดงทำให้เห็นถึงองค์ประกอบและกระบวนการการรักษาโรคที่เป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรมที่มีการสื่อความหมายถึงการรักษาโรค ทั้งหมดนี้ล้วนมีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านในตำบลบางจาก การใช้แนวทางการศึกษาพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ของวิกเตอร์ เทอร์เนอร์ มาวิเคราะห์องค์ประกอบของพิธีกรรมพบว่า การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคสื่อให้เห็นถึงความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และความเชื่อที่มีต่อครูหมออาจารย์ว่าเป็นผู้อำนวยผลการรักษาให้หายจากโรค การใช้สมุนไพรและอุปกรณ์การรักษาโรคซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ดังนั้นวิธีการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านล้วนเป็นแบบแผนการดูแลสุขภาพของชาวบ้านในชุมชนที่ตั้งบนพื้นฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สามารถพึ่งตนเองและเข้าถึงได้ง่าย นับได้ว่าเป็นทุนทางปัญญาในท้องถิ่นอันล้ำค่าของตำบลบางจาก

จากการใช้แนวทางการศึกษาคติชนด้านบทบาทหน้าที่มาวิเคราะห์พิธีกรรมการรักษาโรคพบว่า มีบทบาทในการตอบสนองความมั่นคงทางด้านจิตใจ การใช้พิธีกรรมช่วยเสริมพลังและสร้างกำลังใจเปรียบเสมือนหลักที่ช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้ป่วย เพราะนอกจากผู้ป่วยจะเผชิญกับความทุกข์ทางกายแล้วยังมีความทุกข์ทางใจอีกด้วย ความทุกข์ประการหลังนี้ย่อมส่งผลให้อาการทางร่างกายทรุดลง ดังนั้นในคติของหมอพื้นบ้านการดูแลจิตใจของผู้ป่วยจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง และมีบทบาทในการสร้างความมั่นคงในชุมชน พิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านมีรูปแบบการรักษาที่เป็นลักษณะของการพึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน โดยหมอพื้นบ้านกับผู้ป่วยสื่อสารด้วยภาษาและวัฒนธรรมเดียวกัน การอาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน มีวัฒนธรรม ประเพณี ความคิด ความเชื่อ ตลอดจนมีค่านิยมเดียวกัน มีประสบการณ์ร่วมกันภายในชุมชน ทำให้หมอพื้นบ้านทราบและเข้าใจถึงวิถีการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ของผู้ป่วย สามารถเข้าใจถึงความคิด ความเชื่อและมุมมองต่อความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นของชาวบ้านในชุมชน ในปัจจุบันสถานภาพของหมอพื้นบ้านเป็นที่ยอมรับในสังคมเป็นส่วนสำคัญในการช่วยเหลือกระทรวงสาธารณสุขในด้านแง่ที่ช่วยเสริมสร้างพลังและความมั่นใจให้กับผู้ป่วย ทั้งนี้การรักษาโรคของหมอพื้นบ้านมีจุดร่วมสำคัญที่มีการสืบทอดต่อกันมาของหมอพื้นบ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมในแต่ละสังคมคือ การใช้คาถาและพิธีกรรมประกอบการรักษาโรค

บทที่ 5

สรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “พิธีกรรมการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา พิธีกรรมที่มีความสัมพันธ์กับการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน ผู้วิจัยได้แบ่งหมอพื้นบ้านออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 หมอพื้นบ้านที่ใช้สมุนไพรร่วมกับการใช้พิธีกรรมในการรักษาโรค ได้แก่ หมอสมุนไพร หมอเริ่ม และหมอรักษาพิษงู กลุ่มที่ 2 หมอพื้นบ้านที่ไม่ใช้สมุนไพรในการรักษาโรค แต่ประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค ได้แก่ หมอชีรววด หมอรักษาโรคต่อ และหมอหยิกพยาธิ (พะยาด) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จากการสัมภาษณ์และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม มุ่งเก็บข้อมูลของหมอพื้นบ้านในองค์ประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคโดยการแบ่งข้อมูลเป็น 2 หมวด หมวดแรกประกอบด้วย ประวัติและภูมิหลังของหมอพื้นบ้าน ข้อปฏิบัติของการเป็นหมอพื้นบ้าน การสืบทอดวิชาองค์ความรู้ในการรักษาโรค และผู้ป่วยที่มารับการรักษากับหมอพื้นบ้าน หมวดที่สองประกอบด้วย เครื่องบูชาที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม สถานที่และตำแหน่งในการประกอบพิธีกรรม ช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรม และคาถาที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม จากนั้นผู้วิจัยใช้แนวทางศึกษาคติชนด้านการสื่อสาร การแสดง พฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรม และคติชนด้านบทบาทหน้าที่เพื่อนำมาวิเคราะห์บทบาทของพิธีกรรมการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

หมวดที่หนึ่งขององค์ประกอบในพิธีกรรมการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านพื้นที่ตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า มีระบบการแพทย์พื้นบ้านเป็นของตนเอง มีหมอพื้นบ้านชำนาญเฉพาะโรคหลายสาขา เปรียบเสมือนเป็นโรงพยาบาลของตำบล การรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า มีหมอพื้นบ้านทั้งเพศชายและเพศหญิง อยู่ในสถานะของพระสงฆ์และฆราวาส ช่วงอายุประมาณ 60 – 90 ปี ส่วนใหญ่จบการศึกษา ระดับชั้น ป. 4 ได้รับการสืบทอดวิชาการรักษาโรคมาจากบรรพบุรุษ โดยการศึกษาจากตำราและจากการเรียนรู้ตามประสบการณ์ที่ได้ติดตามครูผู้ให้การสืบทอดขณะทำรักษาผู้ป่วย จึงนำมาจดจำและปฏิบัติตาม มีเพียงนายจิต ช่อผูก หมอรักษาโรคต่อเท่านั้นที่ได้รับการสืบทอดวิชาการรักษาโรคต่อมาจากการเข้าฝันหรือที่เรียกกันว่า วิชาผีบอก สำหรับองค์ความรู้ที่หมอพื้นบ้านใช้ในการรักษาผู้ป่วยนั้น

พบว่า หมอพื้นบ้านแต่ละคนจะปฏิบัติตามแบบแผนที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัดเพราะเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับตนเองในฐานะหมอผู้รักษา และผู้ป่วยที่มารับการรักษาว่าการรักษาได้ปฏิบัติตามแบบแผนที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษอย่างถูกต้อง การรักษาจึงจะสัมฤทธิ์ผล หมอพื้นบ้านรักษาโรคให้กับผู้ป่วยด้วยการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ เช่น พืชสมุนไพร ป๋อยตาเดียว ครกตำข้าว เป็นต้น ทำให้การรักษาโรคกับหมอพื้นบ้านมีค่าใช้จ่ายน้อยกว่าแพทย์แผนปัจจุบัน

การประกอบอาชีพหมอพื้นบ้านพบว่า หมอพื้นบ้านทุกคนปฏิบัติตนเหมือนคนทั่วไปเป็นคนดีมีคุณธรรม รักษาศีล ปฏิบัติตนเสมือนเป็นญาติของผู้ป่วย มีความรักและความเมตตาต่อผู้ป่วย ไม่เลือกปฏิบัติ ไม่แบ่งชั้นวรรณะและศาสนา โดยหมอพื้นบ้านมีความสำคัญในทุกด้าน มิใช่ทำหน้าที่เพียงรักษาโรคเท่านั้น แต่ยังเป็นที่ปรึกษาเป็นที่พึ่งให้กับชาวบ้าน มีความเสียสละต่อส่วนรวมสามารถทำการรักษาให้ผู้ป่วยได้ทุกเวลา หมอพื้นบ้านเป็นบุคคลที่มีจิตใจเมตตาช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์รักษาผู้ป่วยโดยไม่มีเรียกร้อยค่าตอบแทน หากจะเป็นสินน้ำใจจากผู้ป่วยเอง หมอพื้นบ้านจะได้รับเป็นค่าตอบแทนในแง่ของบุญกุศลที่ได้จากการช่วยเหลือผู้ป่วย และพบว่าหลังทำการรักษาเมื่อผู้ป่วยหายเป็นปกติ หมอพื้นบ้านมีการแนะนำให้ผู้ป่วยได้มีโอกาสไปวัดเพื่อเป็นการระลึกถึงบุญคุณของคุณพระศรีรัตนตรัย ครูหมออาจารย์ และถือเป็นการทำบุญสร้างขวัญและกำลังใจแก่ตัวผู้ป่วยเองด้วย ทั้งนี้ การปฏิบัติตนของหมอพื้นบ้านตามแบบแผนการรักษาที่ได้รับการสืบทอดมา การบูชาครูหมออาจารย์ ในขณะประกอบพิธีกรรมการรักษา ตลอดจนมีการจัดพิธีบูชาครูประจำปีเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทิตา เป็นการตอบแทนพระคุณต่อครูหมออาจารย์ จากการปฏิบัติตนดังกล่าวของหมอพื้นบ้านมีส่วนสำคัญที่จะช่วยให้ประกอบพิธีกรรมการรักษาแต่ละครั้งสัมฤทธิ์ผล และยังส่งผลดีต่อตัวหมอพื้นบ้านเองที่จะได้รับความเชื่อใจและเคารพนับถือจากชาวบ้าน

การสืบทอดวิชาของหมอพื้นบ้านทั้ง 6 คน พบว่า หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่ยังไม่มีผู้รับการสืบทอดวิชาการรักษา สาเหตุพบว่าการรับสืบทอดวิชาของหมอพื้นบ้านแต่ละคนนั้นต้องมีคุณสมบัติและเงื่อนไขที่จะต้องปฏิบัติตามอย่างที่ได้รับการสืบทอดกันมา โดยผู้ที่จะมีรับการสืบทอดวิชารักษาโรคจะต้องเป็นลูกคนสุดท้องจะเป็นเพศชายหรือเพศหญิงก็ได้ ไม่ได้จำเพาะเจาะจงว่าจะต้องเป็นบุคคลในครอบครัวเท่านั้น หรือการสืบทอดวิชารักษาพิษงูมีเงื่อนไขว่าผู้ที่รับสืบทอดแล้วจะต้องถูกงูกัดตนเองหรือคนใกล้ชิดประมาณ 2-3 ครั้ง จึงจะสามารถรักษาผู้ป่วยได้ ถือเป็นการทดลองยาโดยเงื่อนไขดังกล่าวทำให้ยากต่อการหาผู้ที่จะมีรับการสืบทอด วิชาการรักษาโรคเรื้อรัง และการรักษาแผลซึ่วรด ปัจจุบันยังไม่มีผู้สืบทอดเพราะลูกหลานส่วนใหญ่จะยึดการประกอบอาชีพอื่นเป็นหลักและได้แยกย้ายกันไปอาศัยอยู่ต่างพื้นที่โดยจะสืบทอดให้เฉพาะลูกหลานคนในครอบครัวเท่านั้น หรือมีผู้สนใจที่จะศึกษาอย่างจริงจัง จะต้องดูการปฏิบัติตนว่ามีความสนใจอยากศึกษาเรียนรู้ มีคุณสมบัติเพียงพอต่อการเป็นหมอพื้นบ้านหรือไม่ ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการที่ลูกหลานในตระกูลของหมอพื้นบ้านให้ความสำคัญลดน้อยลงในการอนุรักษ์สืบทอดภูมิปัญญาการรักษาโรคของบรรพบุรุษนั้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสภาพของสังคมที่มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีที่ส่งผลต่อระบบความคิดความเชื่อของคนในสังคม และการประกอบอาชีพหมอพื้นบ้านไม่สามารถยึดเป็นอาชีพหลักได้ เพราะการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านเป็นการช่วยเหลือมนุษย์ ไม่สามารถเรียกร้อยค่าตอบแทนได้ การที่หมอพื้นบ้านไม่สามารถเรียกร้อยค่าตอบแทนจากผู้ป่วยได้นั้น อาจเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้

ลูกหลานให้ความสนใจในการสืบทอดวิชาลดน้อยลง เพราะการดำรงชีพในยุคปัจจุบันต้องมีการค่าใช้จ่ายค่อนข้างที่จะสูง และถึงแม้ว่าหมอพื้นบ้านจะได้ค่าตอบแทนจากผู้ป่วยบ้าง ซึ่งอาจจะเพียงเล็กน้อยจึงไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในแต่ละวัน สำหรับวิชาการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร และวิชาการรักษาโรคหทัยพยาธิ (พะยาด) จะมีการสืบทอดให้เฉพาะบุคคลในสายตระกูลเท่านั้น โดยในปัจจุบันมีผู้รับสืบทอดวิชาแล้ว

หมวดที่สองขององค์ประกอบในพิธีกรรมการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านที่ตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่

1. เครื่องบูชาที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านนั้นมีหมอพื้นบ้าน 3 คนที่ไม่ใช้เครื่องบูชาในการประกอบพิธีกรรมรักษาได้แก่ หมอสมุนไพร หมอรักษาพิษงู และหมอรักษาโรคต่อ ถึงแม้ว่าหมอพื้นบ้านทั้ง 3 คนดังกล่าว ไม่มีการใช้เครื่องบูชาเพื่อประกอบพิธีกรรมการรักษา แต่หมอพื้นบ้านมีการสวดบูชาพระรัตนตรัยและตั้งจิตอธิษฐานระลึกครูหมออาจารย์ก่อนการท่องคาถาเพื่อทำการรักษา และมีหมอพื้นบ้านอีก 3 คนที่มีการใช้เครื่องบูชาก่อนทำการประกอบพิธีกรรมรักษาได้แก่ หมอเริ่ม หมอซัวร์วด และหมอหทัยพยาธิ (พะยาด) โดยเครื่องบูชาที่ใช้ได้แก่ ดอกไม้ ธูป เทียน หมากพลู เครื่องบูชาดังกล่าวทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างหมอพื้นบ้านกับพระรัตนตรัย และครูหมออาจารย์ในการสื่อสารและอธิษฐานจิตระลึกถึงกันเพื่อมาช่วยอำนวยความสะดวกรักษาผู้ป่วยให้สัมฤทธิ์ผล

2. สถานที่และตำแหน่งในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน (ปานวาด มากนวล, 2556) ในพื้นที่ตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า การประกอบพิธีกรรมการรักษาจะต้องจัดขึ้นที่บ้านของหมอโดยเป็นการกำหนดขึ้นตามความเชื่อจากบรรพบุรุษได้แก่ หมอสมุนไพร หมอเริ่ม หมอซัวร์วด หมอหทัยพยาธิ (พะยาด) และหมอพื้นบ้านที่สามารถประกอบพิธีกรรมรักษาผู้ป่วยได้ทุกสถานที่คือ หมอรักษาพิษงู และหมอรักษาโรคต่อ สำหรับตำแหน่งในการนั่งขณะประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และญาติผู้ป่วยพบว่า หมอพื้นบ้านจะมีการกำหนดขึ้นตามความเชื่อที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษคือ ผู้ป่วยโรคเริ่มและผู้ป่วยโรคต่อจะต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ตลอดจนการกำหนดขึ้นตามความเหมาะสม ความสะดวก และตามความเห็นของหมอพื้นบ้านซึ่งเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมการรักษา

3. ช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน (ปานวาด มากนวล, 2556) ในพื้นที่ตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า มีการกำหนดช่วงเวลาตามที่หมอพื้นบ้านเป็นผู้กำหนดขึ้นจากการได้รับสืบทอดวิชาจากบรรพบุรุษ สามารถแบ่งได้ 3 ช่วง คือ 1) การประกอบพิธีกรรมช่วงหลังจากเสร็จกิจวัตรพบว่า ช่วงเวลาดังกล่าวประกอบด้วยการประกอบพิธีกรรมของหมอสมุนไพร 2) การประกอบพิธีกรรมเฉพาะช่วงเวลาพบว่า ช่วงเวลาดังกล่าวประกอบด้วยการประกอบพิธีกรรมของหมอเริ่ม หมอซัวร์วด หมอรักษาโรคต่อ และหมอหทัยพยาธิ (พะยาด) และ 3) การประกอบพิธีกรรมที่สามารถรักษาได้ทุกช่วงเวลาพบว่า ช่วงเวลาดังกล่าวประกอบด้วยการประกอบพิธีกรรมของหมอรักษาพิษงู

4. คาถาที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านในพื้นที่ตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า มีตัวบทสำคัญที่ได้รับการสืบทอดต่อมาจากบรรพบุรุษ โดยหมอพื้นบ้านแต่ละคนจะมีการท่องนะโม 3 จบก่อนจะท่องตัวบทคาถา เพื่อเป็นการขอให้อำนาจของคุณพระศรีรัตนตรัยมาช่วยในการรักษาจากนั้นหมอพื้นบ้านจะท่องคาถาประกอบกับการรักษาให้กับผู้ป่วยตามวิธีการที่ได้รับการสืบทอดมาจากครูหมออาจารย์ ถึงแม้ว่าผู้ป่วยจะไม่ทราบถึงความหมายที่แท้จริงของตัวบทคาถา แต่โดยรวมแล้วเพียงแต่ทราบเบื้องต้นว่าคาถาที่หมอพื้นบ้านท่องนั้นเป็นการสวดเพื่อสรรเสริญคุณพระศรีรัตนตรัย และครูหมออาจารย์ที่มาช่วยอำนวยความสะดวกการรักษา

ผลจากการวิเคราะห์องค์ประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน โดยใช้แนวทางศึกษาคติชนด้านการสื่อสารการแสดง (วรรณ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน, 2531 อ้างถึงใน ปานวาด มากนวล, 2556) พบว่า จัดอยู่ในฐานะของการสื่อสารการแสดงที่ทำให้มองเห็นถึงความสำคัญขององค์ประกอบในพิธีกรรมรักษาโรคว่าเป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรมตามแนวทางของวิกเตอร์ เทอร์เนอร์ (พิเชฐ สายพันธ์, 2539 อ้างถึงใน ปานวาด มากนวล, 2556) สิ่งสำคัญที่หมอพื้นบ้าน ตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราชทุกคนยึดถือปฏิบัติเหมือนกันคือ ความเชื่อที่มีความสัมพันธ์อยู่กับความเลื่อมใสศรัทธาอยู่ในพระพุทธศาสนาและความเชื่อในการนับถือครูหมออาจารย์ และจากการพิจารณาการประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอพื้นบ้านพบว่า มีการประกอบพิธีกรรมขึ้นบริเวณหน้าห้องบูชาพระและห้องบูชาครูหมออาจารย์เป็นการเสริมสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่หมอพื้นบ้านและผู้ป่วยที่มารับการรักษาโดยเชื่อว่าการศรัทธาต่อครูหมออาจารย์จะอำนวยความสะดวกในการรักษาโรคให้เป็นไปอย่างราบรื่นและสัมฤทธิ์ผล ทั้งนี้ พิธีกรรมรักษาโรคของหมอพื้นบ้านสามารถแบ่งได้ 3 ช่วงคือ โดยช่วงแรกมีการบูชาพระรัตนตรัย และระลึกถึงครูหมออาจารย์ผู้เป็นเจ้าของวิชา ช่วงที่สองการท่องคาถาประกอบการรักษา และช่วงที่สามบอกข้อปฏิบัติและข้อห้ามสำหรับผู้ป่วย โดยทั้งสามช่วงล้วนมีความสอดคล้องกับบริบททางด้านวัฒนธรรมความเชื่อของชาวบ้าน และจากการที่หมอพื้นบ้านรักษาโรคด้วยการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ เช่น มีด ป๋อยตาเดียว ครกตำข้าว ประกอบกับวิธีการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านนั้นจัดเป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมที่พบว่า มีการสื่อความหมายถึงการรักษาโรคที่เป็นวิธีการรักษาที่มีผลทางด้านจิตใจ โดยการอาศัยอำนาจความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนา การนับถือครูหมออาจารย์ในขณะประกอบพิธีกรรมรักษา

จากการวิเคราะห์บทบาทของพิธีกรรมที่มีความสัมพันธ์กับการรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านตามแนวคิดคติชนด้านบทบาทหน้าที่ (ศิริพร ณ ถกลาง, 2557) พบว่า มีบทบาทในการตอบสนองความต้องการของผู้ป่วยและชาวบ้านในชุมชนคือ พิธีกรรมรักษาโรคที่มีพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมมีส่วนสำคัญที่ช่วยให้ชาวบ้านตัดสินใจเลือกรับรักษา วิธีการของหมอพื้นบ้านจะให้ความสำคัญกับตัวผู้ป่วยจะมุ่งวิเคราะห์ด้านจิตใจของผู้ป่วยเป็นหลักสำคัญร่วมกับบริบททางวัฒนธรรม โดยมีความสัมพันธ์กับความเชื่อของคนในชุมชนที่มีการอ้างอิงความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธศาสนา การนับถือครูหมออาจารย์ผู้ช่วยปกป้องคุ้มครองในขณะประกอบพิธีกรรม ทำให้ชาวบ้านเกิดความศรัทธาในผลสัมฤทธิ์ของการรักษา สิ่งเหล่านี้ล้วนมีบทบาทในการตอบสนองความมั่นคงทางด้านจิตใจให้กับผู้ป่วยได้โดยผ่านการประกอบพิธีกรรมรักษาโรค เห็นได้ว่าปัจจุบันสภาพของหมอพื้นบ้านได้เข้ามามีบทบาทเพิ่มขึ้น เป็นการ

ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม และเป็นส่วนสำคัญในการช่วยเหลือกระทรวงสาธารณสุขในด้านที่ช่วยเสริมสร้างพลังและความมั่นใจให้กับผู้ป่วยโดยการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านมีจุดร่วมสำคัญที่มีการสืบทอดต่อกันมาของหมอพื้นบ้าน มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมในแต่ละสังคมคือ การใช้พิธีกรรมในการรักษาโรค

นอกจากนี้พิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านยังมีบทบาทในการสร้างความมั่นคงในชุมชน ระบบการดูแลสุขภาพของหมอพื้นบ้านจะประกอบขึ้นได้ต้องอาศัยสถาบันทางสังคมที่สำคัญคือ สถาบันครอบครัว สถาบันชุมชน และสถาบันศาสนา โดยสถาบันครอบครัวเป็นสถาบันแรก และเป็นสถาบันพื้นฐานทางสังคมที่สำคัญที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้ป่วยมีความเข้าใจ ห่วงใย คอยปลอบประโลมเมื่อผู้ป่วยมีความท้อแท้ การเลือกรับการรักษากับหมอพื้นบ้านเป็นการได้รับคำแนะนำจากชาวบ้านชุมชนที่มีความห่วงใยซึ่งกันและกันทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีมิตรภาพที่ดีต่อกันยิ่งขึ้น และหมอพื้นบ้านกับผู้ป่วยสื่อสารด้วยภาษาและวัฒนธรรมเดียวกัน อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกันมีวัฒนธรรมประเพณี ความคิดความเชื่อ มีประสบการณ์ร่วมกันภายในชุมชนทำให้หมอพื้นบ้านทราบและเข้าใจถึงวิถีการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ของผู้ป่วย สามารถเข้าใจถึงความคิด ความเชื่อและมุมมองต่อความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นของชาวบ้านในชุมชน ทั้งนี้ยาสมุนไพรและอุปกรณ์ที่ใช้พิธีกรรมรักษาโรคของหมอพื้นบ้านเป็นการใช้สิ่งที่สามารถหาได้ง่ายภายในท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนที่มีระบบการดูแลสุขภาพที่สามารถดูแลสุขภาพช่วยเหลือกันเองภายในชุมชนได้ในหลายมิติตลอดจน ดังนั้นหมอพื้นบ้านถือเป็นสถาบันหนึ่งของสังคมที่ทำหน้าที่ในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของผู้คนในสังคม ถือได้ว่าเป็นการทำงานร่วมกันสถาบันทางสังคมที่จะช่วยให้ระบบการแพทย์พื้นบ้านยังคงดำรงอยู่คู่กับชุมชนต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาข้อมูลในประเด็นความเชื่อความศรัทธาในการประกอบพิธีกรรมรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านในพื้นที่ของจังหวัดต่างๆ ทางภาคใต้โดยนำมาเปรียบเทียบกันเพื่อจะได้ทราบถึงทัศนคติของผู้ป่วยที่มารับการรักษาโรคกับหมอพื้นบ้านในแต่ละแห่ง
2. ควรมีการศึกษาในประเด็นปัจจัยของการดำรงอยู่ของหมอพื้นบ้านในพื้นที่ของจังหวัดต่างๆ ทางภาคใต้ เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์หมอพื้นบ้านและแนวทางในการดูแลสุขภาพของชาวบ้านในชุมชนต่างๆ

บรรณานุกรม

- กัญญา ตีวิเศษ ศิริรัตน์ รุ่งเล็ก โกศล ชัยประสิทธิ์กุล และกัลยา วัชชิงเงิน. (2537). *คู่มือเภสัชกรรมแผนโบราณ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- กัญญา ตีวิเศษ อุไรวรรณ รอดจันทร์ และโกศล ชัยประสิทธิ์กุล. (2544). *พิธีไหว้ครูแพทย์แผนไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: มูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนา.
- กันท์วีร์ วิวัฒน์พาณิชย์ และขวัญจิต ศศิวงศาโรจน์. (2550). หน่วยที่ 3 ความเชื่อเกี่ยวกับการดูแลรักษาสุขภาพ. *เอกสารการสอนชุดวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาการแพทย์ สาขาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช* หน่วยที่ 1-5. (หน้า 107-114). นนทบุรี: สาขาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- คณะกรรมการอำนวยการจัดทำแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ กระทรวงสาธารณสุข (2555). *แผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559)*.
- จินดาพร ภูมิพัฒนางษ์. (2539). *เภสัชเวทกับตำราแผนโบราณ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- จิระภา ศิริวัฒน์เมธานนท์ และกตยา แสงเจริญ. (2538). *ความคิดความเชื่อทางศาสนาและการรักษาโรคแผนโบราณ:กรณีศึกษาที่วัดชัยภูมิพิทักษ์ จังหวัดชัยภูมิ*. วารสารคณะพยาบาลศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 18, 3-4 (ก.ค. – ธ.ค.): 22-30.
- เฉลิมพล เกิดมณี ศุภลักษณ์ พิกคำ และรังสิมา หุตินันท์. (2550). หน่วยที่ 15 สถานการณ์ แนวทางการอนุรักษ์ และการพัฒนาการแพทย์แผนไทย. *เอกสารการสอนชุดวิชาแนวคิดและทฤษฎีการแพทย์แผนไทย สาขาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช* หน่วยที่ 8-15. พิมพ์ครั้งที่ 3. (หน้า 281-295). นนทบุรี: สาขาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ชารินทร์ย์ สวัสดิ์ตระกูล. (2552). *สถานภาพ บทบาทและการดำรงอยู่ของความเชื่อ พิธีกรรมการไหว้ศาลในชุมชนหาดสวนยา อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์และการพัฒนา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, อุบลราชธานี.
- ชื่น ศรีสวัสดิ์. (2537). *คาถาอาคม. ชีวิตไทย ชุด บูชาพญาแถน*. (หน้า 219-233). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ทัศนีย์ ฉิมสุด. (2542). *แบบแผนการดูแลสุขภาพตนเองด้วยวิธีการแพทย์พื้นบ้านของชาวเผ่ากระเหรี่ยง บ้านมอเกอรัย่าง อำเภอพบพระ จังหวัดตาก*. วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- ธนิดา ขุนบุญจันทร์. (2546). *กระบวนการที่ศูนย์การแพทย์พื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ธิดา โมลิกรัตน์ และจ่านง ทองประเสริฐ. (2537). หน่วยที่ 8 ศาสนาและพิธีกรรมของไทย. ใน *วันชัย เขิดชูกอบ และอังคณา นนทธีพาวรรณณ (บรรณาธิการ). เอกสารการสอนชุดวิชาไทยศึกษา สาขาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช หน่วยที่ 8-15.* (หน้า 6-13). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- นพนธ์ สัมมา และคณะ. (2534). *พิธีกรรมกับการสื่อสารทางสังคม.* เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เนาวรัตน์ นามวงศ์. (2543). *ระบบคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในชุมชน.* วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- ปานวาด มากนวล. (2556). *บทบาทและการสืบทอดคาถาและพิธีกรรมของหมอพื้นบ้านในการรักษาโรคที่บ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี.* วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- ปรีชา ยาสมุท. (2549). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการรักษาโรคผิวหนังด้วยคาถา.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, เชียงราย.
- พารณ ดีคำย้อย และพิเศชวรรณ ไม้พานิช. (มปป.). *สิ่งน่ารู้เกี่ยวกับโรคพยาธิ.* ฐานข้อมูล E-database. < <https://www.thaitravelclinic.com/th/> > (3 มีนาคม 2560)
- พิเชฐ สายพันธ์. (2539). “*นาคาคติ*” *อีสานลุ่มน้ำโขง : ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย.* วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ. (2540). *การแพทย์แผนไทยสายใยแห่งวิถีชีวิตและวัฒนธรรม รวบรวมความวิชาการเล่ม 1.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ และกัญญา ตีวิเศษ. (บรรณาธิการ, 2542). *สมุนไพรกับวัฒนธรรมไทย ตอนที่ 2 ไม้ริมรั้ว.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- พวงทอง ไกรพิบูลย์. (2556). *โรคของดวงตา.* กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ภูมิพิชญ์ สุขารวรรณ. (2535). *พืชสมุนไพร ใช้เป็นยา เล่มที่ 7.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ.
- มาโนช วามานนท์ และเพ็ญภา ทรัพย์เจริญ. (2537). *ยาไทย: สำหรับงานสาธารณสุขมูลฐาน.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- ยิ่งยง เทาประเสริฐ และกันยานุช เทาประเสริฐ. (2547). *ตำราการแพทย์พื้นบ้านล้านนา สาขาหมอ ยา.* เชียงราย: วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก มหาวิทยาลัยราชภัฏ, เชียงราย.
- ราชกิจจานุเบกษา. *ประกาศคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ เรื่อง ธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2559.* (2559, 7 ธันวาคม). เล่มที่ 133 ตอนพิเศษ 284ง. 41.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- เรไร ไพรวรรณ. (2553). *คติชนและภูมิปัญญาไทย*. กรุงเทพฯ: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- เลิศชาย ศิริชัย และอุดม หนูทอง. (2544). *รายงานการวิจัยเรื่อง “การแพทย์พื้นบ้านภาคใต้กับบริบททางสังคมและกระบวนการรักษาผู้ป่วย”*. นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.
- วรรณ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน. (บรรณาธิการ, 2531). *พื้นถิ่นพื้นฐาน: มิติใหม่ของคติชนวิทยาและวิถีชีวิตสามัญของพื้นบ้านพื้นเมือง*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.
- วุฒิ วุฒิธรรมเวช. (2541). *สรรพคุณสมุนไพรส่วนที่นิยมใช้ทำยา*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- วิทยา ประทุมธารรัตน์. (บรรณาธิการ, 2541). *76 จังหวัดในเมืองไทย*. นนทบุรี: ธาตุแก้ว.
- วิวัฒน์ ทาวัน. (2551). *บทบาทของหมอพื้นบ้านในปัจจุบัน: กรณีศึกษาหมอพื้นบ้านในอำเภอโง้งจังหวัดลำพูน*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษา โครงการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, กรุงเทพมหานคร.
- ศักดิ์ชัย วงศกิตติรักษ์. (2554, กันยายน). *รักษ์ “ดวงตา”*. *หมอชาวบ้าน*, 33 (389), 44-46.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2557). *ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมณะ สวัสดิ์ปุโต. (2551). *รวมคาถามหาเมฆของพระพุทธเจ้า*. กรุงเทพฯ: ยิปซีกรุ๊ป.
- สายหยุด บัวทุม. (2553). *การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมอายุรกรรมพื้นบ้านตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์*. วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 7 (1), 75-87.
- สุกัญญา สุฉงษา. (บรรณาธิการ, 2548). *พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง: บทบาทของคติชนกับสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาดา แจ็งกระจ่าง. (2556). *การแพทย์พื้นบ้าน ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาคติชนวิทยา มหาวิทยาลัยนเรศวร, พิษณุโลก.
- สุวิทย์ มาประสงค์. (2546). *ภูมิปัญญาหมองู*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. (2552). *ธรรมาภิธาน พจนานุกรมคำสอนพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- เสาวนีย์ กุลสมบุรณ์ และคณะ. (2548). *บทเรียนเครือข่ายภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไทยอีสาน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.
- เสาวภา พรสิริพงษ์ พรทิพย์ อุกุภรัตน์ และเพ็ญญา ทวีทรัพย์เจริญ. (2539). *การศึกษาภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านไทย พ่อใหญ่จารย์เคน ลาวงค์*. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- อธิราชย์ นันขันตี. (2551). *แนวคิดเชิงปรัชญาในพิธีกรรมหมอธรรม*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- อลงกรณ์ อธิธิผล. (2557). *วัฒนธรรมจากคำเรียกขวัญในพิธีกรรมรักษาโรคของหมอเหยาชาวผู้ไทย*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ภาษาไทย) สาขาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก. (2560). *แผนพัฒนาท้องถิ่นสี่ปี พ.ศ. 2561-2564 องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช*. นครศรีธรรมราช: องค์การบริหารส่วนตำบลบางจาก.
- อำนาจ สุดสุข. (2556). *รายงานผลการดำเนินงานที่ได้รับมอบหมายจากสำนักเฝ้าระวังทางวัฒนธรรมสำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2556*. นครศรีธรรมราช: สำนักงานวัฒนธรรม.

บุคลากรกรม

- กมล มะสุวรรณ. (2560, 24 มิถุนายน). รักษาการผู้อำนวยการโรงเรียนวัดบางตะพาน.
ที่ โรงเรียนวัดบางตะพาน หมู่ที่ 7 บ้านบางสะพาน ตำบลบางจาก อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- เกสร อุปการรอด. (2559, 10 ธันวาคม). ที่ 116 หมู่ 6 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- จิต ช่อผูก. (2559, 11 ธันวาคม). ที่ 139 หมู่ 4 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- จิต โพธิ์ทอง. (2560, 30 กรกฎาคม). ที่ 131/1 หมู่ 4 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- ดารา แก้วศรีทอง. (2560, 30 กรกฎาคม). ที่ 43 หมู่ 3 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- ธัญพร เพชรรัตน์. (2560, 25 มิถุนายน). ผู้ใหญ่บ้าน. ที่ ทำการผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 7
บ้านบางสะพาน ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- นุสรุา เพชรรัตน์. (2560, 31 กรกฎาคม). ที่ 71/1 หมู่ 7 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- เป็อน บุญคงมา. (2561, 30 มกราคม). มีคนยากวัดธาราวดี. ที่ 40 หมู่ 3 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- ผ่อง สมกานดา. (14 ธันวาคม 2559). ที่ 117 หมู่ 8 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- พีรพัฒน์ สุขช่วย. (2560, 25 มิถุนายน). กรรมการหมู่บ้านบางสะพานและผู้นำอาสาพัฒนา
ชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช. ที่ 19/1 หมู่ 7 ตำบลบางจาก
อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- มูณี ห้วยซีเลข. (2560, 1 สิงหาคม). ที่ 44 หมู่ 3 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- ลำตวน เลิศทรัพย์. (2559, 11 ธันวาคม). ที่ 112/1 หมู่ 4 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- วาสนา นวลคง. (2559, 15 ธันวาคม). ที่ 40/14 หมู่ 6 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- สาคร ศรีสุขแก้ว. (2559, 15 ธันวาคม). ที่ 40/18 หมู่ 6 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- สุทิน คงนก. (2559, 11 ธันวาคม). ที่ 117 หมู่ 8 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช.

บุคลานุกรม (ต่อ)

เสริมรัตน์ พวงพั้น. (2560, 1 สิงหาคม). ที่ 108/1 หมู่ 7 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช.

โสภา วรฤทธิ์. (2560, 24 มิถุนายน). คณะกรรมการสถาบันการจัดการเงินทุนชุมชนบ้านบางสะพาน
(กทบ.). ที่ 76/1 หมู่ 7 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.

สร้อย ทองพิจิตร. (11 ธันวาคม 2559). ที่ 117 หมู่ 8 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช.

อัญชลี สุขสวัสดิ์. (15 ธันวาคม 2559). ที่ 40/3 หมู่ 6 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช.

อารีย์ ทองขาว. (2559, 11 ธันวาคม). ที่ 112/1 หมู่ 4 ตำบลบางจาก อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช.

อนันต์ อุปการรอด, (พระ). (2559, 25 กันยายน). ที่ วัดไตรสุวรรณาราม (วัดปากเนตร)
ถนนโยธาธิการ จังหวัดนครศรีธรรมราช.

ภาคผนวก
บทความตีพิมพ์ในวารสารวิชาการ

สำเนาต้นฉบับที่ได้รับการยินยอมจากผู้ตีพิมพ์ผลงานวิชาการ

เปรมปรีดี โพธิ์ศรีทอง และ วรณณะ หนูหมื่น. (2560, กันยายน - ธันวาคม). การรักษาโรคในแบบ
คติชนวิทยา : กรณีหมีสมุนไพโร และหมีรักษาเรื้อรังในเขตตำบลบางจาก จังหวัด
นครศรีธรรมราช. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. 11 (3). 139-149.

วารสาร
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

แบบตอบรับการตีพิมพ์บทความ

ที่ วรมร. ๐๐๗๒/๒๕๖๐

วันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๐

กองบรรณาธิการวารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ได้พิจารณาบทความ

เรื่อง การรักษาโรคในแบบคิตชันวิทยา : กรณีหมอลมุนไพร และหมอรักยาเริ่มในเขตตำบลบางจาก
จังหวัดนครศรีธรรมราช

ผู้เขียน เปรมปรดี โพธิ์ศรีทอง และวรรณนะ พงษ์มั่น

อนุมัติลงพิมพ์ วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

กำหนดเผยแพร่ ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๐)

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สนิก ตีเมืองชัย)
บรรณาธิการวารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

กองบรรณาธิการวารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
๘๐ ถนนนครสวรรค์ ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ๔๔๐๐๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๔๓๗๒-๕๕๓๘ ผู้ประสานงาน : ๐๘๒-๑๐๙๐๓๗๖
URL: <http://journal.rmu.ac.th> E-mail : rmu_j@yahoo.co.th

**การรักษาโรคในแบบคติชนวิทยา : กรณีหมอสมุนไพร และหมอรักษาเริมในเขต
ตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช**

**Folklore Healing: A Case Study of the Herbal and Herpes Folk Medicine Healers
in Bang Jak Sub-district of Nakhon Si Thammarat Province**

เปรมปรีดี โพธิ์ศรีทอง¹ และวรรณนะ หนูหมื่น²

PreampreePosritong¹ and Wanna Numun²

ภาควิชาสารพัดศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์^{1,2}

Corresponding author, E-mail : preampreepositong@gmail.com¹

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาพิธีกรรมและคาถารักษาโรคในแบบคติชนวิทยาของหมอพื้นบ้านในเขตตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกต กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักคือ หมอสมุนไพร หมอรักษาเริมและผู้ป่วยทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยการวิเคราะห์ตามแนวคิดคติชนด้านการสื่อสารการแสดงและแนวคิดคติชนด้านบทบาทหน้าที่ในการอธิบายบทบาทการรักษาโรคในแบบคติชนวิทยา ผลการศึกษาพบว่า หมอสมุนไพร และหมอรักษาเริมหมอในขอบเขตการวิจัย มีการประกอบพิธีกรรมการรักษา โดยช่วงแรกเป็นการสวดบูชาพระรัตนตรัยและการระลึกถึงครูผู้มอบวิชาความรู้ ช่วงที่สองเป็นการท่องคาถากำกับยาที่ใช้ในการรักษา ช่วงที่สามเป็นการบอกข้อห้ามและข้อปฏิบัติสำหรับผู้ป่วย

ทั้งนี้คาถาและพิธีกรรมที่ใช้ในการรักษาโรคมะเร็งในชุมชน โดยชุมชนได้มีการแพทย์พื้นบ้านเป็นของตนเอง เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน หมอพื้นบ้านมีความสำคัญไม่เพียงแต่รักษาโรคเท่านั้นแต่ยังเป็นที่ปรึกษาให้กับชาวบ้านในชุมชนด้วย และมีบทบาทในการตอบสนองความมั่นคงทางด้านจิตใจให้แก่ผู้ป่วยผ่านองค์ประกอบของพิธีกรรมและวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรมที่อ้างอิงพระพุทธศาสนา ครูผู้มอบวิชาความรู้ และคาถาที่ใช้ในการรักษาโรค

คำสำคัญ : การรักษาโรคในแบบคติชนวิทยา ; คติชนด้านบทบาทหน้าที่ ; คติชนด้านสื่อสารการแสดง

ABSTRACT

This research article's objective was to study folklore healing of the herbal and herpes folk medicine healers in Bang Jak sub-district of Nakhon Si Thammarat Province in Thailand. Folklore performance and folklore functions were employed to describe roles of folklore healing. The findings revealed that the herbal and herpes folk medicine healers performed spiritual rites which consisted of three phases: the Triple Gem praying, medicine incantation chanting as well as prohibitions and practices for patients providing.

The incantations and rites that are used and performed as part of healing can, surprisingly, strengthen the community's stability. That the community has its own folklore healing methods helps maintain harmony among community members and encourages them to support each other. Folk medicine healers, therefore, do not only provide healing methods to a patient, but they also act as the community's advisors' in other words, moral supporters. That is, they build the community's mental stability through behavior components and meanings of semiology as seen in the rites, which are, purposely, related to Buddhism, the healers' masters and healing incantations.

Keywords : Folklorehealing ; Folklore functions ; Folklore performance

บทนำ

คนไทยจำนวนมากให้ความสำคัญกับวิทยาศาสตร์มีความเชื่อมั่นว่าวิทยาศาสตร์คือความทันสมัย ความเจริญ ได้รับการยอมรับจนเป็นค่านิยมของคนในยุคปัจจุบัน แต่ในท่ามกลางค่านิยมนี้ก็มีคนไทยอีกจำนวนไม่น้อยที่มีความเชื่อในเรื่องพิธีกรรมพื้นบ้านทางคติชนวิทยา ซึ่งให้ความสำคัญกับการดูแลเยียวยา รักษาจิตใจ มีการหันมาใส่ใจจิตวิญญาณเพื่อฟื้นฟูภาวะทวิภาวะจิต โดยเชื่อว่าเป็นปัจจัยสำคัญของการประคับประคองความคิด และอารมณ์ของสภาพร่างกาย นับว่าเป็นมุมมองดั้งเดิมของคติความเชื่อในภูมิปัญญาไทย [1]

ในแง่ของภูมิปัญญาไทย มีภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านหรืออาจเรียกว่าการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านซึ่งเป็นที่สนใจในปัจจุบัน เนื่องจากเป็นวิธีการรักษาโรคแบบประสพการณ์ของชุมชนที่ได้รับการสั่งสมสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มีความหลากหลายกันไปในแต่ละภูมิภาค แต่ละสังคมวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นระบบการแพทย์ที่มีบทบาทในการดูแลสุขภาพของชุมชนมาเป็นเวลายาวนานและมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน นับว่าการแพทย์พื้นบ้าน หรือการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านเป็นภูมิปัญญาที่สร้างสรรค์และเป็นสิ่งที่สำคัญที่สามารถดูแลคนในของชุมชนได้อย่างเข้าใจ [2]

ความแพร่หลายของการรักษาด้วยการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านที่อิงพิธีกรรมทางพุทธศาสนานั้น พบว่าในแถบตำบลบางจากอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช มีการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านเป็นจำนวนมาก ทั้งการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านที่รักษากระดูก การแพทย์ในแบบคติชาวบ้านที่รักษาภูมิ การแพทย์ในแบบคติชาวบ้านที่รักษากล้ามเนื้อ การแพทย์ในแบบคติชาวบ้านที่รักษาโรคติดต่อ เป็นต้น ความเชื่อที่คนในพื้นที่ยังผูกพันกับการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านดังกล่าวนี้มีความเชื่อมโยงกับบริบททางวัฒนธรรมของจังหวัดนครศรีธรรมราชที่คนในท้องถิ่นศรัทธาพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น และมีวิถีชีวิตกับระบบคตินี้ที่อิงพุทธศาสนาอยู่ด้วย

ในมุมมองทางคติชนวิทยา การแพทย์ในแบบคติชาวบ้านที่มีพิธีกรรมและท่องคาถาขณะรักษานั้น เป็นวิธีการรักษาแบบมุขปาฐะที่สืบทอดกันมาคือมีการใช้บทสวดหรือคาถา และมีการประกอบพิธีกรรมตามแง่มุมคติชนการแสดง พฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรม การได้มีที่พึ่งทางใจเมื่อรักษาด้วยการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านที่ใช้คาถากับพิธีกรรมประกอบกันนั้น ถือเป็นบทบาทของคติชนที่น่าสนใจศึกษาทั้งนี้ผู้วิจัยจึงอยากจะทำคำตอบต่อไปถึงบทบาทของคาถาและพิธีกรรมในเชิงคติชนวิทยาที่มีความสัมพันธ์กับการรักษาโรคของการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านในท้องถิ่นข้างต้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

ศึกษาพิธีกรรมและคาถารักษาโรคในแบบคติชนวิทยา กรณีหมอสุมไพร และหมอรักษาเริ่ม ในเขตตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราช

ขอบเขตการวิจัย

ศึกษากุณิมูลของหมอพื้นบ้าน กรณีหมอสุมไพร และหมอรักษาเริ่ม เพราะปัจจุบันหมอพื้นบ้านดังกล่าวยังคงทำการรักษาผู้ป่วยอยู่และเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายทั้งในและนอกพื้นที่ โดยศึกษาในแง่มุมทางคติชนวิทยาและพิจารณาพิธีกรรมกับคาถาเพื่อรักษาโรคของการแพทย์ในแบบคติชาวบ้าน ตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราชระยะเวลาในการเก็บข้อมูลภาคสนามในช่วงปี พ.ศ. 2559

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านในตำบลบางจาก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. เก็บข้อมูลจากภาคสนามโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกสังเกตวิธีการรักษาของหมอพื้นบ้าน และสัมภาษณ์ผู้ป่วย
3. นำข้อมูลมาวิเคราะห์ การรักษาโรคของการแพทย์ในแบบคติชาวบ้านโดยใช้แนวทางศึกษาคติชนด้านการสื่อสารการแสดง พฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรมและคติชนด้านบทบาทหน้าที่
4. ตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ของข้อมูล
5. สรุปผลการวิจัยและนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเกี่ยวกับการรักษาโรคแบบหมอพื้นบ้านในประเด็น ภูมิปัญญาวิธีการรักษาพิธีกรรมและคาถา ตลอดจนบทบาทและการสืบทอดของหมอพื้นบ้านนั้น มีงานวิจัยที่น่าสนใจ อาทิ

Yasamut, Preecha. [3] ศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการรักษาโรคผิวหนังด้วยคาถาเพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น และกระบวนการถ่ายทอดด้านการรักษาโรคผิวหนังด้วยคาถารวมทั้งนัยแฝงที่อยู่ในคาถา ผลการศึกษาพบว่า การถ่ายทอดความรู้มี 2 ทางคือ การเรียนรู้ด้วยตนเองจากตำราและการเรียนรู้โดยตรงจากครู การวินิจฉัยโรคจะใช้ประสบการณ์ของหมอเป็น

หลัก ดูอาการที่ปรากฏในผู้ป่วยแต่ละราย ด้านการรักษาจะรักษา โดยการเป่าคาถาร่วมกับการตีมน้ำมันตะเคว้ง ใช้สมุนไพรร่วมด้วยการรักษาโรคผิวหนังด้วยคาถามีนัยแฝงคือ ความเชื่อ ผู้ที่การรักษาด้วยคาถามีความเชื่อว่าคาถาที่หมอใช้รักษานั้น สามารถช่วยหายจากอาการเจ็บป่วยได้ ความเชื่อในตัวหมอมีความสำคัญมากต่อการรักษา เนื่องจากหมอคาถาเป็นผู้รักษาที่ยังหมอที่รักษาผู้ป่วยมานานมีชื่อเสียงทำให้ผู้คนมีความศรัทธาและเชื่อมั่นในตัวหมอ และพิธีกรรมเป็นกระบวนการสำคัญในการรักษาอันเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดความสงบ ทำให้ผู้มารักษาเกิดความเชื่อมั่นว่าความเจ็บป่วยของตนสามารถรักษาให้หายได้

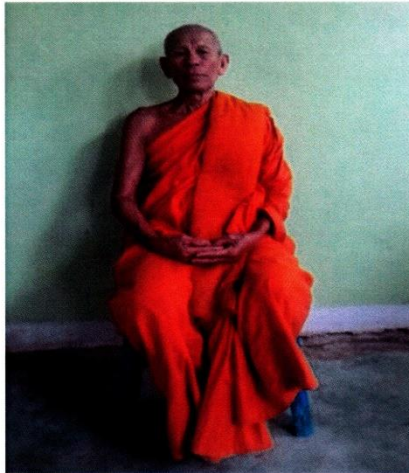
Marknuan, Panwart. [4] ศึกษาเรื่องบทบาทและการสืบทอดคาถาและพิธีกรรมของหมอพื้นบ้านในการรักษาโรคที่บ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์บทบาทและการสืบทอดคาถาและพิธีกรรมรักษาโรคของหมอพื้นบ้านโดยใช้แนวทางการศึกษาทางด้านคติชนวิทยา ได้แก่ การศึกษาคติชนด้านการสื่อสาร การแสดง บทบาทหน้าที่ และพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ ผลการศึกษา พบว่า การรักษาโรคเริ่มต้นด้วยการไหว้ครู แล้วจึงใช้สมุนไพรหรือการเป่าฟัน พิธีกรรมมุ่งสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ป่วยโดยผ่านความศรัทธาพระพุทธรูป อานาจครู และอานาจคาถาอาคม คาถาที่ใช้มีเนื้อหาเรื่องการรักษาโรคและเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา บทบาทการสืบทอดพบว่า คาถาและพิธีกรรมของหมอพื้นบ้านยังคงสืบทอดกันในหมู่เครือญาติและครู-ลูกศิษย์ ทั้งยังมีบทบาทต่อชุมชนในการสร้างความมั่นคงทางจิตใจ การสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน และการสืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาโรค ปัจจัยที่มีผลต่อการสืบทอดคาถาและพิธีกรรมรักษาโรคจึงประกอบด้วยระบบเครือญาติ วิถีชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งพาตนเอง ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งค่านิยมนับถือผู้มีวิชาความรู้

ผลการศึกษาดังกล่าวสรุปได้ว่าภูมิปัญญาการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน จะมีความแตกต่างกันในหลายประเด็นและหลายพื้นที่แต่จุดร่วมของหมอบ้านพื้นที่ทุกสังคมคือ มีวิธีการรักษาแบบมุขปาฐะที่สืบทอดกันมากคือ คาถาและพิธีกรรม ซึ่งผู้วิจัยจะวิเคราะห์ถึงบทบาทของคาถาและพิธีกรรมที่ใช้ในการรักษาโรคต่อไป

ผลการวิจัย

ประวัติและภูมิหลังของหมอสุมไพร: หลวงพ่ออนันต์ อุปการรอดหมอสุมไพร หมายถึง หมอพื้นบ้านที่มีความรู้ ความชำนาญในการใช้สมุนไพรเพื่อการรักษาโรค [5]

ภาพที่ 1 หลวงพ่ออนันต์ อุปการรอด
ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 25 กันยายน 2559

หลวงพ่อนันต์ อุปการรอด อายุ 80 ปี จำพรรษาณ วัดไตรสุวรรณาราม (วัดปากนคร)รักษาโรคด้วยยาสมุนไพรการสืบทอดวิชา Uppakanrod, LuangPhor Anan. [6] เล่าว่า ได้วิชาจากบิดาคือ หมอแดง อุปการรอด ตอนแรกหลวงพ่อนันต์อยากเป็นตำรวจเพราะเป็นอาชีพที่ช่วยเหลือสังคม แต่บิดาอยากให้สืบทอดวิชาไว้เพื่อจะได้ช่วยเหลือผู้อื่น ซึ่งเป็นอาชีพที่สามารถช่วยเหลือสังคมเหมือนกัน หลวงพ่อนันต์เล่าว่าพิธีกรรมการสืบทอดคือมีการบูชาพระ วัชศีลและครอบมือศึกษาวิชาจากตำราสมุนไพรศึกษาธาตุทั้ง 4 ในร่างกายของคนต้องรู้จักรส 9รส คือ รสผาด รสหวาน รสเมาเบื่อ รสขม รสเผ็ดร้อน รสหอมเย็น รสมัน รสเปรี้ยว รสเค็ม หากไม่รู้รสทั้ง 9 รสนี้ไม่สามารถต้มยาให้กับคนได้ และติดตามพ่อไปรักษาคนไข้ที่บ้าน โดยการสังเกตและลงมือปฏิบัติ Uppakanrod, LuangPhor Anan. [6]กล่าวว่า คนไข้สอนหมอ เราต้องศึกษาเรียนรู้จากคนไข้

ข้อปฏิบัติของการเป็นหมอพื้นบ้านนั้นต้องมีพรหมวิหาร 4 ถือศีลและต้องไม่มีอคติต่อคนไข้ Uppakanrod, LuangPhor Anan. [6] กล่าวว่า แม้ว่าคนไข้โกรธเรา แต่เมื่อเขาป่วย มาหาเราก็ต้องรักษา โรคที่หลวงพ่อนันต์รักษาคือ โรคทางพรหมโลหิตเช่น ไข้ทับระดู วัณทง ยาบำรุงโลหิต บำรุงหัวใจ ไข้สันนิบาต ลูกนก ใช้สันนิบาตหน้าเพลิงส่วนสมุนไพรที่ใช้รักษาเมื่อก่อนหาตามบ้าน ตามเขา ก่อนเก็บยาต้องบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทาง เหวด ว่าเก็บไปเพื่อรักษาคนไข้ เพื่อบุญเพื่อกุศล แต่ในปัจจุบันสมุนไพรค่อนข้างหายาก จึงจำเป็นต้องซื้อตัวยาสุมไพรจากร้านขายยาแผนโบราณในเมือง องค์ความรู้ในการรักษา สิ่งสำคัญคือ ถ้าคนไข้ ร่างกายอ่อนเพลีย ต้องตรวจสายตา จับชีพจร Uppakanrod, LuangPhor Anan. [6] กล่าวว่า ถ้าตีมยาขับผืด ใช้ทับหม้อยา

อาจจะทำให้คนไข้เสียชีวิตได้ จะไม่รักษาถ้าคิดว่ารักษาไม่ได้ เพราะการรักษาคนไข้จะต้องไม่ให้กระทบหม้อยา เช่น ถ้าหมอหลวงรักษาคณะหายป่วยหรือคนตายก็ยังมีคนมารักษา แต่หากเป็นหมอพื้นบ้านรักษาคณะคนไข้ตายสักหนึ่งคนก็ไม่มีใครรักษา วิถีต้มยาใช้ทับระดูมีตัวยาสุมไพรที่สำคัญคือ จันทน์แดง จันทน์ขาว หนุ่ยตีนนก ดอกคำฝอย เป็นสมุนไพรที่ช่วยดับเลือดของผู้หญิง ถ้าเลือดในร่างกายคลุ้มคลั่ง อาจทำให้เป็นบ้าได้ ใช้ทับระดูนี้ถ้าจัดยาผิด เช่น ถ้าจัดยาร้อนจะบวม ต้องจัดยาเย็นดับจึงต้องใช้หนุ่ยตีนนก มีสรรพคุณในการดับเย็น และดอกคำฝอยมีสรรพคุณในการดับเลือด ถ้าขาดสองตัวนี้รักษาไม่ได้ขณะจัดยาท้องนะโม 3 จบ เพื่อสวดบูชาพระรัตนตรัยและระลึกถึงพระคุณของครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทด้วยยาสมุนไพร เพื่อมาช่วยรักษา จากนั้นท่องคาถา "พุทธังรักษา พุทธังเป็นยา ธัมมังรักษา สังคาประสิทธิเม หายไปเลย"ให้คนไข้กลับไปต้มกินที่บ้าน โดยกินประมาณ 10 วัน วันละ 2 เวลาก่อนอาหาร เพิ่มน้ำต้มทุกวัน กินจนยาจืด วิถีต้มยาบำรุงโลหิต บำรุงหัวใจ เพื่อแต่งเลือดเพิ่มเลือดให้ร่างกาย มีตัวยาสุมไพรที่สำคัญคือดอกไม้เกรสร ดอกพิกุล บุนนาค สารภี เกลสรบัว ขณะจัดยาท้องนะโม3 จบ เพื่อบูชาพระรัตนตรัย และระลึกถึงพระคุณของครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทด้วยยาสมุนไพร เพื่อมาช่วยรักษา จากนั้นท่องคาถาดังกล่าวเหมือนกัน และห้ามคนไข้กินผลไม้ที่มีรสส้ม เปรี้ยวของหมักดอง เพราะมีฤทธิ์ไปทำลายสรรพคุณของยา

ภาพที่ 2 เครื่องยาสมุนไพร

ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 25 กันยายน 2559

ภาพที่ 3 เครื่องยาสมุนไพร

ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 25 กันยายน 2559

ประวัติและภูมิหลังของหมอเริ่ม : นางเกสร อุปการรอด
 หมอเริ่ม หมายถึง หมอพื้นบ้านที่ใช้คาถาในการรักษาโรคเริ่ม
 หรืออาจมีการใช้สมุนไพรด้วย

ภาพที่ 4 นางเกสร อุปการรอด

ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2559

นางเกสรอุปการรอด อายุ 72 ปี อยู่บ้านเลขที่ 116 หมู่ 6
 ประกอบอาชีพหมอพื้นบ้านรักษาเริ่มและตั้มยาสมุนไพร
 วิชารักษาเริ่มได้รับการสืบทอดมาจากตาหลวงแก้ว ไชยทอง และ
 วิชาการตั้มยาสมุนไพรได้รับการสืบทอดมาจากหลวง พ่ออ้นนนต์
 อุปการรอด ก่อนท่านจะออกบวช

การสืบทอดวิชารักษาเริ่ม Uppakanrod, Kayson. [7]
 เล่าว่า พ่อตนนั้นรู้จักกับตาหลวงแก้ว ท่านจึงให้วิชารักษาเริ่มให้
 มาช่วยคน วิธีการเรียนท่านก็บอกวิธีการรักษาแล้วนำมาจดจำ
 ไม่มีพิธีกรรมการสืบทอด คนแรกที่รักษาคือ ลูกสาวของตนเอง
 หลังจากนั้นก็มีคนมาให้ช่วยรักษา การเป็นหมอพื้นบ้านนั้นต้อง
 มีศีล มีธรรม มีพรหมวิหาร 4 และต้องไม่มีอคติต่อคนไข้การ
 รักษาจึงจะได้ผล Uppakanrod, Kayson. [7] กล่าวว่
 หมอหลวงเขาเรียกว่างูสวัด แต่หมอบ้านจะเรียกเริ่ม โรคเริ่มที่
 นางเกสรรักษาคือ เริ่มตื่นหมา เริ่มใหญ่ เริ่มพาดเฉลียง แผลของ
 เริ่มจะมีลักษณะเป็นผื่นเป็นตุ่มมีน้ำใสๆ คล้ายเกล็ดงูลามขึ้น
 รอบตัว หากแผลเริ่มลามพาดขึ้นรอบตัวจะเป็นอันตรายอาจเสียชีวิตได้
 มีอาการปวดเมื่อยตามร่างกาย แสบปวดปวดร้อนบริเวณ
 แผล และหากรักษาไม่ถูกวิธีจะทำให้รอยแผลดำ

วิธีการรักษาโรคเริ่ม ไม่มีค่าครุ แต่คนใช้ต้องนำพานหมาก พลุจำนวน 5, 7, หรือ 9 คำ โดยให้เป็นจำนวนคี่ ปูนแดง รูปเทียน ใบกระท้อนหล่นหอยท่งมะโม 3 จบ แล้วท่องคาถา "นะ สุธู โมสุธู พุทธสุธู ยะสุธู เริ่มหังมูล สุธูไปด้วยนะโมพุทธายะ นะโมพุทธายะ" จากนั้นก็นำหมากพลุ ปูนแดงและใบกระท้อนหล่นหอยมาตักกับครก ผสมกับน้ำเปล่า และนำมาปิดที่แผลโดยใช้รากหญ้าซึ่งอีกวิธีการปิดคือให้คนไข้ยื่นหน้าไปทางทิศตะวันออกและให้ปิดออกจากตัวคนไข้ ขณะที่ปิดนั้นก็ท่องคาถาดังกล่าว หลังจากนั้นก็ให้คนไข้ นำหมากพลุไปปิดด้วยตนเองที่บ้านได้เพราะหมอได้ท่องคาถากำกับไว้แล้ว ให้ปิดจนครบ 3 ครั้ง หรือหากมีอาการปวดแสบปวดร้อนก็สามารถปิดได้ตลอดห้ามผู้ป่วยกินไก่ หน่อจีน กัลล้วย จะทำให้สิ้นบวมพองขึ้น และเมื่อรักษาหายแล้วให้นำบั้งโต 1 เถา พร้อมกล้วย 1หวี ไข่ 1 ฟอง โดยให้ระลึกถึงตาหลวงแก้วผู้มอบวิชาความรู้

ภาพที่ 5 พานบูชาครุ

ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2559

ภาพที่ 6 นางเกสรขณะท่องคาถา

ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2559

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่า หมอสมุนไพรมะหมอยเริ่มที่ตำบลบางจาก มีสิ่งเหมือนกันคือ การประกอบพิธีกรรมในการรักษา มีการบูชาพระรัตนตรัย ท่องคาถา กินยา ปิดเปาโรภักย์ เป็นต้น องค์ประกอบของพิธีกรรมการรักษาโรคทางคติชนวิทยาของหมอพื้นบ้าน

การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านอยู่ในฐานะ "การแสดง" ที่ให้ความสำคัญแก่ภาวะแวดล้อม มีการนำแนวคิดทางคติชนมาวิเคราะห์โดยMarkuan, Panwart.[4]อ้างจากAnderson, WanneeWiboonsawat. [8] กล่าวว่า ความสำคัญของคติชน (folklore) อยู่ในฐานะเหตุการณ์ (event) และการสังสรรค์สัมพันธ์ (interaction) ในรูปแบบการแสดง (performance) มีการสื่อความหมาย มีการใช้ถ้อยคำเป็นสัญลักษณ์ โดยสาระความหมายและความเป็นตัวตนของคติชน (holistic-identity) แนวทางการศึกษา Markuan, Panwart.[4] ซึ่งต้องมุ่งเก็บข้อมูลองค์ประกอบต่างๆ ของการแสดงโดยละเอียด ได้แก่ ใครเป็นผู้แสดง (who) สิ่งที่แสดง (what) เวลาและโอกาสที่แสดง (when) สถานที่แสดง (where) เหตุที่ทำให้มีการแสดง (why) และแสดงอย่างไร (how)

ทั้งนี้ Saipan, Pichet. [9] อ้างจาก Markuan, Panwart. [4] ได้สรุปแนวคิดของวิกเตอร์ เทอร์เนอร์ เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมในเชิงคติชนว่า การวิเคราะห์พฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมนั้น ถือว่า พิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางสังคม ประกอบขึ้นจากสัญลักษณ์และชุดพฤติกรรมสัญลักษณ์ พิธีกรรมจึงเป็นระบบของความหมายที่สามารถเชื่อมโยงกลับไปถึงโครงสร้างสังคมที่มีพิธีกรรมนั้นเกิดขึ้น การทำความเข้าใจความหมายสัญลักษณ์ในพิธีกรรมนี้จึงช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในโครงสร้างสังคมด้วย

การศึกษาองค์ประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคทางคติชนวิทยาของหมอสมุนไพรมะหมอยเริ่ม มีบทสวดคาถาและการประกอบพิธีกรรมการรักษา ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญ โดยจะอภิปรายในประเด็นดังต่อไปนี้

ผู้เข้าร่วมแสดง ผู้ที่มีบทบาทในการสื่อสารการแสดง (who) ซึ่งการประกอบพิธีกรรมรักษาโรค Markuan, Panwart. [4] ซึ่งประกอบด้วย หมอพื้นบ้าน ผู้ป่วยญาติผู้ป่วย

หมอฟันบ้าน

หมอฟันบ้านมีบทบาทในฐานะผู้ประกอบการพิธีกรรมในการรักษาโรค ในตำบลบางจากพบว่า มีทั้งเพศหญิงและชาย ช่วงอายุ 70-80 ปีอยู่ในสถานะพระสงฆ์และฆราวาส การที่หมอฟันบ้านอยู่ในสถานะพระสงฆ์ เป็นผู้มีความรู้สูงของสังคมที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ทำให้ชาวบ้านมีความเชื่อมั่น และเชื่อถือในการเลือกรับการรักษา กรณีการรักษาหมอฟันบ้านทั่วไป ถือเป็นการช่วยเหลือชาวบ้านในชุมชน โดยไม่หวังค่าตอบแทน เพราะหมอฟันบ้านเป็นการทำบุญทำกุศลทางหนึ่ง เพียงแต่เมื่อรักษาหายแล้วต้องการให้ทำบุญระลึกถึงบุญคุณครูบาอาจารย์ผู้มอบวิชาความรู้

ผู้ป่วย

ผู้ป่วยที่มารับรักษาส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านในตำบลบางจาก และในพื้นที่บริเวณใกล้เคียง หรือคนต่างจังหวัดที่ได้รับคำแนะนำจากชาวบ้าน ผู้ป่วยที่มารักษากับหมอสุมไพรส่วนใหญ่จะเป็นเพศหญิง เนื่องจากเป็นโรคทางพรหมโลหิต Nuankhong, Wasana. [10] ตอนอายุ 54 ปี เข้าสู่วัยทอง มีอารมณ์หงุดหงิด โกรธง่าย ร้อนวูบวาบ นอนไม่ค่อยหลับ รักษาด้วยหมอสุมไพรเป็นประจำ อาการก็ยังไม่ดีขึ้น จึงหันมารักษากับหลวงตาอนันต์โดยการกินยาคัมภีร์หมอสุมไพรอาการดังกล่าวก็ค่อยๆ ดีขึ้นส่วนผู้ป่วยที่มารักษากับหมอสุมไพรนั้นสามารถพบได้ทุกเพศทุกวัย ซึ่งเป็นโรคที่สามารถเกิดขึ้นได้กับทุกคน [11] รักษาด้วยหมอสุมไพรเป็นประจำ ประมาณ 2-3 วัน อาการปวดเมื่อยลดลง แต่คืนเริ่มยังไม่ดีขึ้น ญาติจึงแนะนำให้มาเป่าคาถากับหมอสุมไพรด้วยมือนั้นแผลจะไม่หายขาด และอาจทำให้เกิดแผลเป็นได้

ทั้งนี้พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ผู้ป่วยมารักษาที่หมอฟันบ้าน นั้นพบว่า 1) เป็นการรักษาร่วมกับแพทย์แผนปัจจุบัน 2) การที่รักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันไม่หายแล้วจึงเลือกรับการรักษาที่หมอฟันบ้าน 3) จากคำแนะนำของญาติผู้ป่วยและเพื่อนบ้านของผู้ป่วย

ญาติผู้ป่วย

ญาติผู้ป่วยเป็นบุคคลในครอบครัวที่ทำหน้าที่ให้คำแนะนำ และมีส่วนช่วยในตัดสินใจเลือกการรักษาที่หมอฟันบ้าน นอกจากนี้ญาติผู้ป่วยมีหน้าที่พาผู้ป่วยไปหาหมอสุมไพรเตรียมของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมและยังเป็นที่ปรึกษาที่สำคัญของผู้ป่วยในขณะประกอบพิธีกรรม

เหตุผลในการประกอบพิธีกรรม

เหตุผลในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรค(Why) Marknuan, Panwart. [4] ซึ่งว่าการประกอบพิธีกรรมรักษาโรคก็เพื่อที่จะเป็นการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยทางด้านร่างกาย นอกจากนี้ก็คิดถึงความคิดของหมอฟันบ้านยังเชื่อว่าจิตใจของผู้ป่วยนั้นเป็นเรื่องสำคัญ จึงจัดพิธีกรรมขึ้นมาเพื่อให้ผู้ป่วยเกิดความสบายใจให้จิตใจมีพลัง เมื่อสภาพจิตใจเข้มแข็งขึ้นก็จะส่งผลดีต่อร่างกาย

สถานที่ เวลาและโอกาส

สถานที่ (Where) เวลาและโอกาส (When) ในการรักษาโรคของหมอฟันบ้าน Marknuan, Panwart. [4] ซึ่งว่ามีความสำคัญที่ต้องวิเคราะห์ด้วยโดยผู้ป่วยจะเดินทางมารักษาที่บ้านของหมอสุมไพรหรือพิธีกรรมจึงเกิดขึ้นที่บ้านของหมอสุมไพร ซึ่งเป็นที่เฉพาะสำหรับการรักษาผู้ป่วยส่วนเวลาและโอกาสการรักษาก็เฉพาะหมอสุมไพรนั้นสามารถทำได้ทุกเวลาหลังจากเสร็จกิจวัตรของพระสงฆ์สำหรับหมอสุมไพรไม่ได้ประกอบอาชีพอย่างอื่นก็สามารถรักษาได้ทุกเวลาเช่นกัน

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม Marknuan, Panwart. [4] ซึ่งว่าหมอฟันบ้านมีการประกอบพิธีกรรมอะไร (What) และประกอบพิธีกรรมอย่างไร (How)

เมื่อไปถึงหมอฟันบ้านจะสอบถามอาการ สังเกตและวินิจฉัยโรค หลังจากนั้นก็ทำการประกอบพิธีกรรมการรักษา ซึ่งการประกอบพิธีกรรมนั้น มีขั้นตอนไม่ยุ่งยากและไม่ซับซ้อน โดยแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงแรกเป็นการสวดบูชาพระรัตนตรัยและการไหว้ครุผู้มอบวิชาความรู้ การไหว้ครุนี้ไม่มีทั้งการใช้เครื่องบูชาและไม่ใช้เครื่องบูชาในการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคเริ่มต้องใช้เครื่องบูชาซึ่งประกอบด้วย หมากพลู ฐูป เทียน จากนั้นก็ตั้งจิตอธิษฐานระลึกถึงบุญของครุผู้มอบวิชาความรู้ ขั้นตอนการไหว้ครุนี้เป็นขั้นตอนที่สำคัญ เพราะหมอฟันบ้านนั้นมีความเชื่อว่าหากไม่ไหว้ครุหรือไม่ได้ตั้งจิตอธิษฐานระลึกถึงบุญคุณของครุผู้มอบวิชาความรู้จะทำให้การรักษาไม่สัมฤทธิ์ผล หรือผู้ป่วยที่รักษาหายแล้วไม่น่ากินได้กับกล้วย กล้วยก็จะมีกลางโทะแก่หมอฟันบ้าน ช่วงที่สองหลังจากการสวดบูชาพระรัตนตรัยและการไหว้ครุผู้มอบวิชาความรู้หมอสุมไพรก็จะกล่าวคาถาในขณะจัดด้วย

สมุนไพรแล้วให้ผู้ป่วยนำไปต้มดื่มกินที่บ้านกรณีของหมอเริ่มนั้น จนน้ำหนักพุง ใบกระต่อนหล่นหายที่ใช้ในพิธีไหว้ครุมาทำให้ละเอียดแล้วใช้ปิดพร้อมทั้งทอคาถากำกับ

เมื่อสังเกตวิธีการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน Marknuan, Panwart. [4] ซึ่งว่า วิธีการรักษาสามารถแบ่งได้ 2 วิธีคือ วิธีการรักษาที่มีผลทางด้านร่างกายและวิธีการรักษาที่มีผลทางด้านจิตใจ วิธีการรักษาที่มีผลทางด้านร่างกายได้แก่ หมอสมุนไพรรักษาโดยให้ผู้ป่วยดื่มยาต้มสมุนไพรรักษา และหมอเริ่มใช้สมุนไพรรักษาโดยการปิดตัวบนร่างกายที่มีบาดแผล ส่วนวิธีการรักษาที่มีผลทางด้านจิตใจเป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์คือ มีการท่องคาถา

เมื่อพิจารณาวิธีการรักษาโรคของหมอสมุนไพรรักษาและหมอเริ่ม ในฐานะพฤติกรรมสัญลักษณ์ พบว่า หมอพื้นบ้านได้เปลี่ยนสถานะของตนให้เป็นบุคคลที่มีวิชาความรู้ โดยมีคาถาที่สามารถรักษาผู้ป่วยให้หายได้ และวัตถุที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรม พบว่า มีการสื่อความหมายถึงการรักษาโดยหมอสมุนไพรรักษาใช้ น้ำต้มกับ ตัวยาสมุนไพรซึ่งนำและตัวยาสมุนไพรสื่อความหมายถึงการชำระล้างโรคภัย ส่วนหมอเริ่มจะปิดเริ่มโดยให้ ผู้ป่วยหันไปทางทิศตะวันออกและให้เปิดออกจากตัวคนไข้ สื่อความหมายถึง การให้พิษหรือเชื้อออกจากร่างกาย

หลังเสร็จสิ้นจากการประกอบพิธีกรรมการรักษาแล้ว หมอจะมีคำแนะนำในการปฏิบัติของผู้ป่วยคือ หมอสมุนไพรรักษาห้ามมิให้ผู้ป่วยกินผลไม้ที่มีรสเปรี้ยว ของหมักดอง กลัวยับยั้ง กรณีของหมอเริ่มห้ามกินไก่ ขนมะจีน กลัวย จะทำให้ผีนั้นจะบวมพองขึ้น

จากการวิเคราะห์องค์ประกอบและบริบทการสื่อสารของพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน พบว่า พิธีกรรมของหมอพื้นบ้านมีองค์ประกอบที่ไม่ซับซ้อนและยุ่งยาก มีสิ่งสำคัญคือ ความเชื่อในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของหมอพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์อยู่กับความเชื่อในพระพุทธศาสนาและความเชื่อในการนับถือครูผู้มอบวิชาซึ่งมีตัวบทสำคัญคือ คาถา

คาถาที่ใช้ในการรักษาโรคทางจิตเวชของหมอพื้นบ้านคาถา คือตัวบทสำคัญที่หมอพื้นบ้านใช้ในรักษาโรค ซึ่งเป็นสิ่งที่เสริมสร้างกำลังใจให้กับผู้ป่วย Sakalamahasanghapanayaka, SomdetPhraNyanasamvaraSomdetPhraSangharaja. [12] คำว่า รูปแบบของคาถานั้น ถือเป็นระเบียบคำที่ประพันธ์และผูกขึ้นอย่างเป็นแบบแผน เช่น ร้อยกรอง ร้อยแก้ว

หรือเป็นธรรมบท

ผู้วิจัยพบว่าหมอสมุนไพรรักษาและหมอเริ่มในตำบลบางจากมีการใช้คาถาประกอบในการรักษาโรค ซึ่งทั้งสองคาถานั้นมีหลักสำคัญคือ การอาศัยอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยช่วยในการรักษาเพื่อให้สัมฤทธิ์ผล

คาถาตั๋ยมยาสมุนไพรรักษา

“พุทธองค์รักษา พุทธองค์เป็นยา ชัมมังรักษา

สังคาประสิทธิ์เม หายไปเลย”

คาถาบทนี้เป็นภาษาบาลี “พุทธองค์ ชัมมัง สังคา” สื่อความถึงพระรัตนตรัย การสวดสมุนไพรรักษาให้เป็นผู้รักษาโรค แล้วประกอบกับคำว่า “ประสิทธิ์เม” ซึ่งเป็นคำกล่าวเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ หมายความว่า ขอให้สำเร็จแก่เรา The Royal Society of Thailand [13] และคำว่า “หาย” หมายถึง การหายจากโรคภัย Uppakanrod, LuangPhor Anan. [6] กล่าวว่าจะท่องนะโม 3 จบ และระลึกถึงคุณพระศรีรัตนตรัยและพระคุณของครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์วิชาความรู้ จากนั้นก็จะท่องคาถาในขณะจัดตัวยาสมุนไพร

คาถารักษาเริ่ม

“นะสุญ โมสุญ พุทสุญ ยะสุญ เริ่มทั้งมูล สูญไปด้วยนะ โมพุทธายะ นะโมพุทธายะ”

คาถาบทนี้เป็นภาษาบาลี “นะ โม พุทธ ธา ยะ” หมายถึง พระพุทธเจ้า 5 องค์ ในคาถานี้มีการกล่าวซ้ำคำว่า “สุญ” ในพุทธวรรค ซึ่งหมายถึง การขอให้เริ่มทั้งหมดหายไป และตอนท้ายเป็นการเน้นย้ำ “นะโมพุทธายะ” อีกครั้งเพื่อขออำนาจของพระพุทธเจ้า 5 องค์ มาช่วยในการรักษา Uppakanrod, Kayson. [7] กล่าวว่าจะท่องนะโม 3 จบ แล้วระลึกถึงครูผู้ให้ความรู้ จากนั้นก็ท่องคาถาในขณะที่ยัดยาบนแผลของผู้ป่วย โดยท่องคาถาดังกล่าว 3 รอบ

จากการวิเคราะห์คาถาพบว่าเป็นการแสดงให้เห็นถึงการกระทำที่เป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ในการรักษา เช่น คำว่า “หาย” หรือ “สูญ” และมีการกล่าวถึงชื่อโรคและตัวยา “เริ่มทั้งมูล” ซึ่งการท่องคาถานี้เป็นการสร้างความมั่นใจให้กับผู้ป่วยที่มีต่อหมอพื้นบ้านว่าการรักษาจะสัมฤทธิ์ผลเพราะมีข้อความของคาถาที่มีการอ้างถึงอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้คุณพระศรีรัตนตรัยมาช่วยคุ้มครองในการรักษาและปิดโรคภัยออกจากตัวผู้ป่วย

บทบาทของคาถาและพิธีกรรมการรักษาโรคทางจิตเวชของหมอพื้นบ้าน

การศึกษาคติชนด้านบทบาทหน้าที่เป็นการศึกษาคติชนโดยเน้นความสัมพันธ์ระหว่าง (Text) กับบริบททางสังคมของคติชน (Social context of folklore) เพื่อวิเคราะห์ว่าคติชนในฐานะที่เป็นข้อมูลวัฒนธรรมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทางด้านจิตใจและช่วยสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงทางวัฒนธรรมให้แก่สังคม [14]

บทบาทในการสร้างความมั่นคงในชุมชน

จากการศึกษาพื้นที่ในตำบลบางจากเห็นได้ว่า ตำบลบางจากมีระบบการแพทย์พื้นบ้านเป็นของตนเองมีหมอพื้นบ้านชำนาญเฉพาะโรคหลายสาขา เปรียบเสมือนเป็นโรงพยาบาลของตำบล นอกจากนี้การใช้ยาของหมอพื้นบ้านจะใช้พืชสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชนถือเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์และคุ้มค่า แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนที่มีระบบการดูแลสุขภาพที่สามารถดูแลช่วยเหลือนอกภายในชุมชนได้ในหลายมิติ

หมอพื้นบ้านกับผู้ป่วยสื่อสารด้วยภาษาและวัฒนธรรมเดียวกัน การอาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกันมีวัฒนธรรม ประเพณี ความคิดความเชื่อ ตลอดจนมีค่านิยมไปในทิศทางเดียวกัน มีประสบการณ์ร่วมกันภายในชุมชน ทำให้หมอพื้นบ้านทราบและเข้าใจถึงวิถีการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ของผู้ป่วย สามารถเข้าใจถึงความคิด ความเชื่อและมุมมองต่อความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นของชาวบ้านในชุมชน

พิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านเป็นการพึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชนซึ่งโรคที่หมอพื้นบ้านรักษานั้นเป็นความเจ็บป่วยเล็กน้อย ทำให้ชาวบ้านไม่ต้องพึ่งพาแพทย์แผนปัจจุบันที่มีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง อีกทั้งเป็นการประหยัดเวลา เพราะหากชาวบ้านไปโรงพยาบาลจะมีขั้นตอนและวิธีการที่ยุ่งยากและซับซ้อนจึงถือเป็นทางเลือกที่เปลี่ยนทั้งเงินทองและเวลาทั้งนี้การรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน เป็นการรวมพลังกันระหว่างหมอพื้นบ้านและผู้ป่วย ที่สื่อสารโดยการกระทำผ่านพิธีกรรมซึ่งทำให้ผู้ป่วยรู้สึกมั่นคงและอบอุ่น มีความเป็นพวกพ้องเดียวกัน

การเลือกการรักษาโรคของผู้ป่วยเป็นการได้รับคำแนะนำการบอกกล่าวหรือปรึกษาหรือจากบุคคลภายในครอบครัวหรือเพื่อนบ้านที่มีความห่วงใย ใส่ใจซึ่งกันและกัน ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ซึ่งหมอพื้นบ้านในตำบล

บางจากส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุมีคุณธรรม จริยธรรม เป็นผู้นำทางปัญญา ที่ชาวบ้านให้ความสำคัญและเคารพนับถือซึ่งคุณสมบัตินี้เหล่านี้มีส่วนช่วยสร้างความศรัทธา ความน่าเชื่อถือแก่ชาวบ้าน โดยหมอพื้นบ้านจะอยู่ในฐานะญาติของผู้ป่วยที่ทำการรักษาด้วยความรักและความเมตตาซึ่งหมอพื้นบ้านมีความสำคัญในทุกด้าน มิใช่ทำหน้าที่เพียงรักษาโรคเท่านั้น แต่ยังเป็นที่ปรึกษาให้กับชาวบ้านในชุมชน มีความเสียสละต่อส่วนรวม ซึ่งเปรียบเสมือนบุคคลในครอบครัวที่ลูกหลานให้ความเคารพนับถือ เชื่อฟัง และปฏิบัติตามในคำแนะนำ

การเป็นหมอพื้นบ้านนั้นเปรียบเป็นการมีภาระหน้าที่ที่มีต่อชุมชน สิ่งที่หมอพื้นบ้านได้รับเป็นค่าตอบแทนคือ บุญกุศลที่ได้จากการช่วยเหลือผู้ป่วย ทั้งนี้ผู้ป่วยก็มีแบบแผนในการกำหนดแนวทางการปฏิบัติต่อหมอคือ เมื่อรักษาจนหายแล้วก็ต้องระลึกถึงบุญคุณเพื่อแสดงความกตัญญูต่องานที่ต่อหมอและครุผู้ให้วิชาแก่หมอ ซึ่งการปฏิบัติตนตามแบบแผนดังกล่าวส่งผลให้หมอพื้นบ้านได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านและถือเป็นสถาบันสังคมที่สำคัญของชุมชน

บทบาทในการตอบสนองความมั่นคงทางด้านจิตใจ

คาถาและพิธีกรรมการรักษาโรคทางคติชนของหมอพื้นบ้านมีส่วนสำคัญที่ช่วยให้ชาวบ้านตัดสินใจเลือกการรักษาเพราะเป็นวิธีการที่ผ่านพิธีกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในพิธีกรรมอย่างคาถาที่มีการอ้างถึงอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูป และตัวยาสุนัขไทรเป็นพืชที่มีอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งเป็นสิ่งที่ตั้งอยู่บนความเชื่อ ความศรัทธาของชาวบ้าน และรวมทั้งค่านิยมนับถือผู้มีวิชาความรู้ ทำให้ชาวบ้านเกิดความศรัทธาในผลสัมฤทธิ์ของการรักษา สิ่งเหล่านี้ล้วนมีบทบาทในการตอบสนองความมั่นคงทางด้านจิตใจให้กับผู้ป่วย Uppakanrod, Kayson. [7] หมอรักษาเริ่มเล่าว่า มีผู้ป่วยไปรักษาเริ่มกับแพทย์แผนปัจจุบันคิดยา 4 เข็ม ก็ไม่หาย แล้วมาให้ตนมาปัดเริ่มให้จนหาย หลังจากนั้นก็มาเข้าร่วมพิธีไหว้ครุทุกปี

วิธีการรักษาของหมอพื้นบ้านจะมุ่งพิเคราะห์ที่จิตใจของผู้ป่วยเป็นหลักโดยเป็นการเชื่อมโยงเข้ากับความรู้สึกเชื่อของคนในชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้การรักษาของหมอพื้นบ้านมีความแตกต่างกับแพทย์แผนปัจจุบันที่ใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์คาถาและพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นนั้นเป็นการช่วยเสริมสร้างพลังให้

ผู้ป่วยมีความมั่นคงทางใจ มีความสบายใจขึ้น [14]

พิธีกรรมเป็นการกระทำเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ หรือมีผลสำเร็จตามความต้องการ เป็นการกระทำของบุคคลมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ความรู้สึกนึกคิดและความเชื่อของคนไทย พิธีกรรมจึงเปรียบเสมือนหลักยึดเหนี่ยวจิตใจมนุษย์

ถึงแม้ว่าในปัจจุบันวิธีการรักษาของหมอพื้นบ้านกระทำผ่านคาถาและพิธีกรรมยังไม่ได้เป็นที่ยอมรับในระเบียบการของกระทรวงสาธารณสุข แต่คาถาและพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างพลังและความมั่นใจให้กับชาวบ้านในชุมชน ตลอดจนเป็นวัฒนธรรมความเชื่อที่สื่อให้เห็นได้จากพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ที่หมอพื้นบ้านและชาวบ้านสามารถสื่อความหมายเข้าใจตรงกันได้

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาโรคทางจิตเวชของหมอสมุนไพร และหมอเริ่ม ในเขตพื้นที่ตำบลบางจากจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยใช้แนวทางการศึกษาทางจิตเวชด้านการศึกษาการสื่อสารและการแสดงแนวคิดจิตเวชด้านบทบาทหน้าที่ในการอธิบายการประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคพบว่า ช่วงแรกเป็นการสวดบูชาพระรัตนตรัยและการระลึกถึงครูผู้มอบวิชาความรู้ ช่วงที่สองเป็นการท่องคาถากำกับยาที่ใช้ในการรักษา และช่วงที่สามเป็นการบอกข้อห้ามและข้อปฏิบัติสำหรับผู้ป่วย

การวิเคราะห์พิธีกรรมการรักษาโรคในฐานะการแสดงและการสื่อสาร ทำให้เห็นถึงองค์ประกอบและกระบวนการรักษาโรคที่เป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรมที่สื่อความหมายถึงการรักษาโรค ทั้งหมดนี้ล้วนมีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม การใช้แนวทางศึกษาพฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์วิกเตอร์ เทอร์เนอร์ มาวิเคราะห์องค์ประกอบของพิธีกรรม พบว่า คาถาที่ใช้ในการรักษาและลักษณะการประกอบพิธีกรรมการรักษาสื่อให้เห็นถึงความเชื่อในพระพุทธศาสนาและความเชื่อที่มีต่อครูผู้มอบวิชาความรู้ว่าเป็นผู้อำนวยผลการรักษาโรคภัยให้หาย

การท่องคาถาและประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน เป็นสิ่งที่ช่วยเสริมพลัง และสร้างกำลังใจเปรียบเสมือนหลักที่ช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้ป่วยเพราะนอกจากผู้ป่วยจะเผชิญกับความทุกข์ทางกายแล้ว ยังมีความทุกข์ทางใจอีกด้วย ซึ่งความ

ทุกข์ประการหลังนี้ย่อมส่งผลให้อาการทางร่างกายทรุดลง ดังนั้นในคดีของหมอพื้นบ้านการดูแลจิตใจของผู้ป่วยจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง

เมื่อมีความเจ็บป่วยทางด้านร่างกายสิ่งแรกที่หมอพื้นบ้านคำนึงถึงคือ จิตใจของผู้ป่วย หลักสำคัญดังกล่าวสอดคล้องและเป็นการรักษาแบบองค์รวม มีความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรมประสานอยู่ด้วย โดยมีมุ่งวิเคราะห์ที่จิตเป็นเบื้องต้นเพราะเชื่อว่า "จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว" เมื่อจิตใจของผู้ป่วยดีเข้มแข็ง ย่อมมีผลต่อการรักษาร่างกาย [15]

ทั้งนี้ การใช้คาถาและพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านนั้นเป็นจุดร่วมสำคัญที่มีการสืบทอดต่อกันมาของหมอพื้นบ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่หมอพื้นบ้านทุกสังคมปฏิบัติโดยมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต สภาพแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมของแต่ละสังคม

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัย "การรักษาโรคในแบบจิตเวชวิทยา : กรณีหมอสมุนไพร และหมอรักษาเริ่มในเขตตำบลบางจาก จังหวัดนครศรีธรรมราชสำเร็จได้ด้วยความรู้ความกรุณาของหลวงพ่อนันต์ อุปการรอดและนางเกสร อุปการรอด ที่ให้ความอนุเคราะห์บรรณาธิบายข้อมูลพร้อมอนุญาตให้บันทึกข้อมูลต่างๆจึงขอกราบขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้

เอกสารอ้างอิง

- [1] Sapcharoen, Phennapha. (1999). **Thai Traditional Medicine : Bonds of Life and Culture (Compilation of Academic Articles Volume 2)**. Bangkok : The War Veterans Organization of Thailand.
- [2] Phornsiriphong, Saowapha. Usupharat, Pointhip. and Sabjaroen, Phennapha. (1996). **Folk Medicine Healer's Wisdom : A Case Study of Master Ken Lawong**. Bangkok : Sahadhammik.
- [3] Yasamut, Preecha. (2006). **Local Wisdom Regarding Skin Treatment Through Incantations. Master of Arts Thesis**. Chiang Rai : Chiang Rajabhat University.

- [4] Marknuan, Panwart. (2013). **The Role and Transmission of Magic and Ritual in Folk Healers at Ban Nong Khao Changwat Kanchanaburi**. Master of Arts Thesis. Bangkok : Chulalongkorn University.
- [5] Wamanon, Manote and Sapcharoen, Phennapha. (1994). **Thai Medicine for Primary Health Care**. Bangkok : Primary Health Commission Office.
- [6] Uppakanrod, Luang Phor Anan. (2016, 25 September). **Herbal Healer.Tai Suwannaram Temple, Yothathikan Road, Nakhon Si Thammarat Province**. Interview.
- [7] Uppakanrod, Kayson. (2016, 10 December). **Herpes- Herpes Zoster Folk Medicine Healers**. 116, Village No.6, Bang Jak Sub-district, Mueang District, Nakhon Si Thammarat Province. Interview.
- [8] Anderson, WanneeWiboonsawat. (Editor). (1988). **Locality : A New Dimension of Folklore and Simple Lifestyles**. Bangkok : Silapawattanatham.
- [9] Saipan, Pichet. (1996). **"Naga Belief" Esan Mekong River Basin : Cultural Life from Contemporary Rites**. Master of Sociology and Anthropology Thesis. Bangkok : Thammasat University.
- [10] Nuankhong, Wasana. (2016, 15 December). **Elderly Patients**. 40/18, Village No.6, Bang Jak Sub-district, Mueang District, Nakhon Si Thammarat Province.Interview.
- [11] Suksawat, Anchalee. (2016). **Herpes Patients**. 40/14, Village No.6, Bang Jak Sub-district, Mueang District, Nakhon Si Thammarat Province. Interview.
- [12] Sakalamahasanghapharinayaka, Somdet Phra Nyanasamvara Somdet Phra Sangharaja. (2009). **Dictionary of Buddhist Teachings**. Bangkok : Amarin Printing & Publishing.
- [13] The Royal Society of Thailand . (1999). **The Royal Institute Dictionary 1999**. Bangkok : Nanmee Books Publications.
- [14] Na Thalang, Sirapon. (2014). **Folklore Theory : Methodology for Legend and Folktales Analysis**. Bangkok : Chulalongkorn University.
- [15] Kerdmanee, Chalernpol. Fakkham, Suphalak. and Hutinan, Rangsim. (2007). **Unit 15 Situation, Conservation Methods and Development of Thai Traditional Medicine**. Bangkok : Sukhothai Thammathirat Open University.

